

**Fedre og farskap i Sigrid Undsets
trilogi *Kristin Lavransdatter* (1920-22)**

SIGRID RUDJORD

VEILEDER

Bjarne Markussen

Universitetet i Agder, 2020

Fakultet for humaniora og pedagogikk

Institutt for nordisk og mediefag

Master

Forord

Jeg vil først og fremst rette en stor takk til Bjarne Markussen for verdifull veiledning. Takk for motivasjon, konstruktive tilbakemeldinger og gode råd.

Jeg vil også rette en takk til familien for den støtten og motivasjonen dere har gitt meg. Spesielt takk til mannen min Mikal og sønnen min Reidar. Takk for at dere har gledet og heiet på meg underveis i skriveprosessen.

Veien fram mot endelig resultat har vært både utfordrende og givende. Mest av alt har det vært en lærerik prosess. Oppgaven markerer slutten på fem års studier ved lektorutdanning for trinn 8-13 ved Universitetet i Agder.

Farsund, mai 2020

Sigrud Rudjord

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	6
1.0 Innledning.....	7
1.1 Begrunnelse for valg av tema.....	7
1.2 Forskningsspørsmål.....	7
1.3 Metode og avgrensning.....	8
1.4 Sigrid Undset og farskap.....	9
2.0 Teoretisk grunnlag.....	12
2.1 Innledning.....	12
2.2 Momenter fra farskapsforskning.....	12
2.2.1 Historiske perspektiver.....	13
2.2.2 Biologi og kultur.....	18
2.3 Momenter fra omsorgsteori.....	19
2.3.1 Historiske perspektiver.....	20
2.3.2 Analytiske perspektiver.....	22
2.4 Farskap i norsk litteraturvitenskap.....	28
2.5 Historisk roman.....	30
3.0 Trilogien om Kristin Lavransdatter.....	34
3.1 Handlingsreferat.....	34
3.2 Tidligere forskning.....	36
3.3 Farskapstematikkens litterære utforming.....	40
4.0 Litterær analyse av farsutøvelser.....	42
4.1 Innledning.....	42
4.2 Lavrans Bjørgulfsson.....	43
4.2.1 Tidligere forskning: ingen vanlig bonde.....	43
4.2.2 Den fremste mannen i bygda.....	45
4.2.3 En tilstedeværende far.....	49
4.2.4 Indre stridigheter.....	51
4.2.5 Manglende forståelse.....	53
4.2.6 Svigerfar og bestefar.....	55
4.2.7 Oppsummering.....	57
4.3 Broder Edvin.....	58
4.3.1 Tidligere forskning: geistlig representasjon.....	58

4.3.2	Munkeskikkelsen.....	59
4.3.3	Åndelig far.....	60
4.3.4	I ettertid.....	64
4.3.5	Oppsummering.....	66
4.4	Simon Andressøn.....	67
4.4.1	Tidligere forskning: redningsmann.....	67
4.4.2	Sønnen på nabogården Dyfrin.....	69
4.4.3	Arngjerd Simonsdatter.....	72
4.4.4	Ekteskapet med Ramborg Lavransdatter.....	74
4.4.5	Prioriteringer.....	76
4.4.6	Oppsummering.....	77
4.5	Erlend Nikulaussøn.....	79
4.5.1	Tidligere forskning: kjærlighetsberetningen.....	79
4.5.2	Oppveksten på Husaby.....	81
4.5.3	Selvrealisering.....	83
4.5.4	Ansvarsfraskrivelse.....	86
4.5.5	Foreldreskapets premisser.....	88
4.5.6	Orm Erlendssønn og Margret Erlendsdatter.....	91
4.5.7	Som far, så sønn.....	93
4.5.8	Oppsummering.....	95
4.6	Sammenligning.....	97
5.0	Aktualisering.....	99
5.1	Fedrekvote og delt bosted.....	99
5.2	Nåtidens blikk på farsfortellingene.....	100
5.3	Den narrative forestillingsevne.....	101
5.4	Oppsummering.....	102
6.0	Konklusjon.....	103
6.1	Forskningsspørsmål og funn.....	103
6.1.1	Forskningsspørsmål 1.....	103
6.1.2	Forskningsspørsmål 2.....	103
6.1.3	Forskningsspørsmål 3.....	104
6.1.4	Forskningsspørsmål 4.....	105
6.2	Videre arbeid.....	106
7.0	Litteraturliste.....	107

Sammendrag

I denne oppgaven har jeg undersøkt fedre og farskap i Sigrid Undsets romantrilogi *Kristin Lavransdatter* (1920-22). Formålet med arbeidet har vært å kartlegge farskapstematikkens omfang i trilogien. Det mest sentrale ved undersøkelsen er den litterære analysen av farsutøvelsene. Til grunn for det analytiske arbeidet ligger et variert utvalg av fedre. I tillegg er det utarbeidet fire omsorgsparameter som fedrene blir analysert i lys av. Med utgangspunkt i parametrene kan omsorgsbegrepet operasjonaliseres i den litterære analysen. Det gjør det også mulig å sammenligne de ulike fedrene. Det samlede teoretiske grunnlaget er hentet fra farskapsforskning, omsorgsteori, farskapstematikk i norsk litteraturvitenskap og trekk ved historisk roman. Dette arbeidet henger sammen med at det i dag er stort engasjement for fedres rolle i familien. I den anledning rettes det også et blikk mot farsfortellingenes aktualitet. Jeg arbeider ut fra tanken om at skjønnlitteratur kan bidra til å skape et mer nyansert bilde av far.

Summary

In this thesis, I have examined fathers and fatherhood in Sigrid Undset's trilogy *Kristin Lavransdatter* (1920-22). The aim of the study has been to make an examination of the extent of the themes of fatherhood in the trilogy. The most central aspect in the survey is the literary analyses of the various fathers. The analytical work is based upon a wide sample of fathers. In addition, the thesis includes four parameters of care and consideration by which the fathers have been analysed. Based on these parameters, the concepts of care and consideration can be operationalized in the literary analyses. This also makes it possible to draw comparisons between the different fathers. The theoretical basis has been derived from research on fatherhood, theories of consideration and care, the way thematics of fatherhood is depicted in Norwegian literary science and features of the genre historical novel. This study is closely related to the fact that today there is a keen interest in the father's role in the family. Therefore, the study is also looking into the relevance of the various narratives of fatherhood. My study is based on the idea that fiction can contribute into creating a more nuanced concept of the father figure.

1.0 Innledning

1.1 Begrunnelse for valg av tema

Arbeidet mitt med farskapstematikk i Sigrid Undsets romantrilogi *Kristin Lavransdatter* (1920-1922) begrunnes for det første med en leseopplevelse. Da jeg leste *Kransen* (1920) for første gang ble jeg grepet av Lavrans Bjørgulfssøns såre, skamfulle og svært ambivalente situasjon. Som far må han forholde seg til datterens krav om å ekte omdiskuterte Erlend Niklaussøn, og han frykter de uheldige konsekvensene som kan følge både henne og slekta ved å velsigne et slikt ekteskap. Han vil Kristin en lykkelig framtid, og han elsker henne høyt, men han sliter med å ta den avgjørelsen som hun ønsker. Denne situasjonen ødelegger det fantastiske far-datter-forholdet som en gang var. Farskapstematikk i *Kransen* ble dermed utgangspunktet for arbeidet mitt med bacheloroppgaven fra 2018 ved Universitetet i Agder. I denne masteroppgaven arbeider jeg videre med farskapstematikk i trilogien, men med et ganske utvidet omfang.

Undersøkelsen av fedre og farskap i litteraturen henger også sammen med at det i dag er stort politisk og personlig engasjement for nettopp fedrenes rolle i familien. Fedrene løftes frem i familiepolitikken med formålet om å skape nærværende og omsørgende fedre. I 1985 nedsatte regjeringen et mannsrolleutvalg som skulle komme med forslag til hvordan integrere menn bedre i likestillingen. I 1991 kom sluttrapporten. «Et av de viktigste og mest konkrete forslagene i rapporten er å likestille fedre og mødre med hensyn på foreldrepermisjonen, (...). Tanken er å gjøre både mor og far til kompetente og tilstedeværende omsorgspersoner.» (Lorentzen 2012, 21). I 1993 ble Norge det første landet i verden som innførte en omsorgspermisjon reservert for far. I tillegg til fedrekvoten har også barnefordelingsaker vekket sterk offentlig debatt. I Christine Hamms studie av moderskap hos Sigrid Undset innleder hun med at mødre har blitt løftet frem i offentligheten i de siste årene: «Og moderskap innbyr til diskusjon: Alle mener noe om mødre.» (Hamm 2013, 9). Jeg vil videre påstå at «alle» nå mener noe om fedre.

1.2 Forskningsspørsmål

Formålet med oppgaven er å undersøke fedre og farskap i Sigrid Undsets romantrilogi *Kristin Lavransdatter*. Arbeidet skal bidra til å gi en mer omfangsrik forståelse av farskapets mangfold og motsetninger. Forskningsspørsmålene tar dermed utgangspunkt i tematikkens plass i trilogien, farskarakterer og farsutøvelse samt en aktualisering. Det mest sentrale ved

arbeidet er den litterære analysen av ulike farsutøvelser. Forskningsspørsmålene er som følger:

- 1) Hvilken plass har farskapstematikken i trilogien?
- 2) Hvordan utformes farskapstematikken i trilogien?
- 3) Hvordan utøver de ulike fedrene sitt farskap?
- 4) Hvilken aktualitet har farskapsfortellingene i 1920 og i dag?

1.3 Metode og avgrensning

Undersøkelsen av fedre og farskap i romantrilogien tar først og fremst utgangspunkt i den litterære analysen av farsutøvelsene (kapittel 5). Valg av fedre begrunnes for det første i karakterenes sosiale posisjoner; bonden, ridderen og munken. De sosiale figurene danner ulike utgangspunkt og ulike sider ved det å være en far i høymiddelalderen. Mangfoldet og variasjonen kommer også til uttrykk i selve farsutøvelsen. I motsetning til romantrilogiens kronologiske framstilling av Kristin Lavransdatters liv, foretar den litterære analysen en redegjørelse av fire individuelle farsfortellinger med en påfølgende sammenligning. De utvalgte fedrene presenteres i kapittel 4.3. Der besvares også forskningsspørsmålet om tematikkens litterære utforming.

I kombinasjon med den litterære analysen av fedrenes individuelle farshistorier og egenskaper foreligger et teoretisk grunnlag (kapittel 3). Her framkommer momenter fra både farskapsforskning og omsorgsteori, et blikk på farskap i norsk litteraturvitenskap for å posisjonere eget arbeid og trekk ved sjangeren historisk roman. Formålet med oppgaven er som nevnt å undersøke fedre og farskap i Undset tre litterære verk om Kristin. For å gjennomføre den litterære analysen må de gjeldene farsutøvelsene være målbare i henhold til avgrenset og strukturert teori. Idéen er å operasjonalisere omsorgsbegrepet i analysen. I kapittel 3.3. (om omsorgsteori) framkommer det dermed fire parametere vedrørende barneomsorg og barneoppdragelse. På denne måten blir den litterære analysen gjennomførbar i lys av farsutøvelsene og det teoretiske grunnlaget.

Opgaven er strukturert i fire hoveddeler: teoretisk grunnlag, presentasjon av trilogi, en litterær analyse av farsutøvelser og et kapittel om farsfortellingenes aktualitet. Her blir det siste forskningsspørsmålet besvart. Avslutningsvis oppsummeres formålet med undersøkelsen og det blir redegjort for funn i henhold til gjeldende forskningsspørsmål.

1.4 Sigrid Undset og farskap

På begynnelsen av 1900-tallet skjedde det et generasjonsskifte blant norske forfattere; gamle, kjente døde og nye, fremadstormende skribenter debuterte. I denn nye forfattergenerasjonen var Sigrid Undset. Hun debuterte i 1907, og slo igjennom i 1911 med *Jenny*. Disse forfatterne videreførte 1800-tallets tradisjonelle og realistiske form. Med utgangspunkt i samfunn og menneske skildret de virkeligheten med troverdige og sannsynlige trekk. I motsetning til den mer psykologiske særegenheten ved 1800-tallets litteratur ble de realistiske tendensene på begynnelsen av det nye århundret omtalt som en etisk vending. Tilværelsens etiske dilemma og moralske konflikter ble nå bragt på bane. Det som preget Undsets forfatterskap i tiden før 1920 var nettopp skildringer av egen samtid. I 1920 utgir Undset romantrilogien *Kristin Lavransdatter*, der handlingen er lagt til den norske høymiddelalderen.

Mens Undset skrev på romanuniverset om Kristin fra Jørundgård bodde hun i tømmerhuset sitt på Bjerkebæk. Fra tømmerstuen sin hadde hun utsikt mot elva Lågen og dalene bak. Dette var et sted som hennes egen far, Ingvald Undset, hadde introdusert henne for tidligere i barndommen. Ingvalds egen barndomshelt, Olav den Hellige, hadde selv ferdes her, og langs med Lågen hadde gården Jørundstad ligget. Faren var arkeolog hadde tidligere studert historie, og formidlet gledelig fra både historie- og arkeologifaget. Undset kunne sitte i timesvis på pappas fang og høre på historier: «pappa som snakket så meget bestandig i gamle dager, så han likesom talte dem alle sammen inn med seg i sin egen verden.» (Lorentzen 2012, 21). Ingvald dannet et viktig grunnlag for Undsets fortellerglede og interesse for historie. Samtidig var det også noe ved Ingvalds farsuttrykk som berørte henne. Hun hadde et godt forhold til sin far. «Selv når noe gikk i knas, beholdt han sin ro og oppmuntret hennes utforskningstrang. Faren tok henne alltid med videre, inn i sin historiske verden, inn i sansenes verden.» (Slapgard 2007, 32).

I 1934 kom selvbiografien *Elleve år* ut. I den forteller Undset om livet sammen med foreldrene i storbyen og fram til Ingvalds død i desember 1893. Hun skildrer det hun bevitner i byen; fattigdommens herjinger og menneskers trang til å skape og opprettholde en fasade. I denne selvbiografien nyanserer hun forholdet til faren og hvordan hun opplevde Ingvalds farskap; som et dualistisk spenn mellom rollen som omsørger og rollen som forsørger.

Brevene fra Ingvald Undset vitner om en dobbelt posisjon eller situasjon i hans farskap. På den ene siden er brevene et herlig eksempel på farskjærligheten og en overveldende begeistring i farens omtale av sitt eget barn. På den andre siden forteller de om et samfunn

hvor faren kunne (og måtte) reise fra barnet og være borte fra familien i lengre tid.
(Lorentzen 2012, 24)

I etterkant av farens død reflekterte Undset mer og mer over hvilken betydning han hadde hatt for hennes liv. «Det var så uendelig mye som hadde skjedd siden han gikk ut av tiden, og like fullt mente hun sterkere enn før at det var faren som hadde gjort henne til den hun var;» (Slapgard 2007, 14). Ingvalds farskap og hennes egen opplevelse av å være mor i foreldreskapet med maleren Anders Svartstad, økte fascinasjonen og engasjementet for barn og foreldreskap. Engasjementet kom blant annet til uttrykk i hennes litterære utgivelser, og hang i stor grad sammen med samtidens familiepolitiske saker og debatter. For eksempel befinner flere av hennes litterære karakterer seg i situasjoner som gjorde barnelovene fra 1915 nødvendig. Barnelovene fra 1915 har i ettertid fått benevnelsen de «Castbergske barnelover» etter pådriveren for et politisk gjennomslag; juristen og politikeren Johan Castberg. Barnelovene sikret juridisk likestilling og arverett for barn født både i og utenfor ekteskap. Disse lovene gjorde Norge til «et foregangsland når det gjaldt barns rettigheter» (Stortinget 2019). I trilogien om Kristin Lavransdatter skildrer hun levekårene for barn født utenfor ekteskap i den norske høymiddelalderen. Her uttrykkes det bekymring og frustrasjon over «frillebarnas» uheldige situasjon og usikre framtid. Også i novellesamlinger som *Den lykkelige alder* (1908), *Fattige skjæbner* (1912), og *De kloke jomfruer* (1918) skildret hun barns oppvekst og kvinners utfordrende posisjon i det moderne. Hun kritiserte den moderne livsstilen og anså tilværelsen som et liv uten etisk og moralistisk orientering. Hun utfordret sosiale og kulturelle fordommer og stilte seg skeptisk til den overdrevne troen på at kraften av juridiske vedtak kunne påvirke menneskers innerste følelser og reaksjonsmønstre: «I Undsets øyne skulle det mye mer til for å gjøre verden til et bedre sted enn enkle lovendringer» (Hamm 2017).

I essaysamlingen *Et kvindesynspunkt* (1919) angriper hun kvinnesaksforkjemperen Katti Anker Møller. «Når Anker Møller mente at kvinner skulle 'streike' og ikke føde flere barn, mente Undset at setningen var for mye preget av marxistisk tankegods.» (Hamm 2020). I den omtalte romanen *Jenny* (1911) skildrer hun kvinnelig seksualitet som forarget både kvinnesakskvinnene og den mer konservative fløyen i synet på kvinnenens stilling i samfunnet. Selv om Undsets litterære verk først og fremst diskuterte situasjonen til mødre og kvinner, berørte hun også farskapstematikk i for eksempel *Olav Audunsøn og hans barn* (1927) og *Den brennende busk* (1930). Framstillinger av fedre og farskap var et forsøk på «å rette opp det i hennes øyne forenklet synet på fedrenes rolle i barnas liv som Katti Anker Møller og

andre kvinnesakskvinner sto for.» (Hamm 2013, 11). Hun erkjente tydelig at far var av større betydning for barnet enn det som ble framstilt, men farskap var først og fremst en del av prosjektet av «å forstå moderskapets betydning i det moderne.» (Hamm 2013, 11).

I forlengelse av hennes mange samtidslitterære verk, ville hun i opptakten til 1920-årene ikke lenger skrive om sin egen tid. Hun var lei av det materialistiske og individualistiske fokuset. Hun ville tilbake til middelalderen, og hun ville skape noe større og sammenhengende; «En fortelling som kunne si noe dypere om menneskenes liv og vilkår. Vårt forhold til kjærlighet og skjebne, våre små liv på jorden målt mot større krefter.» (Slapgard, 2007, 209). Med utgangspunkt i hennes grunnkonflikt mellom et menneskers flere indre viljer ble nå middelalderen grunnlaget for videre verk; både trilogien om Kristin Lavransdatter, men også flerbindsverket om Olav Audunssøn. I hennes middelalderunivers blir karakterer til stadighet prøvd i livets utfordrende tilværelse, og hun omtaler fortsatt familiære og juridiske situasjoner vedrørende far, mor og barn.

Skjønnlitterære verk kan begripes både med og uten kjennskap til forfatteren selv, men «Dikteren bak verket er en realitet likesom verket selv.» (Steen 1996, 14). Det er påfallende at opplevelsen av Ingvald og Anders har vært til inspirasjon for verket hun påbegynte i 1919, der både kraftig kjærlighet, farskap, fravær og etter hvert ensomhet, frustrasjon og brudd utspiller seg. «Hun følte seg alene om alt ansvar, og syntes ikke hun orket mer. En gang hadde hun vært betatt av hans [Anders Svartstad] synspunkter og ideer. Nå fjernet de seg stadig mer fra hverandre» (Ørjasæter 1993, 151). Undset opplevde selv et mislykket samliv med ektemannen og maleren Anders Svartstad, og utviklet hun seg frem mot den katolske livsholdningen.

Det er ikke bare Undsets katolske livsholdning, og relasjon til Ingvald, som kommer til uttrykk i verket; påpeker professor og spesialpedagog Tordis Ørjasæter også andre selvbiografiske trekk ved middelalderromanene. Mens Undset skrev på gjennombruddsromanen *Jenny bodde hun på pensjonat* der også Kristins fødsel på odelsgården Skog skjer: i Svartskog. Skogene ved Gerdarud, der Kristin gir seg hen til Erlend, er også et sted Undset har eget forhold til; der bygget hun og Svartstad deres første hjem i etterkant av livet i Roma. I likhet med Kristin, som står alene med ansvar for gård og barn, var Svartstad selv mye på tur, og Undset tok seg ikke bare av deres tre felles barn, men også hennes stebarn. Kristin Lavransdatter ender også opp med å ivareta stesønnen Orm, og utvikler et godt forhold til ham. Undset valgte også å reise opp til Trøndelag til plassen hun skrev om i trilogiens andre bind, og tok seg inn på en del av den gamle storgården Husaby.

Med sine middelalderromaner skrev Undset seg inn i verdenslitteraturen og mottok i 1928 nobelprisen i litteratur. I 1929 vendte hun tilbake til samtiden med romanen *Gymnadenia*, og fortsatte med realistiske diktning frem til opptakten av en ny verdenskrig. Under den tyske okkupasjonen i Norge søkte Undset tilflukt i USA. Der tjente hun fedrelandet som foredragsholder og skribent. «Da Undset kom hjem i 1945, var mye forandret. Selv var hun utslitt. Gamle venner var borte. Men tapet av sønnen, *Anders*, som falt i 1940 under felttoget i Norge, var tyngst å bære.» (Oftestad 2003, 15). Etter kort tids sykdom dør Undset i 1949, men forfatterskapet fortsetter å engasjere, og verk kommer i stadig nye oversettelser og utgaver. Til tross for at farskap først og fremst var en del av Undsets større prosjekt om moderskapet, var hun likevel av den oppfatning at fedre og mødre måtte sees i sammenheng med hverandre. Det er nemlig i lys av farskapet at moderskapet kan bli ytterligere studert. Undsets erkjennelse av far og mors gjensidige betydning for hverandre kan ifølge Hamm være til inspirasjon for kommende generasjoner av kjønnsforskere: «Det er på tide å tenke mødre og fedre sterkere sammen.» (Hamm 2013, 11).

2.0 Teoretisk grunnlag

2.1 Innledning

Det teoretiske grunnlaget inneholder momenter fra både omsorgsteori og farskapsforskning. De aktuelle undersøkelsene vedrørende fedre og farskap er stort sett hentet fra de siste tjuetretti årene. Jeg anvender dermed et relativt nytt teorifelt som grunnlag for en litterær analyse av farsutøvelser i høymiddelalderen - slik det er skildret i litterære verk fra 1920-tallet. Undset projiserer moderne følelser på historiske romaner, men er likevel godt orientert og har gode forutsetninger for å dikte om farskap i middelalderen. 1920 blir bindeleddet mellom historien det fortelles fra og får tids forståelse av farskap. For å favne de mange momentene ved farskap vil det bli henvist til sosiale og kulturelle diskurser, juridiske rammer og biologiske og psykologiske vinklinger. Forståelsen av omsorg har også endret seg gjennom historien. Jeg har derfor valgt ut fire konkrete aspekt fra teorier om omsorg og omsorgspraksis som grunnlag for den litterære analysen. Slik blir det mulig å operasjonalisere omsorgsbegrepet i analysen av de ulike fedrene, og avslutningsvis sammenligne dem. I sammenheng med mitt tematiske arbeid; fedre og farskap i romantrilogien *Kristin Lavransdatter*, vil det også bli redegjort for farskapstematikk i norsk litteraturvitenskap og trekk ved sjangeren historisk roman. I kombinasjon med det teoretiske grunnlaget vil det bli henvist til trilogien.

2.2 Momenter fra farskapsforskning

Et gjennomgående trekk ved tidligere studier av fedre og farskap er uttalelser om forskningsfeltets mangler. For eksempel karakteriserer litteraturviter og mannsforsker Jørgen Lorentzen det mannlige i forskningsverden som «et mørkt kontinent» og «et uskrevet blad» (Lorentzen 1998, 29). Han påpeker også at det ikke eksisterer et komplett verk om farskapets historie i Norge. I 2012 publiserte han studiet *Fra farskapets historie i Norge 1850-2012*, og omtaler verket som «en ydmyk begynnelse på et studium av et område som underlig nok i liten grad er beskrevet tidligere.» (Lorentzen 2012, 15). Forskningsfeltet har også blitt omtalt som stemmeløst og taust av samfunnsforskerne Berit Brandth og Elin Kvande: «I forskning på fedre og farskap er paradoksalt nok fedrenes egen stemme om faderskapet i liten grad blitt hørt.» (Brandth & Kvande 2003, 16). Samtidig er forskningen på fedre og farskap et bredt område. Sammensetningen av de mange aspektene som virker inn på utformingen av farskapet understreker forskningsfeltets tverrfaglighet.

2.2.1 Historiske perspektiver

Det mangelfulle forskningsgrunnlaget kan forklares med Lorentzens uttalelse om at menn tidligere har blitt oppfattet som det «nøytrale, ikke-kjønnete, selve mennesket.» (Lorentzen 1998, 29). Oppfattelsen av menn som det normale og ikke-kjønnete resulterte blant annet i at problematisering av menn og deres sosiale roller ikke var nødvendig. Problematiseringen av menn og farskap hører i hovedsak til først i de siste tretti årene, og et av bidragene er undersøkelsen av mannlighetens og maskulinitetens situasjon i det moderne gjennombruddet (Lorentzen 1998). «Det moderne gjennombruddet» er en periodisk betegnelse som avløser de tidligere nasjonalromantiske og poetiske strømningene i litteraturen med samfunnskritikk og realisme. Fra siste halvdel av 1800-tallet ble søkelyset rettet mot problemområder i samfunnet, og virkelighetsnære skildringer dominerte den skjønnlitterære tradisjonen. Kjønndebatten var også et sterkt anliggende på slutten av århundret, og ble knyttet til det moderne gjennombruddet i litteraturen. Gjennom rettighetskamper og synliggjøringsprosjekt vokser den første kvinnebevegelsen fram og setter kjønn på dagsorden. Det var først og fremst kvinnenens selvstendighet, individualitet og seksualitet som ble belyst.

Bak hele diskusjonen om kjønn ligger det altså en særegen mannlig problematisering, eller i mange tilfeller en mannlig problematikk som aldri blir problematisert, nemlig overgangen fra en foreldet patriarkalsk autoritetsstruktur til et moderne individ- og subjektbasert familiefellesskap. (Lorentzen 1998, 19-20)

I denne overgangen kommer sosiokulturelle aspekter ved farskapet til uttrykk. Fedre og menn inngår i et kulturelt betinget syn på hva mannlighet og maskulinitet er, og hva det innebærer å være en god far: «menns livsverden har vært preget av strenge ideer om hvordan en mann skal være» (Lorentzen 2004, 10). I trilogiens høymiddelalderssamfunn, der farskap inngår i en patriarkalsk autoritetsstruktur, er det utfordrende for de skjønnlitterære karakterene å velge alternative livsveier til de som er sosialt og kulturelt akseptert. Det er deres atferd i forhold til samfunnets forventninger og krav som avgjør om de blir betraktet som en god eller en dårlig far. Hva det vil si å være en god far avhenger av hvilke diskurser som samfunnet og kulturen idealiserer. Brandth og Kvande definerer diskursbegrepet som de virkelighetsforståelsene og meningshorisontene som eksisterer i måten vi omtaler og forstår fenomener på: «Vi kan si at de er den betydningsmessige ramme for handling og væremåte, slik at handlinger (og identitet) er betinget av de diskursene vi befinner oss innenfor eller relaterer oss til.» (Brandth & Kvande 2003, 41).

Kulturen skaper et farsideal, og i sammenheng med kulturelle endringer er også idealet i konstant forandring. Hva det vil si å være en far i trilogiens høymiddelalderssamfunn samsvarer ikke med dagens forståelse av farskap. Fra slutten av middelalderen og fram mot omtrent 1960-tallet var det bildet av far som forsørger og overhode som holdt stand. I dag er det den nærværende og omsørgende far, og det likestilte foreldreskapet, som blir idealisert (Madsen, Lind & Munck 2002; Brandth & Kvande 2003; Markussen 2008; Lorentzen 2012). I forlengelse av det nærværende og omsørgende bildet på far eksisterer det en oppfatning om at dagens fedre er bedre enn fedre før i tiden. (Brandth & Kvande 2003; Lorentzen 2012):

En av de tingene som har overrasket meg i løpet av disse årene, er hvordan denne endringen kontinuerlig er blitt satt i kontrast til, eller i motsetning til, en tidligere form for farskap. Man har nærmest etablert en unison enighet om at fedre før i tiden var fjerne, distanserte, autoritære eller rett og slett ikke tilstede. (Lorentzen 2012, 9)

Det paradoksale ved denne forestillingen er at fedre i dag antageligvis aldri har vært så lite tilstede: «Imidlertid står denne farsnærheten i en paradoksal relasjon til at mye tyder på at menn aldri har tilbrakt så liten tid av sitt liv sammen med barn som i dag.» (Lorentzen 2012, 143-144). Sammenlignet med dagens industrialiserte og moderne samfunn, omtaler professor i historie, Jan Eivind Myhre, det norske samfunnet før 1840-årene som et «gammelt samfunn». Omtalelsen av det norske samfunnet som «gammelt» kan forklares med at Norge holdt på mye av karakteren landet hadde før 1814. Det norske folk bodde spedt, det eksisterte store regionale forskjeller, byene var små og få og den sosiale strukturen inneholdt en ledende

klasse embetsmenn og en selveiende klasse med bønder og fiskere. Det er bondefamilienes arbeidsfellesskap som forklarer fedrenes tilstedeværelse i familien. Far forlot ikke familie for å dra på jobb. Jobben var i familien. Unntakene var lengre fisketurer. Barna ble integrert i foreldrenes hverdagssysler, og fikk dermed bruke tid sammen med mor og far også i arbeidshverdagen. I teorien var det en klar arbeidsdeling mellom kjønnene. Døtrene fulgte mor i hennes arbeid, og sønnene fulgte far.

Mennene hadde hovudansvaret for åkeren og for eventuelle hestar, for bygningar og reparasjonar. Dei var leiarar for garden som heilskap. Kvinnene hadde ansvar for husdyra elles og for alt stell i huset, for mat, vask og reparasjon av tøy. Matstellet åleine var uhyre tidkrevjande. (Myhre 2015, 92)

Det var industrialiseringen på slutten av 1800-tallet som førte fedre og menn ut av gårdene og inn i fabrikkene. Det er i denne overgangen vi møter den fraværende far. Fraværende fedre er et tema som ofte har kommet i fokus vedrørende forskning på farskap, og det er ofte fraværets mulige virkninger det har dreid seg mest om (Brandth & Kvande 2003; Holter & Aarseth 1993; Lorentzen 2012; Evenshaug & Hallen 2000). Farsfravær har ofte blitt forstått som en konsekvens av et samlivsbrudd eller en skilsmisse, men at fedre faller ut av omsorgsarbeidet har også andre forklaringer. En forklaring er jobben: «I dagens vestlige samfunn er hegemonisk maskulinitet sterkt koplet til inntektsgivende arbeid» (Brandth & Kvande 2003, 48)¹. «Maskulinitet» er et begrep som har vært knyttet til farskap på forskjellige måter gjennom historien. Det ble tatt i bruk på slutten av 1800-tallet da begrepet «mannlighet» ikke lenger holdt stand grunnet industrialisering, urbanisering og kravet om kvinnelig representasjon. Lorentzen peker på fire variabler i forståelsen av begrepet; at maskuliniteten varierer mellom kulturer, over tid i samme kultur, gjennom et menneskes livstid og innad i en kultur på samme tid (Lorentzen & Mühleisen 2006, 126). Tradisjonelt sett var begrepet en samlebetegnelse på egenskapene ved en manns personlighet. I dag blir det også brukt til å betegne egenskaper og handlinger hos kvinner.

Arbeidsplasser i industrien skapte et skille mellom arbeid og fritid. Dette skillet stod som en motsetning til arbeidshverdagen på gården der det var kontakt mellom foreldre og barn under arbeidet. Også i dag kan far (og mor) forlate hjemmet for å dra på jobb, og barna starter på skole og i barnehage. Med tanke på det inntektsgivende arbeidet påstår Brandth og Kvande at vi har fått et spenningsfelt mellom den fraværende far og den nærværende far. Gjennom

---

¹ «Den hegemoniske maskuliniteten representerer en dominansposisjon i et samfunn som står i relasjon til en *underordnet* form for maskulinitet.» (Lorentzen & Mühleisen 2006, 127).

spørreundersøkelser og intervjuer av fedre har de utforsket fedres egen opplevelse av kontrasten mellom fravær og tilstedeværelse: «De beskriver en balansekunst, og de legger vekt på at betydning av arbeidet har endret seg for dem etter at de fikk barn.» (Brandth og Kvande 2003, 147). Et annet viktig moment er måten far er hjemme på. «Ved å være en tilstedeværende, engasjert og nærværende far håper fedrene at dette skal skape livslange vennskapsbånd. De vil bli kjent med barnet, og de vil at barnet skal bli kjent med dem.» (Brandth & Kvande 2003, 142). Relasjonen til barnet avgjør i stor grad om man i dag er en god eller en dårlig far. Forestillinger om farsrollen, og de ønsker, savn og krav som knyttes til den, endrer seg i takt med nye diskurser og fedrenes egen rolleutøvelse.

I motsetning til dagens ideal, der barnet og den emosjonelt involverte farsfiguren plasseres i sentrum, blir fedrene i trilogien i større grad vurdert ut fra hvordan de utfører farskapets samfunnsmessige prosjekt og sosiale rolle. Undersøkelsens fire utvalgte fedre representerer ulike sosiale posisjoner, med ulikt verdigrunnlag og ulik oppdragelse. Et fellestrekk blant farskarakterene er slektskapssamfunnet som kulturelt rammeverk. Sentrale verdier var slekt, ære og arv. Slektskapssamfunnet i middelalderen representerte slektenes kontinuitet og sosiale og økonomiske framgang. Det store flertallet av befolkningen i Norge var bønder, og familien utgjorde et arbeidsfelleskap og en grunnleggende enhet i samfunnet. Det var foreldrene som var ansvarlige for en optimal videreføring av ressursene til neste generasjon. Et godt gifte for sønn eller datter var avgjørende for slektas sosiale og økonomiske videreføring: «Å drive ein gard kravde innsats frå både mann og kvinne, og ekteskapet markerte at det blei oppretta ei driftseining som skulle drive ein gard.» (Sigurdsson & Riisøy 2011, 174). Ekteskapsinngåelse er ett av flere eksempler på hvordan sosiale og kulturelle diskurser påvirket utøvelsen av farskapet i middelalderen: «Satte man seg opp mot valget av ektefelle som foresatte hadde foretatt, og ignorerte foreldres og slektens samtykke ved å velge en annen partner, ventet skarpe straffereaksjoner som ingen medgift, arveløshet osv.» (Oftestad 2003, 149). I valget av livspartner rådet en sterk foreldreautoritet, og dette kommer tydelig til uttrykk i trilogien. Konsekvenser av autoritets- og ekteskapstematikken er for flere av fedrene en konflikt mellom idé og praksis; mellom idealiseringen av fedres sosiale oppgave og den enkelte fars faktiske atferd og utøvelse. Som en følge av farskapets samfunnsmessige prosjekt oppstår det dermed en indre kamp mellom individuelle behov og en streben etter sosial anerkjennelse.

I sammenheng med de ytre, samfunnsmessige påvirkningene er det også nødvendig å anerkjenne aktørperspektivet i endringsprosessen: «Det er derfor ingen tvil om at utviklingen av nye mannlighetsformer ikke bare er et resultat av endrede samfunnsforhold, men også av

nye valg og atferdsmønstre hos menn.» (Holter & Aarset 1993, 298). Farskapets historiske endring kan dermed også begrunnes ved atferd i konflikt med eksisterende strukturer. Blant fedrene i trilogien er det én karakter som til stadighet velger å prioritere egne behov framfor familiefellesskap. Denne selvrealiseringen kommer tydelig til uttrykk gjennom erotikk og lidenskap. Slik blir også seksualitet et konkret eksempel på patriarkalske strukturer. I trilogien leser man om både kvinner og menn, gifte og ugifte, som får barn født utenfor ekteskap. I motsetning til mødrenes situasjon er det forholdsvis uproblematisk for fedrene å legitimere farskapet for det uektefødte barnet. «Mens kvinnens utroskap ble strengt straffet, kanskje med døden, legitimerte ektemannen nokså enkelt sine utenomekteskapelige barn og sørget for dem økonomisk og sosialt, også med arv.» (Oftestad, 2003, 149).

I sammenheng med mennenes forholdsvis uproblematisk legitimering av farskapet, kommer det frem i trilogien at farsslekta har et sosialt monopol på oppdragelsen av det uektefødte barnet. Dersom farsslekta og barnemorens familie inngår enighet, blir mor fratatt barnet til fordel for oppvekst hos far. I motsetning til senere oppfattelser av en mors betydning for barnet er det slektskapssamfunnet videreføringsverdier som seirer over mors ønsker, behov og omsorg. Farsslektas fortrinn henger blant annet sammen med juridiske og økonomiske forhold. Det var mennene som i hovedsak fikk opplæring i eiendomsforvaltning og som utgjorde de første leddene i arveloven. Slik hadde far et bedre grunnlag for å forsørge barnet. Samtidig stod man som uektefødt i en sårbar situasjon, men med en fars gode økonomi og sosiale relasjoner kunne man bli sikret en forholdsvis trygg framtid. Barnelovgivning i middelalderen var i hovedsak arvelovgivning.

Etter landsskapslovene utgjorde far, son, dotter og soneson dei fire første ledda i arverekkefølga. I Landslova fekk døtrer halv arverett mot sønene, som fekk «brorparten».
(...). Ektefødde barn stilte framfor uektefødde barn i arverekkefølga. Når døtre og søner arva saman, skulle sønene ha odelsjorda, medan anna jord og lausøyre gjekk til kvinnene.
(Sigurdsson & Riisøy 2011, 176)

Familiepolitikken har vært under stor utvikling og debatt gjennom tidene. I 1915 ble de Castbergske barnelovene vedtatt, og Bjarne Markussen omtaler dette juridiske vedtaket som et «paradigmeskifte i norsk barnelovning»: «Når et så sterkt uttrykk kan brukes, er det fordi de medførte en omdefinering av selve (det juridiske) familiebegrepet.» (Markussen 2008, 115). Barnelovene endret navne- og arverettens grunnlag fra å gjelde ekteskap til å gjelde slektskap og det blodsband som knytter foreldre og barn sammen. I sammenheng med utviklingen av rettigheter for barn har også familiepolitikken utviklet seg i retning av en

rettighetskamp for far. I 1993 ble Norge det første landet i verden som innførte en omsorgspermisjon reservert for far. Fedrekvoten ble dermed en del av forskning vedrørende farskap, likestilling og lovgivning (Lorentzen 2012; Brandth & Kvande 2013; Brandth & Kvande 2003, Markussen 2008). Til tross for at «flere fedre stadig har kommet mer på banen i forhold til barneomsorg og familieliv» (Brandth & Kvande 2013, 20) vekker kvoten uenigheter. Øystein Gullevåg Holter skriver at «mange ønsker at familier skal ha ‘frie valg’» (Brandth & Kvande 2013, 123), og viser slik til ett av argumentene mot fedrekvoten; dens vedtatte reguleringer av familienes hverdagsliv. 1. juli 2018 trådte nye endringer i folketrygdloven i kraft. I kampen for likestilt foreldreskap vedtok regjeringen en deling av foreldrepermisjonen i tre like deler, og både mødre- og fedrekvoten ble utvidet fra ti til 15 uker. «Dersom en av foreldrene ikke benytter seg av hele eller deler av kvoten mister foreldrene disse ukene, med mindre det finnes en hjemmel for å overføre kvoten.» (Barne- og likestillingsdepartementet 2018, 2).

2.2.2 Biologi og kultur

Til tross for likestilling og familiepolitiske vedtak vedrørende fedre og farskap, vil det fortsatt foreligge biologiske ulikheter mellom menn og kvinner. «Biologi knyttes til kroppen og kroppens funksjoner, og kunnskap om kroppen kan være helt avgjørende for å forstå både kvinners og menns daglige liv og lidelser.» (Lorentzen 2006, 23). I forskning på fedre er det nødvendig å se farskap i sammenheng med moderskapet. Man må ikke falle i den dualistiske fellen med å stille farskap opp som en motsetning til moderskapet, men forstå at rollene formes og konstrueres i relasjon med hverandre. Likevel har mødre blitt tildelt et ideologisk og juridisk omsorgsmonopol, og framstått som barnets eneste forelder med en naturgitt omsorgsgave (Brandth & Kvande 2003; Markussen 2008; Lorentzen 2012). I et forarbeidet utdrag til barnebidragsloven av 1892 blir morskjærligheten regnet som sterkere enn farskjærligheten (Markussen 2008, 105). Disse forestillingene om morens betydning for barnet har grunnlag i biologien og kulturelle diskurser. Mor bærer barnet gjennom svangerskapsperioden, føder og har deretter en mulighet til å være barnets primære næringsgiver gjennom amming. Biologisk sett har mor mulighet til å føre en primær omsorgsutøvelse fra unnfangelsen. På grunn av det biologiske aspektet ved foreldreskapet har kvinnene blitt tildelt et kulturelt omsorgsmonopol. I studiet av fedres tilknytning til spedbarn peker Svend Aage Madsen, Dennis Lind og Hanne Munck på blant annet det kjønnsespesifikke ved foreldredannelsen. «Den første kærlighedsrelation er mellom moderen og barnet, og denne har i alle teoriene en unik betydning for forståelsen av den senere utdanning.»

(Madsen, Linn & Munck 2002, 92). Til tross for teoriene fokus på mor-barn-relasjonen poengterer Madsen, Linn og Munck at teoriene ble utviklet i en tid hvor barneomsorg var utelukkende knyttet til kvinner og morsrollen. «Moderskab og omsorgsrelation til et lille barn blev betragtet som en og samme ting. Faderen har i disse teorier en viktig rolle for den (senere) kognitive utvikling.» (Madsen et al. 2002, 93).

I sitt upubliserte manus «Den annen forelder» (2005) peker Markussen på hvilke konsekvenser kvinnebiologien og den kulturelle forståelsen av mors omsorgsrasjonalitet har fått for fars omsorgsarbeid. «Etter ammeperioden er kroppen hans ikke lenger noen hindring for et fullverdig omsorgsarbeid. Men nå dukker det en ny hindring opp. Plassen som primær omsorgsperson er nemlig opptatt.» (Markussen 2005, 11). Fortroligheten moren har fått til barnet, og barnet til henne, er vanskelig å ta igjen. Særlig dersom moren opplever seg selv som barnets viktigste omsørger. Tilknytningsrelasjonen mellom far og barn må dermed føres som et omsorgsprosjekt. Undersøkelser poengterer at det å være en god omsorgsgiver, med rette evner og egenskaper, er noe man kan tilegne seg gjennom praksis. (Brandth & Kvande 2003; Markussen 2008; Holter & Aarseth 1993, Bunkholdt & Kvaran 2015). «Dette betyr at omsorgsevnen betraktes som et potensial som de fleste av oss har, og som kan utformes og utvikles forskjellige avhengig av hvilke relasjoner og situasjoner vi skal praktiserer omsorg i.» (Brandth & Kvande 2003, 103). Farskapet rommer mangfoldighet, og fedre kan være primære omsorgspersoner selv om de ikke har biologiske evner til å føde eller amme. Markussen poengterer dette i undersøkelser av far-barn-fortellinger som bygger på det han har valgt å kalle for «alenefarplottet». Dette kommer jeg nærmere tilbake til i kapittel 3.3. om farskapstematikk i norsk litteraturvitenskap.

2.3 Momenter fra omsorgsteori

Det finnes ulike teoretiske forklaringer på hva omsorg er og hvordan man skal praktisere omsorg i bestemte situasjoner. I dette kapitlet vil det dermed bli henvist til teori fra ulike disipliner. Omsorgsteorien er i denne oppgaven snevret inn mot barn, oppdragelse og foreldreskap. I samsvar med oppgavens tematikk er det i hovedsak fedrenes rolle i omsorgsutøvelsen og barneoppdragelsen som blir belyst. For å forstå foreldreskapets og oppdragelsens kompleksitet, og for å utdype forståelsen av far, framkommer også aspekter ved moderskapet. Omsorg som «omtenksomhet, det å bekymre seg for eller bry seg om noen» (Eide & Eide 2016, 33) vil fungere som den overordnede forståelsen av omsorg. Hva det vil si å utøve omtanke, og hvilke bekymringer som er aktuelle for foreldre, avhenger av den

historiske og kulturelle konteksten. Det samme gjelder barneoppdragelsen ved at «ingen familie lever isolert fra sin sosiale og kulturelle kontekst» (Helgesen 2017, 178). Oppdragelse skal fremme og støtte barnets emosjonelle, sosiale, fysiske og intellektuelle utvikling. «Når barn føler seg godt rustet til livet, utvikler de ikke bare sterkere vennskap og større sosiale kompetanse, de får også økt selvfølelse, er generelt sett gladere og bedre til å takle stress, konflikter og negative følelser.» (Münster, 2018, 11).

I Stortingsmelding nr. 29 (2002-2003), *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap*, står det at «familien er samfunnets grunnleggende sosiale enhet – den viktigste arena for tilhørighet, nærhet og fellesskap og den beste rammen rundt barns oppvekst» (Brunkholdt & Kvaran 2015, 67). Innenfor denne familiesfæren, som angivelig skal være barnets viktigste arena for psykologisk og tilknyttende utvikling, inngår omsorgssituasjonen og oppdragelsen i et samspill mellom familiens aktører, deres individuelle forhold og familiære nettverk, den sosiale og materielle situasjonen rundt barnet og økonomiske forhold. Det å være en god omsorgsgiver er også noe man kan tilegne seg gjennom praksis. I forrige kapittel (3.2) henviste jeg til undersøkelser som understreker at omsorgsevne er noe som kan læres og formes. Vigdis Brunkholdt og Inge Kvaran knytter omsorg og praksis sammen i begrepet «omsorgskompetanse». Omsorgskompetanse er en samlebetegnelse på evner, holdninger og handlinger som foreldre fører ovenfor sine barn. «Ved å kople omsorg til handlinger får man tydeligere fram at det å kunne gi omsorg til noe eller noen er noe den enkelte må lære, at det kan være situasjonsbestemte svingninger i omsorgen, og at omsorgskompetansen i mange tilfeller kan økes.» (Brunkholdt & Kvaran 2015, 119).

2.3.1 Historiske perspektiver

1960 kom verket *Barndommens historie* ut på fransk av Philippe Ariès. I denne boka blir det stadfestet et skifte i synet på barn og barndom rundt 1500- og 1600-tallet i den vest-europeiske kulturkretsen. I verket begrenser Ariès det geografiske området til å i hovedsak gjelde Frankrike og det nye borgerskapet. Han trekker linjene tilbake til middelalderen, og karakteriserer den daværende familieinstitusjonen slik den også framstår i trilogien: «Familien fylte en funksjon, den sikret videreføringen av livet, godene og navnet – den gikk ikke langt med hensyn til følsomhet.» (Ariès 1980, 262). Frem mot 1500- og 1600-tallet ble det økt fokus på barnets egenart og oppdragelse, og en ny form for familiefølelse vokste fram. Skiftet blir beskrevet som «en utvikling av et nytt eller i hvertfall ganske annerledes bevisst hengivenhetsforhold mellom foreldre og barn» (Ariès 1980, 251).

Den franske opplysningsfilosofen Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) rettet også fokuset mot følelsesaspektet og hengivenheten ved barneoppdragelse. Dette stod i kontrast til opplysningstidens (opplysningsfilosofenes) dyrking av fornuften og intellektet. I likhet med flere tenkere på 1700-tallet, som den sveitsiske teoretikeren Johann Heinrich Pestalozzi og den tyske pedagogen Friedrich Fröbel, plasserte han barnet i sentrum for sitt pedagogiske program. Han presenterte en barneoppdragelse som skulle gi rom for «undring, opplevelse og glede» (Imsen 2016, 139), og prinsippene framkom i det pedagogiske romanverket *Émile* fra 1762. Man skulle blant annet legge til rette for at spedbarn kunne bevege seg fritt, og de skulle ammes av mødrene selv. Dette stod i kontrast til tradisjonene om å pakke barna inn i leiver, og i velstående familier var det ikke vanlig at det var mor som gav bryst. Han pekte også på betydningen av å la barnet lære av egne erfaringer, og han tildelte mor og far ulike ansvarsområder. «For øvrig skulle man gripe så lite inn i oppdragelsen som mulig, og la naturen gå sin gang.» (Imsen 2016, 140). De pedagogiske refleksjonene tok nemlig utgangspunkt i tanken om å vende «tilbake til naturen», i betydningen av å «leve et naturlig og dygdig liv i et menneskelig fellesskap» (Skirbekk & Gilje 2007, 27). Grunnlaget for samhold og fellesskap mente Rousseau lå i følelsene. «Mennesket har også følelser, og disse er i like høy grad en del av naturen som fornuften. Følelser måtte derfor få mer plass i oppdragelsen. Mennesket kan ikke sette seg opp over naturen. Derfor må naturen være det styrende elementet i oppdragelsen.» (Imsen 2016, 139).

Samtidig måtte ikke oppdragelsen bli overlatt til frilek og tilfeldigheter alene. Rousseau ønsket å oppdra frie, selvstendige samfunnsborgere som kunne opprettholde og utvikle samfunnet. Fra 12-års alderen ble oppdragelsen mer systematisert. I romanverket kommer denne oppdragsfasen til uttrykk i *Émiles* gradvise inntreden i kulturens krav, men fortsatt med utgangspunkt i følelser og egne erfaringer. Formålet med økende systematikk var å forhindre en potensiell umoralsk og belastende livsførsel. Til tross for at deler ved Rousseaus pedagogiske ideologi brøt med samtidsskikkene var den i overenstemmelse med datidens kvinneideal. Romanverket inneholder nemlig en egen seksjon for jentene (*Sophie*). «Kvinner og menn skal, ut fra naturens orden, ivareta helt forskjellige oppgaver i samfunnet. De måtte ikke ha samme slags arbeid, og heller ikke samme oppdragelse.» (Imsen 2016, 141). Denne tankegangen holdt stand til utover på 1900-tallet. Også i Norge ble Rousseaus tanker aktuelle. I 1808 kom *Hendricopoedie*. «En lommebog for forældre» skrevet av Nicolai Wergeland (1780-1848) med kortfattede lover for barneoppdragelsen: «Opdrager ikke den Lille til Ammestuen og Sophæen; men til Verden.» (Wergeland 1808).

Av nyere skifte er barneperspektivet i utviklingspsykologien. For bare 30-40 år siden skjedde det et paradigmeskifte i betraktningen av barn som sårbare objekt til et barneperspektiv preget av subjektivitet, potensiale og kompetanse. Til tross for historiske skifter i synet på barn, barndom og omsorg eksisterer det likevel aspekter ved oppdragelsen som er avgjørende for barnets utvikling. «For å være sikret en god utvikling trenger de en god og forsvarlig omsorg, der deres behov står i sentrum for foreldrenes oppmerksomhet.» (Helgesen 2017, 148).

2.3.2 Analytiske perspektiver

For å anvende en litterær analyse av de utvalgte fedrene i trilogien må omsorgsbegrepet være operativt. Derfor er det utarbeidet fire parametere, som for det første viser til ulike aspekter ved omsorgen, og for det andre gjør en sammenligning av farsutøvelsene mulig. De fire aktuelle parametrene er som følger:

1. Beskyttelse

I den litterære analysen blir fedrene for det første analysert ut fra hvordan de beskytter barnet. Formålet med beskyttelsen er å skape trygghet.

2. Oppmerksom kjærighet

Parameteret er utarbeidet for å undersøke om, og hvordan, fedrene møter barnets behov for kjærighet og anerkjennelse.

3. Opplæring

Parameteret omhandler opplæring av evner, ferdigheter og verdier.

4. Konflikthåndtering

Det fjerde aspektet ved den litterære analysen er fedrenes evne til å håndtere konflikter og andre utfordrende situasjoner. Foreldrenes kunnskaper om konflikthåndtering inngår i omsorgskompetansen som ble presentert tidligere i kapitlet. Å prioritere barnet ved interessekonflikt mellom barn og voksen, og samtidig ha kontroll over egen situasjon, er en grunnleggende betingelse for å møte barnets behov (Brunkholdt & Kvaran 2015, 152).

Utgangspunktet for valg av parameter ligger blant annet i Sarah Ruddicks begrep «mothering.» I *Maternal Thinking* (1989) forsøker Ruddick å beskrive mødres omsorgsarbeid, og karakteriserer praksisen som en type respons: «mothers are people who see children as ‘demanding’ protection, nurturance, and training; they attempt to respond to children’s demands with care and respect rather than indifference or assault» (Ruddick 1989, xi). Selv om hun gjennomgående refererer til mødres omsorgspraksis mener hun at betegnelsen

«mothering» ikke er forbeholdt kvinner: «Anyone who commits her or himself to responding to children's demands, and makes the work of response a considerable part of her or his life, is a mother.» (Ruddick 1989, xii). «Mothering» er av Ruddick forstått som et potensielt arbeid for både kvinner og menn, og at det ikke er grunn for at det ene kjønn er bedre eller mer egnet til å utøve morsarbeid enn det andre. Det aktuelle ved Ruddicks teori er hennes konkretisering av morsarbeidets mange aspekt. Med begrep som «nurturance», «protection», «training» og «attentive love» kan man analysere omsorgsarbeid på en strukturert måte. Samtidig rettes det også kritikk mot teorien. Blant flere peker Markussen på det han oppfatter som mothering-filosofiens grunnproblem. I *Maternal Thinking* forsøker Ruddick å fremheve kvinnenens tradisjonelle og betydningsmessige arbeid, men «problemet oppstår når et slikt kulturhistorisk prosjekt skal utvikles til en generell teori om barneomsorg.» (Markussen 2005, 14). Ruddick må balansere mellom to plan. For det første avgrensers «mothering» seg fra et negativt ladet «fathering» begrep. Problemet oppstår når hun videre må opprettholde et verdiladet skille mellom mor-barn og far-barn relasjoner og samtidig oppheve skillet ved å si at «(biologiske) fedre» kan være «(sosiale) mødre». «Andre typer praksiser og omgangsformer faller utenfor definisjonen av 'ekte' omsorg. Slike problemer kan og bør unngås. (...). Det er nok å si at omsorg er en praksis, og at utøvelsen av god omsorg er uavhengig av kjønn.» (Markussen 2005, 14).

Trygghetsfølelse, opplevelse av kjærlighet og anerkjennelse, evne til å håndtere utfordrende situasjoner og generell livskunnskap kan sikre god utvikling og opplevelsen av omsorg. Trygghet er av teoretikeren Abraham Maslow (1954) betraktet som det mest grunnleggende psykologiske behovet hos mennesket. Maslows behovshierarki er en av flere behovsteorier som har fått sterkest fotfeste blant pedagoger. I stigende rekkefølge deles hierarkiet, eller pyramideformen, inn i fem grunnleggende behov: fysiologiske behov, behov for trygghet og sikkerhet, behov for kjærlighet og sosial tilknytning, behov for anerkjennelse og positiv selvoppfatning og behov for selvrealisering. Behovene må sees i sammenheng med hverandre, individets personlighet, omkringliggende miljø og den enkelte situasjonen som utspilles. Trygghet defineres som «behov for sikkerhet, stabilitet, avhengighet, beskyttelse, behov for å være fri for frykt, angst og kaos, behov for struktur, lov, orden og grenser.» (Imsen 2014, 306). Men forståelsen av hva trygghet er, og hvordan man utøver beskyttelse, har variert gjennom historien. Hver historisk periode representerer sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske forhold som påvirker tilværelsen, og dermed også oppfattelsen av hva som er trygghet.

Et gjennomgående trekk blant fedrene i trilogien er hvordan de strever for å skape et økonomisk og materielt grunnlag for barnets framtid. Tilværelsen i den norske høymiddelalderen var preget av blant annet politisk uro, helsemessige farer og økonomisk ustabilitet. Uten statlige velferdsordninger eksisterte det heller ikke et sikkerhetsnett ved uforutsette hendelser: «På gården måtte dei aller fleste yte sitt for å overleve. Faren for hungersnaud var aldri langt unna, noko som prega folks haldningar til dei som ikkje kunne arbeide, det vil seie barn og dei eldre.» (Sigurdsson & Riisøy 2011, 172). For familien i høymiddelalderen var dermed gården og husholdet et avgjørende grunnlag for vern og beskyttelse. Det er tydelig at fedrenes måte å beskytte barnet på er å tenke langsiktig. I forlengelse av et økonomisk ressursgrunnlag kom følelsen av en beskyttet tilværelse og dermed også følelsen av trygghet. Gjennom hardt og vellykket arbeid på gården, og gjennom sosial anerkjennelse i samfunnet, kan fedrene kompensere for en ellers utrygg og ustabil tilværelse: «Mothers protect where protection cannot be assured.» (Ruddick 1989, 73). Streben etter ressurser framkommer tydeligst ved fedrene som forsørger barn som er født utenfor ekteskap og som ikke har lik rett til arv som ektefødte søsken.

I høymiddelalderen var det et behov for sterke vennskap og sosial omgangskrets. Inngåelse av vennskap og relasjoner gav familier sosial trygghet. «Det var viktig for alle å høyre til eit fellesskap der det gjensidige spela ei viktig rolle, og det er liten tvil om at gilda var den beste forma for «livforsikring» i mellomalderen.» (Sigurdsson & Riisøy 2011, 181). Et gilde var en solidarisk sammensetning av flere hushold. Det var forpliktende og innebar gjensidig hjelp og støtte ved blant annet sykdom og død, økonomisk tap og behov for handel. I forkant av svartedauden stod ikke gildet som en «gjensidig forskningsinstitusjon» like høyt som før, men fellesskapet, særlig rundt religiøse høytider, vedvarte. I trilogien framkommer det tydelig at behovet for sosial anerkjennelse, og betydningen av å opprettholde kontrakter og løfter, påvirker fedrenes valg og handlinger. For noen fedre oppstår en behovskonflikt der behovet for nettopp sosial anerkjennelse og trygghet påvirker familiære relasjoner i negativ grad. Å havne på kanten av samfunnet, uten sosial trygghet, var risikabelt. Det er tydelig at trygghet i høymiddelalderen ble ansett som et kollektivt fenomen; man var avhengig av andre for å skape og opprettholde økonomisk og sosial stabilitet for familien og barna.

I dag bærer forståelsen av trygghet preg av individualisme. Vi rettet oppmerksomheten mot det enkelte barns følelse av trygghet. John Bowlby har utviklet en tilknytningsteori som tar utgangspunkt i at «det å ha trygge og sterke bånd til andre er et grunnleggende behov hos ethvert menneske» (Eide & Eide 2004, 129). Dette understreker også Maslow i sin

behovsteori; det grunnleggende behovet for kjærlighet og sosial tilknytning. Bowlby presenterer teorien sin i trebindsverket *Attachment and Loss* (1969-80). Videre arbeid av menneskelig tilknytning, også i samarbeid med Bowlby, var Mary Ainsworths studier av ulike tilknytningskvaliteter. I kvaliteten «trygg tilknytning» identifiserer hun egenskaper ved en trygg omsorgsgiver: «Barn med *trygg tilknytning* har omsorgsgivere som er stabilt kjærlige, tilgjengelige, følsomme, svarende og aksepterende.» (Bunkholdt & Kvaran, 2015, 72). Foreldrene, eller øvrige omsorgsgivere, blir i dag gitt et ansvar for å utøve god nok omsorg for barnet. God utvikling avhenger av tryggheten de møter i hjemmet; at foreldre har klart å skape en beskyttende tilværelse. «Det er av stor betydning for identitetsdannelsen i ungdomsalderen at familien fungerer som en «trygghetsbase» som de unge kan orientere seg ut ifra i sin søken etter egen identitet.» (Helgesen 2017, 192). Trygghetsbasetenkingen er en sentral modell for foreldre og omsorgsarbeid (Bunkholdt & Kvaran 2015; Helgesen 2017; Montgomery 2019). Mens barnet og ungdommen utforsker verden skal omsorgsgiverne fungere som en base de kan returnere til for å dekke behovet for trygghet og nærhet. Uavhengig av tid og kultur, og de kunnskaper og forståelser som følger med, er «tilknytningens biologiske funksjon [nettopp] beskyttelse» (Eide & Eide 2004, 129).

Det andre aspektet ved analysen av farsutøvelsene er parameteret «oppmerksom kjærlighet», som omfatter *måten* fedrene møter barnet på. I konseptet «attentive love» knytter Ruddick en moderlig kognitiv kapasitet («attention») sammen med kjærlighet: «Attention is at once an act of knowing and an act of love.» (Ruddick 1989, 120). I forrige kapittel (3.2) ble det henvist til studiet av fedre i omsorgspermisjon (Brandth & Kvande 2003), og i denne studien ble det framhevet at det ikke bare er det at far er hjemme som er av betydning, men også *måten* far er hjemme på. Fedrene håpet på å kunne skape livslange vennskapsbånd med barnet ved å være engasjert og nærværende i tilstedeværelsen. Et godt, kjærlig og oppmerksomt møte mellom foreldre og barn kan gi «visshet i sitt [barnets] indre om at en representerer noe godt og positivt, at en kan utrette noe, mestre noe, og at en som følge av det blir verdsatt av andre» (Imsen 2014, 310). Til tross for at familiene i høymiddelalderen ikke vektla følsomheter ved foreldre-barn-relasjoner i like stor grad som det vi gjør i dag (Ariés 1980), merker man den i trilogien, og fedrene vil bli analysert i lys av gjeldende omsorgs- og tilknytningsteori.

I tilknytningsteorien presenterer Bowlby begrepet «indre arbeidsmodell». En indre arbeidsmodell er samlingen av «tanker, følelser og handlingsberedskap som er skapt av de tidligere samspillserfaringene mellom barn og omsorgsgiver» (Brunkholdt & Kvaran 2015, 71). Barn med en god indre arbeidsmodell vil forvente positiv oppmerksomhet og støtte fra

andre mennesker. Forventningene vil videre kommer til uttrykk i barnets atferd og holdning, som igjen vil føre til positive reaksjoner fra andre. Et barn med dårlig indre arbeidsmodell blir beskrevet som «full av tvil både på eget verd og på andres interesse og omsorg» og «vil ofte reagere med mistro, kanskje avvisning eller sinne» (Brunkholdt & Kvaran 2015, 72). Måten man er tilstedeværende på kan ha stor betydning for barnets videre utvikling. «Acts of attention strengthen a love that does not clutch at or cling to the beloved but lets her grow.» (Ruddick 1989, 122).

I samspillet mellom far og barn kan fedrene oppmuntre, anerkjenne og møte barnet på en kjærlig måte, både verbalt og nonverbalt. Å bli sett er et grunnleggende menneskelig behov (Imsen 2016; Eide & Eide 2016). Med bruk av nonverbal kommunikasjon kan fedrene bevisst utdype og forsterke det man ønsket å formidle gjennom kanaler som kroppsspråk, ansiktsuttrykk, stemmen og fysisk avstand eller nærhet. Det nonverbale kan også bære preg av spontane reaksjoner som enten framstår som dypt uheldig for barnet eller til oppbyggelse gjennom for eksempel genuin glede. I trilogien blir både ord og nonverbale kanaler anvendt i møtet med barnet; mens én far evner å ha en følelsesbasert, verbal dialog, glimrer en annen far med sitt fysiske fravær over lengre tid. Ved å ta del i barnets lek, og oppmuntre samt engasjere, klarer noen fedre å skape en god relasjon med barnet. Samtidig er det én far som ødelegger forholdet til sønnen ved at han kontinuerlig lar sine bekymringer for sønnens framtid komme til uttrykk i utagerende handlinger og grove kommentarer ovenfor barnet. Omsorgskvaliteten, og evnen til å utøve oppmerksom kjærighet, varierer blant de ulike farsutøvelsene.

Det tredje parameter er opplæring. I et hverdagslig perspektiv omfatter dette aspektet oppførsel, grensesetting, påkledning, manerer ved bordet, livsverdier og moral. Men hva som oppfattes som rett oppdragelse er kulturelt og historisk betinget. “Although the view that children require training seems nearly universal, there are marked disagreements among individuals and cultures about human nature,” (Ruddick 1989, 103). Hvordan de utvalgte fedrene utøver opplæring avhenger av hvilken sosial gruppe de tilhører. Det er særlig én søskenflokk i trilogien som blir trukket mellom moren og farens ulike verdigrunnlag og ønsker for fremtiden. Mens mor forventer at sønnene skal tilegne seg kunnskap og evner omkring gårdsdrift, for å kunne livnære seg selv, ønsker far at guttene skal innta ridderembetet slik som han, og fører dermed en opplæring i våpenbruk og sjømannsknuter. Oppdragelsen inngår i et samspill mellom kulturelle diskurser og foreldrene selv. Foreldrenes egne ideer av barns opplæring et viktig tema innenfor forskningen på foreldre og barn.

Foreldrenes tanker og ideer om barndom og foreldreskap foreligger langt på vei som en ferdiglaget ramme i det aktuelle samfunnet og den generelle kulturen. Innenfor denne rammen er det imidlertid rom for variasjoner særlig på grunnlag av foreldrenes erfaringer i interaksjon med sine egne og andres barn, med sine egne foreldre, andre foreldre og eventuelle eksperter. (Evenshaug & Hallen 2001, 206)

Ariés refererer til billedkunst og klesdrakter i forklaringen av hvilken betydning barndommen hadde i middelalderen. «Vi har sett at barnet ikke var fraværende i middelalderen, i det minste fra 1200-tallet av, men det er aldri et portrett, portrettet av et virkelig barn slik det var på et bestemt tidspunkt i livet.» (Ariés 1989, 62). Det var ikke et like markert barnestadium i middelalderen som det er i dag. Barna gikk stort sett over fra å være barn til å tre inn blant de voksnes rekker i 12-16 årsalderen, men allerede før denne overgangen ble de tildelt gårdsarbeid utfra evne og alder (Sigurdsson & Riisøy 2011, 173).

Konflikter av ulikt slag er et gjennomgående fenomen i trilogien, og som oftest er knyttet til fedrene; enten ved at faren selv er en av partene i konflikten eller ved at far tar ansvar. Både fedrene og konfliktene er farget av en patriarkalsk samfunnsstruktur, og er dermed både historisk og kulturelt betinget. Hvilke konflikter som oppstår, og hvordan fedrene håndterer disse, varierer. Konfliktypene spenner seg fra indre, individuelle konflikter til både ytre personkonflikter og interessekonflikter i varierende styrke. For eksempel fører fedrene en form for maktutøvelsen i løsningsprosessen enn det som er akseptert i dag. Mens det i dag er forbudt å utøve vold mot barn, var vold tidligere et kulturelt akseptert fenomen. Formålet med parameteret er å analysere fedrenes evne til konflikthåndtering i samspill med barnet.

En god oppdragelse og lykkelig familie assosieres ofte med en konfliktfri sfære preget av respekt, omsorg, varme, trivsel og hygge. Konflikten er dermed et aspekt ved familiesfæren som de fleste velger å sky, men som likevel bør håndteres: «En velbrukt strategi for å forebygge angst både hos enkeltindivider og grupper er å sky alt som kan skape konflikter med andre mennesker. Det er sjelden en god strategi» (Helgesen 2017, 291). Hvordan foreldrene håndterer konflikten kan påvirke videre relasjon med barnet, og barnet kan selv videreføre måten foreldrene håndterer situasjonen på. «Den koreografien som morens atferd utgjør, er det råmaterialet i den ytre verden barnet bruker til å begynne å bygge opp sin viten om og opplevelse av alt det som er menneskelig.» (Hart 2009, 97).

Uavhengig om konfliktene vedrører menneskelige relasjoner, verdier, interesser eller andre saker varierer fedrenes håndtering av den avsluttende og avgjørende fasen i konflikten. Noen fedre vet hvordan de skal forebygge konflikten fra starten av, én far søker særlig til bønn og

dialogbasert veiledning og én tyr gjerne til fysisk håndtering. I trilogien varierer konflikthåndtering fra å sette ord på tanker og følelser til å enten stikke av eller trekke sverdet. Gjennom egen atferd kan fedrene hjelpe barnet til å utvikle vilje, styrke og ansvarsevne i håndteringen av sårbare og vanskelige situasjoner. «De trenger å finne og vise sin egen vilje, de trenger å lære å formulere seg for å fortelle omgivelsene hvem de er. Konflikt er med andre ord helt nødvendig. Det er slik barnet lærer seg hva slags menneske han eller hun skal være.» (Montgomery 2019, 156).

2.4 Farskap i norsk litteraturvitenskap

I 1870- og 1880-årene ble den nordiske litteraturen preget av en liberalistisk strømning. I sammenheng med at kvinnenes stilling ble problematisert, førte litteraturen et synliggjøringsprosjekt og en rettighetskamp gjennom kritisk samfunnsskildring. Det var kvinnene og deres posisjon som ble problematisert. Siden 1960-tallet har den feministiske litteraturforskningen gjort kvinnelige forfatter synlige i litteraturhistorien, og det var i hovedsak kvinnens stilling i verkene som ble analysert. Det er ikke før i senere tid at fedre og menn blir problematisert. Farskap i norsk litteraturvitenskap har først i de siste tretti årene vært et mer fremtredende felt. Om farskap i norsk litteraturvitenskap ønsker jeg å henvise til forskning fra både Lorentzen, Hamm og Markussen. Kildematerialene og selve undersøkelsene viser til hvordan farskap både er påfallende og tilbakeholdt i litterære verk.

I *Mannlighetens muligheter* (1998) undersøker Lorentzen mannlighetens og maskulinitetens situasjon i 1870- og 1880-årene, der det først og fremst var kvinners rettigheter og seksualitet som ble debattert. Bjørnstjerne Bjørnson, Georg Brandes, Victoria Benedictsson, August Strindberg og Amalie Skram er blant noen av de som, ifølge Lorentzen, deltok i kjønnsdebatten som preget hele Skandinavia. «At gjennombruddet og sedelighetsdebatten hadde noe med menn å gjøre er åpenbart, men har i liten grad vært gjenstand for undersøkelse og diskusjon.» (Lorentzen 1998, 19). Formålet er å skrive maskulinitetens problematikk og den mannlige seksualitet inn i litteraturvitenskapen. I dette prosjektet benytter han seg av verkene *Faderen* av August Strindberg, *Trætte Mænd* av Arne Garborg og *Mysterier* av Knut Hamsun. I det senere arbeidet om farskapets historie i Norge påpeker han betydning av skjønnlitterære verk om farskap: «mens saksprosaen har hatt en tendens til å idealisere eller entydiggjøre virkeligheten, finner jeg i skjønnlitteraturen en større grad av mangfold, motsetninger og problematisering av farskap» (Lorentzen 2012, 13).

Fortellinger om far-barn kan spores helt tilbake til sagalitteraturen. Den store, islandske skalden Egil Skallagrimsson diktet det mest berømte skaldediktet av alle: «Sona-torrek». Den overordnede tematikken er sorgen over tapet av to sønner på kort tid. Da den siste sønnen, Bodvar, druknet, går Egil inn i dyp sorg og depresjon. Han stenger seg inne i koven for å dø. Datteren Torgjerd klarer å komme seg inn til faren ved påfunnet om å dø sammen med ham. Der får hun ikke bare lurt faren til å ta til seg næring, men også til å skrive et siste minneord for sønnen. Kvadet er langt mer følelsespreget enn det som ellers var vanlig i skaldediktningen. Sorg og kjærlighet er tema som i hovedsak blir knyttet til kvadet. «Det ble et dikt der dikter-jegets subjektive sorg er tema. Kvadet kan med andre ord regnes som en forløper for det som senere er blitt kalt sentrallyrikk, det vil si subjektivt anlagte dikt om såkalte evige temaer som døden og kjærligheten.» (Andersen 2012, 41). Farskapstematikken understrekes ved at det er en far som mister to av sine barn, og som skriver et følelsesladet minneord. Farskjærligheten er så sterk at tapet av Bodvar får livet til å miste all mening. Egil ønsker å avgå ved døden selv, men finner kraft i diktningen til å leve livet videre.

I verket *Retts historier. Foreldre og barn i litteratur, film og lovgivning*. (2008) arbeider Markussen også med far-barn fortellinger. Her presenterer han «alenefarplottet»; en narrativ struktur som viser hvordan menn og kvinner styres inn i posisjoner de vanligvis ikke står i, «og dette grepet gir en uvant, men interessant tilnærming til spørsmål omkring kjønn, makt, omsorg og livsverdier.» (Markussen 2008, 192). Handlingsstrukturen omfatter litteratur og film fra 1860-tallet og fram til i dag. Han henviser blant annet til Amalie Skrams *Sjur Gabriel* (1887), Charlie Chaplins stumfilm *The Kid* (1921) og Henrik Ibsens *Et dukkehjem* (1879) og stykkets forlengelse i Robert Bentons film *Kramer vs. Kramer*.

Alenefarplottet deles inn i fire faser: etableringsfasen, konsolideringsfasen, den kritiske fasen og avklaringsfasen. I et fravær av mor står rollen som barnets primære tilknytnings- og omsorgsperson ledig, og i den første fasen blir dermed omsorgsrelasjonen mellom mann og barn etablert. I konsolideringsfasen utvikles far-barn-forholdet gjennom det daglige samlivet, og her påvirkes relasjonen av både idyll og konflikt som fører frem mot den kritiske fasen. Dersom far og barn overvinnes komplikasjonene i den kritiske fasen vil far-barn-forholdet bli anerkjent i den siste narrative sekvensen. I avklaringsfasen kan far bli befestet som barnets primære omsorgsperson ved anerkjennelse fra mor eller andre myndighetsaktører. I far-barn-fortellingene kan fasene både overlappe hverandre, vektlegges ulikt eller det kan skje en endring i rekkefølgen. Markussen introduserer alenefarplottet som en ny kategori i fortellingsteorien, og anvender det i demonstreringen av filmens og litteraturens innflytelse og

relevanse i juridisk sammenheng vedrørende barne- og foreldretematikk. For eksempel tar Amalie Skram opp lovgivningstematikk knyttet til farskap i verket *Sjur Gabriel*. Her bryter Sjur Gabriel med en grunnleggende forestilling i barneretten på 1800-tallet; «nemlig at evnen til omsorg og kjærlighet var kjønnsespesifikk. (...). Skram avbiologiserer omsorgen og lar Sjur Gabriel fremstå som den første ‘moderne’ far i norsk litteratur» (Markussen, 2008, 11).

I motsetning til Skrams mannlige hovedkarakter står mannen mer i bakgrunnen i det realistiske dramaet *Et dukkehjem*. I sammenheng med den litteraturhistoriske konteksten blir dramaet først og fremst knyttet til synliggjøringen av kvinnenes stilling i samfunnet. Ibsen beveger publikum ved at Nora velger å forlate både mann og barn. Dette var en uhørt handling i 1879. Farskapstematikken har derimot ikke blitt forbundet med dramaet i like stor grad som det kvinnelige. Det er tross alt ikke far-barn-relasjoner som utgjør dramaets plott, men Lorentzen omtaler det likevel som et «gjennomtrengende» tema. «Farskapet ligger i bakgrunnen, forut for dramaet og underliggende i de dramatiske møtene og scenene. Farskapet er gjennomtrengende, men på samme tid forsiktig holdt i bakgrunnen» (Lorentzen 2012, 54). Mens Nora representerer kvinnens mangelfulle autonomi, står hennes ektemann Torvald i bakgrunnen, den typiske, borgerlige ektemannen. Han har blitt oppfattet som en representant for en patriarkalsk struktur, en forsørger og årsaken til hvorfor Nora må kjempe om retten til å leve fritt. Men gjennom den senere tids lesning av dramaet har det blitt rettet et kritisk blikk på Torvalds mannlige representasjon. I likhet med Nora inngår også Torvald i et kjønnsystem, som for ham er preget av strenge ideer om hvordan en mann skal være.

I sammenheng med min undersøkelse av fedre og farskap i Undsets *Kristin Lavransdatter* vil jeg også henvise til Christine Hamms *Foreldre i det moderne* (2013) og hennes analyse av Undsets framstilling av mødre og fedre. I arbeidet henvender hun seg til ni tekster fra første halvdel av 1900-tallet. Til tross for farskapets framtrede i verk som *Olav Audunssøn og hans børn* (1927) og *Den brennende busk* (1930), blir fedre som omsorgspersoner først og fremst omtalt i lys av beskjeftigelsene om moderskapet: «forsøket på å forstå moderskapets betydning i det moderne» (Hamm 2013, 11). Likevel gjorde Undset det andre skribenter stort sett ikke gjorde; å rette fokuset mot fedrenes situasjon. I disse omtalelsene forsøkte Undset å korrigere kvinnesaksforkjemperes forenklete syn på fedres rolle i barns liv.

2.5 Historisk roman

I romanen kunne Undset variere og nyansere karakterenes holdninger, tanker og situasjoner i et større estetisk omfang enn i andre benyttede sjangre. I romanverkene kunne hun skildre

livet slik hun bevitnet det, og der hun kunne «utforske personenes egne erkjennelser av posisjonen de inntar i samfunnet» (Hamm 2013, 13). I romantrilogien *Kristin Lavransdatter* er det først og fremst gjennom Kristins eget blikk at vi sanser eksistensen i den norske høymiddelalderen. I diskusjonen om Undset framstilling av middelalderen var Edvard Bull frontfigur, og kommenterte verket i lys av kristendommens framstilling. Ifølge Hamm gikk Bull ut fra at romantrilogien kunne kommenteres på lik linje med andre generelle, og mer faglig forankrede, framstillinger av fortiden. I Ellisiv Steens estetiske studie av trilogien understreker hun at verket først og fremst er en roman, og må leses deretter. Samtidig omtaler Steen verket som en «kunstnerisk organisme» i kombinasjonen av fiksjon og de virkelighetsnære illusjonene:

Sigrid Undset har maktet å samle det som vitterlig har hendt og det som kunne ha hendt i et homogent diktverk ved å integrere de forskjellige elementer, smelte sammen de ulike dimensjoner slik at det faktiske og det fiktive, historien og diktningen, arbeider sammen og gir hverandre gjensidig liv. (Steen 1996, 128-129)

Krysningen mellom historie og diktning blir undersøkt av Anne B. Rønning i hennes doktoravhandling fra Universitet i Oslo. Her betegner hun den historiske romanen som et «diskursivt skjæringspunkt» - for å gripe sjangerens grenseland mellom historieskriving og fiksjon. Som en konsekvens av denne grensedragning er det utfordrende å definere historisk roman som en helhetlig sjanger. Det var nemlig effekten av denne dragingen som førte til at sjangeren oppstod først i det 19. århundre. Tidligere var historieskrivingen selv «romanaktig», og kunne derfor ikke tillegges samme trekk som sjangerformen som er i dag.

Det finnes flere former for historieskrivinger der fiksjonen fremkommer gjennom ulike litterære diskurser. I *Hva skal vi med historie?* (2016) henvender Lise Kvande og Nils Naastad seg til historieteoretikeren Hayden Whites arbeider om historie som fortelling. White påpeker hvordan fortidens virkelighet først blir gitt mening gjennom konstruerte historiefortellinger. «Meningssammenhengen blir skapt av de spørsmål vi stiller, og det faktiske utvalgte av hendelser, prosesser og personer vi velger å inkludere i fortellingen.» (170). Hvordan nåtiden bidrar til sterk påvirkning og utforming av synet på fortiden blir også påpekt av historieprofessor Knut Kjeldstadli; at historiefaglige tekster må forstås som en framstilling av forfatterens eget syn på fortiden, med sine meninger rundt hva, hvordan og hvorfor. Uansett hvor kunnskapsrik og dyktig forfatteren måtte være, vil historiske tekster alltid forbli en konstruksjon av fortiden. Tid og kultur skaper et perspektiv, med filter og forståelse, som bidrar til å utforme senere tids tolkning av historien. Fortiden er ikke hugget i

stein én gang for alle. Den er flytende, og tolkningen av den varierer fra tid til tid og fra individ til individ. En direkte framstilling av en historisk hendelse, eller en historisk tid, er ikke mulig; atmosfæren og følelsene vil ikke kunne rekonstrueres slik det en gang var. Dette understreker også Rønning i sin avhandling: «Både i faghistorien og i historiske romaner skriver fortellingen om fortiden ut fra ettertidens forståelse av den» (Rønning 1995, 81).

Som et skjæringspunkt mellom historieskriving og fiksjon tar historiske romaner mange former: «I noen romaner går fortelleren inn i rollen som historiker og formidler historien til grupper eller nasjoner, (...). I andre fyller fortelleren ut den (stats)politiske historieskrivingen med enkeltskjebner og hverdagsliv -» (Rønning, 1995, 73). I motsetning til disse formidlingsformene vil også en form for opposisjonsformidling mot tidligere historieskriving foretas. En annen type «vesentlig strategi» for den historiske roman, ifølge Rønning, er hvordan en allvitende forteller påstår kulturelle sannheter, uten vitenskapelige forklaringer eller andre vurderinger. Et resultat av dette er at det etableres en kulturell forståelseshorisont som opptrer felles for både forfatteren og leserinstansen. I romanen formidles denne felles forståelseshorisonten gjennom mulige livsforløp hos karakteren. Forståelseshorisonten, og det typiske trekket ved den historiske romanen; skjæringen mellom fiksjon og fakta, illustrerer Undset ved å la miljøet i trilogien være preget av en urolig tid i norsk historie. Til tross for at Undset tar utgangspunkt i det norske middelaldersamfunnet på 1300-tallet, og illustrerer historiske hendelser som svartedaudens herjinger, vil fortsatt imaginasjon og fortelling ligge til grunn for hvilke hendelser som er betydningsfulle nok til å formidles. Denne avstanden mellom det episke og det historiske vil skape et rom hvor «den historiske normens riktighet kan betviles og eventuelt ironiseres over.» (Rønning 1995, 131).

Trilogien om Kristin Lavransdatter er et eksempel på hvordan fortelleren formidler hverdagslivet hos enkeltindivider. Undset refererer til historisk tid ved blant annet å anvende ridderviser som fortidens egne litterære tekster og geistlighetens anvendelse av latinske bønner i kirkerommet - som for øvrig også ble anvendt av allmennheten generelt. Allerede i første setning av trilogien understreker Undset forankringen i historisk tid: «Ved skiftet etter Ivar unge Gjesling på Sundbu i året 1306 kom hans jordegods i Sil til datteren Ragnfrid og hennes husbond Lavrans Bjørgulfsson.» (Undset 1920, 7). Herfra slår hun fast hvor i tiden handlinger finner sted ved etterkommende uker, årstider og årstall. I kombinasjon med historisk reelle personer og aspekter fra Norges rikshistorie kan man tidfeste det som skjer. I sammenheng med historisk tid er karakterenes sinn motivert av slektskapssamfunnets reelle verdier, og det er slektstavlene og familiesituasjonen som tillegger dem identitet: «'Jo, du er

et godt gifte,' sa den annen. 'Men dog kunde du vanskelig vente å komme inn i min ætt. Din ættfar her i landet var en fredløs og utenlandsk mann, (...). Men jeg og søster min fikk dronning Margret Skulesdatters søstersønner, vi.'» (Undset 1920, 47). Slektstavlene er også detaljerte med tidstypiske navn og reelle stedsnavn: «Den kom inn fra Sverige med hin Laurentius Østgøtalagmann som tok Bjelbojarlsens søster jomfru Bengta ut av Vreta kloster og rømte til Norge med henne.» (Undset 1920, 7). Steen er blant dem som har foretatt en nærmere undersøkelse av trilogien som et realistisk-historisk verk, og beslutter at romanverket «har den sterkeste posisjon som kunstnerisk helhet» blant Undsets forfatterskap (Steen 1996, 14).

Like sikkert som vi alltid vet hvor vi er i historien, like godt er vi til enhver tid orientert i det landskap hvor fortellingen på de forskjellige stadier utspiller seg. I disse naturbildene vil ethvert norsk østlandsmenneske føle seg hjemme. Selv der hvor man ikke som lokalkjent ser sine heimefjell eller sin fjord i de vante konturene eller kan følge med nesten i hver sving på veiene en selv har tråkket, føler en umiddelbart at dette er Norge, og det er i dag som det alltid har vært. Denne gjenkjennelsen gjør sitt til å gjøre forestillingen om middelalderen til levende virkelighet. (Steen 1996, 94-95)

Rønning viser også til hvordan det ikke er det historiske innholdet som nødvendigvis presenterer romanens historiesyn, men heller hvordan romanen setter fortiden i tale gjennom anakronismer, retorikk og historiediskurser. De fenomener og elementer som romanen bruker for å sette fortiden i tale betegner også Rønning som «anakronismeproblemet». Den historiske romanen springer ut av «fortidens ettertid» og ettertidens diskurser som har et språk den formulerer fortiden med. «Dette finner vi igjen i Undsets Kristin Lavransdatter der den moderne ekteskapsskildringen italesetter forholdet mellom kjønnene i årene før Svartedauden». (Rønning 1995, 83). Denne metatenkningen om nåtidens forhold til fortiden, og omvendt, anvendes som «historisk tenkning» innenfor historiedidaktisk teori og praksis. «Historie handler ikke nødvendigvis om fortiden. (...): Historisk tenkning handler også om både samtiden og fremtiden.» (Kvande & Naastad, 2013, 44). Undset tar utgangspunkt i fortidens middelaldersamfunn, og de forestillingene som eksisterer om den, for å belyse problemområder i egen samtid. Å ta utgangspunkt i sin tids diskursive språk, og at framtidens lesere tolker aspekter ut fra nåtidens diskurser, kan få konsekvenser. Dersom vi trer det moderne kjønnssystem ned på middelalderens samfunn, vil vi «misforstå det vi skulle forstå» (Holter & Aarseth 1993, 208) - nemlig at historiske tekster er konstruert med en senere tids forståelse av fortiden. Dette omtaler også Bernt T. Oftestad i sin tolkning av middelalderen.

Romaner som forteller om noe som ikke har skjedd – fiksjon – bryter ikke nødvendigvis med kravet for litterær realisme. Alt tolkes ut fra tidenes forutsetninger og vilkår.

Undset selv understreker komplikasjonen som kan oppstå mellom mennesket og de samfunnsmessige diskursene det omringes av. De menneskelige lyster, fantasmer og behov kan variere i sammenheng med de rammebetingelsene som omgir mennesket. Samtidig kan de også opptre som motsetninger til kulturelle og samfunnsmessige forandringer. Det er slik Undset anerkjenner bruk av fortid for å kommentere og nyansere problemer i egen samtid. «Ti sed og skikk forandres meget, alt som tiderne lider, og menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dage.» (Sæther 1992, 280). Samtidig blir vi, ifølge opplysningsfilosofen David Hume, allerede gjennom oppveksten opplært til å gjennomføre «kulturbestemte reaksjonsmønstre» (Skirbekk & Gilje, 2007, 252). Menneskers holdninger og tanker blir formet av tiden de lever i. Hvor utfordrende det kan være å prioritere kulturens aksept framfor individuelle ønsker, illustreres tydelig gjennom Lavrans indre stridigheter i trilogiens første verk. Undset har konstruert ulike sider ved middelalderen som fedrene må forholde seg til. De kulturelle aspektene kommer til uttrykk gjennom blant annet den alminnelige bonden, religionens dominerende stilling og kulturens patriarkalske dominans. I sammenheng med min undersøkelse av farskapstematikk i trilogien kommer fedrene til uttrykk gjennom den historiske romans grensdragning mellom fiksjon og historie. Som historisk roman har *Kristin Lavransdatter* en solid forankring i realhistorisk framstilling:

Meget kan diskuteres i Sigrid Undsets generelle syn på Norges historie og i middelaldermenneskenes mentalitet, men innenfor sitt helhetssyn har hun, med sine kunstneriske virkemidler, likevel oppfylt det som er den historisk realistiske romans estetiske arts krav: å støpe sammen historie og diktning slik at denne historiske tid trer oss inn på livet som medopplevd, aktuell virkelighet, og slik at diktningen virker på oss som historisk sannhet. (Steen 1996, 129)

3.0 Trilogien om Kristin Lavransdatter

3.1 Handlingsreferat

I de tre bøkene *Kransen* (1920), *Husfrue* (1921) og *Korset* (1922) følger vi Kristin Lavransdatters liv fra syvårsalderen, i sin far og mors trygge varetekt på Jørundgård, og frem til døden inntreffer i 1349 - mens hun tjenestegjør i kloster under svartedaudens herjinger. Trilogiens første verk utspiller seg i hovedsak hjemme på gården i Sel i Gudbrandsdalen. Det blir inngått forlovelse mellom Kristin og sønnen på nabogården Dyfrin, Simon. I forkant av

bryllupet drar Kristin et år på klosteskole til Nonnesæter i Oslo. Her møter hun Erlend for første gang. Senere i romanen blusser forelskelsen opp mellom dem. Festeavtalen med Simon brytes, og i kraft av lidenskap og kjærlighet kjemper Erlend og Kristin en skamfull kamp for å kunne bli rettmessig mann og kone. I denne kampen kjemper hun for Lavrans' aksept og velsignelse og mot en offentlig fordømmelse. Den sterke relasjonen til faren blir ødelagt, og midt i stormen søker hun til broder Edvin; munken hun møtte som liten jente på tur til Hamar med faren. Det er munken som Kristin helhjertet betror seg til. Til ham forteller hun ting hun aldri tørr si til foreldrene. *Kransen* avsluttes med bryllupet til Erlend og Kristin.

I *Husfrue* skildres Kristins liv som Erlends hustru på odelsgården Husaby utenfor Trondheim. Handlingsgangen utgjør i hovedsak daglige gjøremål og strev. Erlend er mye borte på reiser i tjeneste for kongen. I dette verket utgjør Kristins moderskap et sentralt tema. Hun blir mor til flere sønner. Lidenskapen som en gang var mellom Erlend og Kristin er nå erstattet med morskjærlighet og bekymringer. På grunn av Erlends fravær må Kristin etter hvert bære ansvaret alene for sønnene og gården. Mens Kristin befinner seg på Husaby sammenligner hun tilværelsen med livet hun hadde på Jørundgård – både når det gjelder tradisjoner, mellommenneskelige forhold og gårdens stand. Karakterene befinner seg i en tid preget av politisk uro, og Erlend inntar en betydningsfull rolle i hemmelige, politiske intriger. Han blir arrestert, fengslet og torturert – og sammen med Simon forsøker Kristin å befri ham. Som svoger og onkel til Kristin og hennes barn inntar Simon en betydningsfull rolle i hennes liv. Simons relasjon til Kristin påvirker ikke bare farskapet til egne barn, men også forholdet til Kristin og Erlends familie. Etter Erlends benådning må familien forlate Husaby, og i etterkant av Lavrans' død arver de Kristins barndomshjem, Jørundgård, og flytter dit.

I trilogiens siste verk når samlivet mellom Erlend og Kristin et bristepunkt. Kristin styres ikke lenger av kjærligheten til Erlend. Verket preges av Kristins gudstro, og skildrer ekteparets liv på Jørundgård ytterligere. Erlend opplever seg mislykket som bonde, og tar en endelig avgjørelse om å reise bort fra familien og opp til småbruket Haugen. Her bosetter han seg. Handlingsgangen orienterer seg rundt en ytre ekteskapskonflikt, der sønnene blir stående i en situasjon mellom mor og far. Ekteskapet ender i tragedie når Erlend ankommer gården for å redde familiens ære. Som enke gir etter hvert Kristin gården videre til sønnen Gaute og hans kone Jofrid, og hun får oppleve en tilværelse som bestemor. Mot slutten av verket inntar Kristin nonneordenen, og virker sammen med nonnene mens pesten herjer som verst. Hun blir selv smittet av sotten og dør i Rein kloster utenfor Trondheim.

3.2 Tidligere forskning

Trilogien om Kristin markerte en ny tendens i forfatterskapet til Undset. Fra å skildre egen samtid foretok hun en kontekstorientert vending mot den norske høymiddelalder, men med en kontinuitet i bærende element som identitetsproblematikk og samtidskritikk. I tidligere undersøkelser av romantrilogien har forskere og teoretikere samlet sett belyst verkets tematiske mangfoldighet, der kjærlighet og lidenskap, historie og religion, narratologi, selvbiografi, moderskap og alderdom har blitt berørt. I posisjonering av eget arbeid vil det bli henvisning til studier og undersøkelser som, i både større og mindre grad, omtaler farskap. Formålet med kapitlet er først og fremst å kartlegge noen av de mange publiserte studiene av middelalderromanene, men som samtidig berører aspekter ved farskarakterer. Jeg arbeider ut fra tanken om at farskap og moderskap inngår i allerede undersøkte aspekter ved tilværelsen i trilogien.

Et diktverks tema spinger ikke alltid klart og utvetydig fram. Forskjellige lesere vil fra forskjellige individuelle og tidsbestemte forutsetninger ofte lese forskjellige meninger ut av de samme tekster, og mange av verdenslitteraturens store verker har vært gjenstand for skiftende og motstridende tolkninger. (Steen 1996, 134).

«Til å begynne med var det først og fremst Undsets beskrivelse av kristendommens betydning i middelalderen som var emne for diskusjon.» (Hamm 2013, 130). Med utgangspunkt i sine historiske arbeider, og motstridende funn og synspunkter, ble Edvard Bull og Fredrik Paasche på mange måter frontfigurer i denne diskusjonen. Som jeg tidligere nevnte i kapittel 3.4 om historisk roman, hevdet Bull, i sin avhandling *Folk og kirke i middelalderen* (1912), at kristendommens betydning i middelalderen var overvurdert, og kritiserte Undsets verk deretter. Paasche støttet heller opp om hennes framstilling av kristendommen. Paasche disputerte i 1915 med avhandlingen *Kristendom og kvad. En studie i norrøn middelalder* der han viser, i motsetning til Bull, «at norrøn skaldediktning fra 1100- og 1200-tallet er bærer av romerkirkens idealer og billedspråk» (Aarseth 2009). Kristendomstematikken har også i senere tid blitt undersøkt og kommentert. I 1985 publiserte Jan M. Claussen et studium av Kristins religiøse utvikling. Her understreker han betydningen av middelalderens religiøse miljø ut fra at «et menneskes *verdiopplevelser* for en stor del er avhengig av miljøet» (Claussen 1982, 15).

Professor i nordisk litteratur, Per Thomas Andersen, kommenterer også flerbindsverket i lys av Kristins religiøse utvikling - men i lys av et narratologisk perspektiv. Han trekker en linje

til dannelsesromanen; at det er dannelsesreisens avslutning som bringer oss inn i bøkens religiøse tematikk. «Å komme 'hjem igjen' innebærer i trilogien om Kristin Lavransdatter å komme til *Korset*, det vil si til en religiøs erkjennelse. Dannelsesreisen er en pilegrimsferd, og Kristin kommer hjem først i døden.» (Andersen 2015, 345). Kristins barndomshjem, Jørundgård, representerer første ledd i reisen, «der Kristin opplever en barndom som er sterkt preget av forholdet til faren» (Andersen 2015, 345).

Selv var Undsets barndom preget av det gode forholdet hun hadde til faren Ingvald, og fant selv løsningen på samtidens løssluppenhet og normoppløsning i katolisismen. I Bernt T. Oftestads undersøkelse av romantrilogien peker han på hvordan Undsets skjønnlitterære verk er preget av nettopp antimoderne holdning og katolsk livssyn. «Ved å plassere sine litterære skikkelser i norsk middelalder kunne Undset tolke deres liv ut fra et ideologisk univers som hun selv identifiserte seg med.» (Oftestad 141, 2003). Ørjasæters biografiske undersøkelser av peker også på trekk middelalderromanene som er inspirert av relasjonen til egen far. «Det var jo han som hadde inngitt henne denne kjærligheten til middelalderen.» (Ørjasæter 1993, 163).

I 1959 publiserte litteraturhistoriker Ellisiv Steen en estetisk studie av *Kristin Lavransdatter*, der hun forsøker å finne fenomener og krefter ved romanen som sammenlagt gir en opplevelse av trilogien som kunstverk. Her berører hun både det episke, det realistisk-historiske og det mer organiserte og stilistiske ved bøkene. Ett av de mange undersøkte aspektene ved studien er verkets handlingsdrivende moment; temaet. Steen formulerer temaet «mennesket stilt i konflikt mellom jord og himmel, mellom denne verdens krav og Guds.» (Steen 1996, 134). Et tema som omfavner både den historiske tidsskildringen, den psykologiske utviklingen og kjærlighetshistorien. Og midt i denne konflikttematikken står Kristin, som «er omgitt av mennesker som i handling og tanke slåss med livsproblemene og som hver etter sitt sinn illustrerer menneskets paradoksale situasjon» (Steen 1996, 146). Blant de menneskene som omgår Kristin, og som Steen har valgt å utdype i lys av hennes sjelekamp, er farsfigurene Lavrans, broder Edvin, Simon og Erlend, som «gir Kristins personlighet og kamp det dypeste relieff.» (Steen 1996, 149). Fra barndommen av er det faren Lavrans om er hennes nærmeste; en sterk, hederlig og kjærlig pappa som forsøker å vise henne livets vei. Steen trekker en parallell mellom forholdet Kristin har til faren og forholdet hun har til Gud.

Fokuset på den kvinnelige hovedkarakteren er et gjennomgående trekk blant tidligere studier. Det er i hovedsak gjennom Kristins blikk, og i hennes sinn, at vi får fargelagt de øvrige karakterene og stiftet bekjentskap til den norske høymiddelalderens eksistens. «Slik som hun

er skildret med stadig økende personal framstilling, kan vi i hennes sinn følge alle svingninger i kampen med den tematiske konflikt.» (Steen 1996, 154-155). Christine Hamm er blant flere som har undersøkt trilogien i lys av nettopp Kristin, og hun berører både moderskaps- og alderdomstematikk (Hamm 2013; Hamm 2019).

Hamm påpeker moderskapets sentralitet ved å vise til de mange beskrivelsene av Kristins forhold til barna, presentasjoner av andre mødre og at kjærligheten til barna spiller en stor rolle i moderskapet; at morsrollen ikke er biologisk determinert – men en følelse og en praksis. Kristin blir stemor for Erlends barn med Eline. Hun trer inn i Orms liv og fyller den manglende morsrollen. Hennes moderlige omsorg kommer også til uttrykk i hvordan Kristin med medlidenhet ivaretar fattige og syke mennesker. Hamm konkluderer med at selv om Undset påpeker eksisterende ulikheter mellom biologisk moderskap og ikke-biologisk moderskap er det ikke slik at det ene forholdet er bedre enn det andre: «I noen situasjoner blir biologien viktig for en forståelse av morbegrepet, i andre er den ikke utslagsgivende. *Kristin Lavransdatter* viser at det avhenger av den konkrete konteksten.» (Hamm, 2013, 141). I lys av undersøkelsen av moderskapet blir også farskapet i Undsets forfatterskap belyst.

Hamm har også undersøkt Kristin i lys av alderdomstematikk. I 2019 ble artikkelen «Å bli eldre i litteraturen. Sigrid Undsets *Kristins Lavransdatter i Korset*» utgitt, der hun først og fremst studerer hvordan romanen etablerer situasjonen som aldrende Kristin befinner seg i. Et av funnene er at det ikke bare er Kristins egne refleksjoner som etablerer situasjonen, men også gjennom andre karakterers blikk på den aldrende kroppen. Jeg vil her trekke frem Hamms beskrivelser av Simon. Gjennom alderdomstematikk nyanserer Hamm et betydelig aspekt ved Simons liv; kjærligheten for Kristin. Selv om Kristin ikke lenger er ung, og har fått både grovere hud og rynker, hindrer ikke dette Simon i å elske henne.

«- ja, styrken i hans kjærlighet viser seg nettopp i at han holder fast ved henne til tross for kroppens aldringsprosess, og hun er vakker nettopp fordi hun blir eldre med verdighet. Han vet godt at kroppen hennes er blitt slik den er blitt, fordi hun har født så mange barn, og fordi hun arbeider hardt for gården og familien fra morgen til kveld. Dette viser seg på kroppen, og når han begjærer den fortsatt, er det fordi den vitner om det ansvarsfulle og gode mennesket han mener hun er.» (Hamm 2019, 171).

I tillegg til undersøkelser og diskusjoner vedrørende middelalderromanenes religiøse og historiske tematikk, og nyere undersøkelser av moderskap og alderdom, står en av de mest kjente kjærlighetsfortellingene i norsk litteratur; beretningen om Kristin og Erlend. «Det er Sigrid Undsets ubestridte storhet at hun har fremstilt en kjærlighet som fascinerer generasjon

etter generasjon.» (Andersen 2015, 341). Anderssen viser til likhetstrekkene mellom verkets kjærlighetstematikk og ridderromanens sjangertrekk. Kjennemerket ligger i konfrontasjonen med et forbud: den forbudte kjærligheten. Dette aspektet utdypes nærmere i neste kapittel; om farskapstematikkens litterære utforming. Igjen kommer Steens konflikttematikk til uttrykk:

– den første den mann hun var bestemt for og som etter all fornuftig menneskelig forutseenhet ville passet for hennes natur, hennes stand og de moralnormer hun var vokst opp med, - den andre den som hun på tvers av all fornuft og trass i alle ulikheter opplevde som sin egentlige og selvfølgelige make i denne verden. (Steen 196, 146).

Den erotiske heten uttrykkes i den kraft som drar Kristin mellom behovet for å opprettholde forpliktelse og relasjon til sin far, og samtidig behovet for å utforske hvorfor hun kjenner seg så maktstjålet i Erlends favn. Den erotiske kraften får karakterene til å bryte grenser. Oftestad omtaler denne formen for kjærlighet for «den pasjonerte», og viser med dette til Undsets konstantering av tre erotikk- og seksualitetsoppfatninger i middelalderens litteratur: «I forholdet mellom Erlend og Kristin er det pasjonen i den erotiske erfaringen som utgjør kraften.» (Oftestad 2003, 169). Samtidig beskriver også trilogien den sosiale formen og den libertinistiske formen. Den sosiale kjærligheten ligger i Kristins festemål til Simon Darre; en økonomisk og sosial kontrakt. I motsetning til Kristin og Simons sosial orden, får pasjonene mellom henne og Erlend kjærligheten og lidenskapen til å fremstå som farlig og herjende.

I middelalderromanen *Kristin Lavransdatter* går Undset dypere og lenger enn til konflikten mellom lidenskabens krav og samfunnets orden. Ifølge Amadou har Undset klart å forene kjærlighetsromanen og ekteskapsromanen. Ekteskapet blir rammen også om «en ekte ‘amour passion’». (Oftestad 2003, 34).

Samtidig som Kristin velger å elske og ære Erlend for alltid motsetter hun seg sin far. Det er også gjennom kjærlighetstematikken og motsetningen til Erlend at Lavrans' farsfigur nyanseres og omtales i tidlige studier. I Liv Bliksruds doktoravhandling (1984) om natur og normer i Undsets forfatterskap omtaler hun konflikten mellom far og datter i lys av eksistensens tvetydighet; Kristin vandrer bort fra faren og tryggheten, og gifter seg med Erlend. Ekteskapsinngåelsen kan anses som en seier for Kristin – at hun «vinner over faren» (Bliksrud 1995, 219). I samlivet med Erlend kjemper Kristin en kamp for å gjenvinne sosiale prestisje og trygghet.

I Erlend søker Kristin en avhengighet, som på det psykologiske plan er en symbiotisk forlengelse av farsforholdet, og hvis nøkkel finnes i et bilde i begynnelsen av *Kransen*: Bildet

av den syvårige Kristin som sitter på farens fang og spiser grøt av samme skje som han. (I, s. 25) Dette uttrykker den absolutte trygghet Kristin søker i Erlend. (Bliksrud 1995, 234).

3.3 Farskapstematikkens litterære utforming

Tematikken utfolder seg litterært i de mange individuelle farsfortellingene og fedrenes forhold til hverandre og samfunnet. Undset framstiller ulike sider ved det å være en far, og former en samlet konstellasjon av farskap ved å tildel fedrene ulike sosiale posisjoner. Det er i hovedsak føydalsamfunnet som ligger til grunn for inndelingen av høymiddelalderens sosiale konturer. Sverre Bagge anvender en fordeling av de sosiale posisjonene i føydalsamfunnet i «ordener», og kategoriserer dem etter de som ber, de som kjemper og de som arbeider (Bagge 2004, 143). Inndelingen er begrunnet etter funksjon, og de sosiale rollene skilles fra hverandre utfra livsførsel, kulturmønstre og normer. I konstellasjonen av farskap i romantrilogien representerer Undsets farskarakterer disse sosiale figurene; geistlig, kriger og bonde. Denne inndelingen viser til viktige sosiale realiteter i det vestlige høymiddelaldersamfunnet – også når det gjelder barndommen. Ungene ble ofte sendt hjemmefra rundt syvårsalderen for opplæring (Bagge 2004; Ariés 1980). Samtidig var de sosiale konturene mer kompliserte enn en inndelingen kan gi uttrykk for. Det eksisterte for eksempel lokale varianter av hvordan inndelingen kom til uttrykk. Undset anvender slike realistiske trekk i konstruksjonen av fedrene. Selv om Lavrans er bonde er han samtidig kongens mann.

Den første karakteren som analyseres er Lavrans Bjørgulfsson. Lavrans er biologisk far til hovedpersonen Kristin, og farsfortellingen deles inn i tre ulike perioder. Vi får først og fremst kjennskap til Lavrans' omsorgsutøvelse og oppdragelse under Kristins oppvekst hjemme på gården. Når Kristin omsider bryter forlovelsen med sønnen på nabogården for å heller ekte kvinnebedårerens Erlend, gjennomgår Lavrans indre stridighet der han tæres av spennet mellom ideal og praksis. Situasjonen er som nevnt skamfull og sår, og omstendighetene resulterer i en dynamisk farsskikkelse og et utfordrende far-datter forhold. Videre inntar han også rollene som svigerfar og bestefar. Det er som far til Kristin at Lavrans blir analysert.

Lavrans er storbonden i det lokale bondesamfunnet, og har tidligere stått ved kongens hird. Han lever et stillferdig liv som bonde på Jørundgård. Samtidig er relasjonen til kongen og aristokratiet opprettholdt, og er fortsatt representert som en kongens mann. I trilogiens første verk dominerer Lavrans blant verkets øvrige farsskikkelser. Dette henger sammen med at handlingen er satt rundt Kristins oppvekst. Lavrans framstår på mange måter som et farsideal;

skikkelsen kommer til uttrykk som hegemonisk, men med en omsorgsfull maskulinitet, og lever etter slektsskapssamfunnets verdier.

Den andre farskarakteren er munken Edvin Rikardsson (broder Edvin). Broder Edvins geistlige representasjon kommer til uttrykk i rollen som fransiskanermunk.

Fransiskanerordenen ble stiftet av Franciscus av Assisi (1182-1226) og var en tiggerorden. I motsetning til tradisjonelle ordener drev de en mer utadvendt forkynnelse (Bagge 2004, 192). De reiste omkring og levde av almisser. Andre geistlige karakter er blant andre de lokale prestene Sira Eirik og Sira Gudmund. I tillegg til presteskapet var også klosterfolk; munk og nonner, en betydningsfull gruppe i kirkens tjeneste. Broder Edvin er ikke biologisk far, og har heller ikke et juridisk eller økonomisk forsørgeransvar. Likevel spiller han en betydelig rolle i Kristins liv – og sammensetningen av den nære relasjonen og broder Edvins gudstro gjør ham på mange måter til en åndelig far, og han inntar en tydelig forsørgerrolle for Kristin.

Den tredje farskarakteren som blir undersøkt, Simon Andressøn, er også bonde. Simon overtar rollen som romantrilogiens ideelle farsfigur etter Kristins far. I likhet med Lavrans opprettholder Simon også verdier som videreføring av slekt, arv og ære. Familiestolthet er et grunnleggende aspekt ved følelseslivet til dem begge. I *Kransen* forsvinner han ut av handlingsganger i etterkant av bruddet med Kristin. Tilbakevendt i *Husfrue* får vi gjennom retrospektive tendenser kjennskap til hva som har skjedd i Simons liv. Videre inngår han ekteskap med Kristins lillesøster; Ramborg. Simon Andressøn er den tredje faren som blir undersøkt, og som i første verk var Kristins forlovede. Når Kristin velger å bryte festeavtalen til fordel for et liv sammen med Erlend, forsvinner Simon ut av handlingsgangen. Han vender tilbake i andre verk hvor vi gjennom retrospektive tendenser får kjennskap til hva som har skjedd i Simons liv i etterkant av bruddet. Tilbakevendt i andre verk inngår han ekteskap med Kristins lillesøster Ramborg.

Den fjerde og siste farskarakteren er ridderskikkelsen Erlend Nikulaussøn. I den norske høymiddelalderen var det relativt få kriterier som skilte «krigerne» fra resten av befolkningen annet enn at de var i tjeneste for kongen. Etter en tid i tjenesten kunne de vende tilbake til gården sin. Ridderne avla troskapsed til kongen, stilte seg til disposisjon for krigstjeneste og andre ytelser for kongemakten, og var derfor ofte ute på reise. Erlends fravær grunnet tjenestegjøring preger hverdager til familiens hans med Kristin. Det mest særegne ved Erlend er at han svært ofte prioriterer egne behov fremfor familiefellesskapet. Selvutfoldelsen kommer ofte til uttrykk gjennom eventyrlyst og erotikk. Han får barn med totalt tre kvinner; Eline Ormsdatter, Kristin Lavransdatter og Sunniva Olavsdatter.

Fra slutten av 1000-tallet vokste det frem en lyrisk kjærlighetsdiktning, trubadurdiktningen, som presenterte en lidenskapelig, romantisk kjærlighet «der forudsætter, at der findes forhindringer, der skal overvindes, for at de elskende kan få hinanden.» (Aalbæk-Nielsen 1999, 7). I dette nye synet på kjærlighet – den høviske kjærlighet – som i første omgang var forbeholdt de fyrstelige hoff i Frankrike, var riddere vanligvis en del av motivet. En av de første norske versjonene er historien om ridderen Tristan og den irske prinsessen Isolde. Diktningen skildrer en kraft sterk nok til å bryte med gjeldende fornuft og kultur – der det er forførende lengsel som styrer hengivelsen – en grunnleggende ukontrollerbar kraft. Denne kjærligheten anses som åndelig oppløftende og gjør en ridder til «en bedre mand og en større krigere». Dette stod i kontrast til bondesamfunnets kontraktsforhold og videreføringsverdier. Den høviske kjærlighetsideen er i takt med Erlends ridderskikkelse. «Kvindens overlegenhet er det helt afgørende i dette kærlighetsforhold og det, der adskiller den høviske kærlighet fra enhver form for kærlighet i antikken og i den tidlige Middelalder.» (Aalbæk-Nielsen 1999, 124) Under Kristins første møte med Erlend føler hun seg så «underlig hedret».

Det er tross alt en tydelig avstand mellom diktning og virkelighet – og dette kommer også frem i Erlends videre holdning til Kristin. Det er ikke hun som er herskerinne, og farsuttrykket og rollen som familiemann bærer sterkt preg av egosentrisme og selvutfoldelse – der nettopp lidenskap og erotikk står i sentrum. Det er foreldreskapet til barna med Eline og Kristin som synliggjør Erlends farsutøvelse. Han lever på kanten av samfunnet og representerer en motsats til hvordan man skal oppføre seg som både ridder, mann og far. Erlend fungerer som en friflytende figur. Han har verdier og livsførsel tilknyttet et annet sosialt univers enn bøndene og munken. Han bærer også på en skambelagt fortid. Han har for «horskaps skyld» vært lyst i bann og mistet både eiendom og ære.

4.0 Litterær analyse av farsutøvelser

4.1 Innledning

Formålet med den litterære analysen er å undersøke hvordan Lavrans, broder Edvin, Simon og Erlend utøver rollen som far. Med utgangspunkt i ulike sosiale posisjoner, og at fedrene befinner seg i ulike livssituasjoner, gjør at de også har ulike utgangspunkt for farskapet. Farsfigurene inngår i et kulturelt betinget syn på hva mannlighet, maskulinitet og farskap er, og det er utfordrende å velge de livsveier som ikke er kulturelt og sosialt akseptert. Dette framkommer tydelig hos alle de fire fedrene, der både psykologi, biologi, tro, sosial anerkjennelse og fordømmelse, ekteskap, død og forelskelse preger situasjonen som far.

Analysen er strukturert og inndelt etter de fire individuelle farsfortellingene - der karakteren og farsutøvelsen blir undersøkt i lys fire parametere sammenfattet fra nyere teori. Parametrene er, som allerede nevnt, beskyttelse, oppmerksom kjærlighet, opplæring og konflikthåndtering. Avslutningsvis blir farsutøvelsene sammenlignet.

4.2 Lavrans Bjørgulfsson

4.2.1 Tidligere forskning: ingen vanlig bonde

I tidligere forskning er det særlig tre aspekter ved Lavrans som blir belyst. For det første retter studiene seg mot Lavrans' individuelle karakter; med fokus på rollen som bonde, respekt og sosial anerkjennelse og hans høviske og hegemoniske tilstedeværelse. Han er en av trilogiens mange sentrale karakterer, men samtidig blant de få som lever et tilsynelatende rolig, akseptabelt og ærefullt liv. Lavrans er med andre ord representativ for middelalderens jevne mann; en tilværelse i samsvar med samfunnets normsett. «Faren [Lavrans] holdt fast ved de konvensjonelle og moralske normene.» (Oftestad 2003, 174). Samtidig påpeker Elisabeth Aasen at det er noe spesielt ved denne bonden. I romantrilogien framstår han som en reell høvdingsskikkelse – både i holdning og handling, men også i sitt blonde, maskuline utseende. Han er forstand og rettferdig, og han er kongens mann. «Odelsgården var kommet inn i ætten ved *kongegave*, og i sin tid hadde han vært med kongen» (Aasen 1982, 74).

I sin avhandling om nettopp natur og normer hos Undset poengterer Bliksrud et overordnet aspekt ved trilogien; nemlig «tvetydigheten i all menneskelig eksistens» (Bliksrud 1995, 218). Hun belyser aspektet fra Kristins perspektiv, og framstiller Lavrans som en av sidene ved tvetydigheten i Kristins livshistorie. Lavrans er faren som Kristin finner trygghet hos i barndommen – en barndom preget av kjærlighet, glede og fornuft. Bliksrud karakteriserer Lavrans som en «reell og positiv stimulans i Kristins sanseopplevelse, erotiske utvikling og for oppfatningen av moral og av Gud.» (Bliksrud 1995, 232). Det er i hennes senere ulydighet mot ham at syndens tvetydighet oppstår. Ifølge Bliksrud er ikke årsaken bare det at hun bryter med farens og samfunnets normer, men at hun ikke er i stand til å ta konsekvensene av det. Lavrans representerer i all hovedsak bondemiljøet, og «satser på den «uavbrutte rolige vekst i tilværet» (Sæther 1992, 289).

En annen tendens i tidligere studier er analyser og beskrivelser av Lavrans i et religiøst perspektiv. På den ene siden er det hans egen gudstro som kommer til uttrykk. «Men det er slått ettertrykkelig fast at Ragnfrid og Lavrans har kirken som klar forankring, og at de aktivt lærer sine barn opp i den kristne tro.» (Nergård 1996, 82). På den andre siden blir Lavrans'

skikkelse omtalt som en «høyere instans» ved at det er få andre som kan tilby Kristin et sterkere verdisystem.

Selvsagt er Lavrans en viktig person for Kristin som far – biologisk og psykologisk. Men han får også guddommelige strøk i visse scener, noe som understrekes ved de bibelske allusjonene jeg har nevnt. Vi bør være varsomme med å overbetone den symbolske betydningen til Lavrans. Symboler kan brukes med varierende styrke. (Nergård 1996, 47)

I likhet med Nergård blir Lavrans også omtalt av Steen som en mektig instans i Kristins liv, og påpeker en gjennomgående parallellitet mellom hennes forhold til Gud og hennes forhold til faren: «Likesom det er en nødvendighet for henne å føle seg i trygg og tillitsfull harmoni med sin far, har hun trangen til å føle seg i harmoni med.» (Steen 1996, 155).

For det tredje blir Lavrans analysert i lys av konflikttematikk og kjærlighetsberetningen mellom datteren og Erlend. Oftestad understreker at Lavrans representerer trygge rammer under Kristin oppvekst, og bærer av en livsglede; han er stolt og glad i datteren. Erlend står i kontrast til bondemiljøet som Lavrans representerer. Han reagerer når datteren vil leve samme med en som ikke akter kvinners heder og ære. En ærefull videreføring vil ikke nødvendigvis skje dersom Lavrans må gi arv og datter videre til nettopp Erlend, som ikke evner å forvalte eiendom. Lavrans gjennomgår en omfattende sjelekamp, og Oftestad omtaler hvilken skade dette ekteskap har påført far-datter relasjonen:

Lavrans gir etter, han vil ikke tvinge sin datter. Etter forhandlinger med Erlends mektige frender blir til sist Kristin viet til Erlend. Lavrans holder et staselig bryllup på Jørundgård. Men alt er ikke som det skal være, ikke for Lavrans og ikke for Kristin. (Oftestad 2003, 168).

Kristin inntar et «uholdbart dobbeltliv» når hun motsetter seg sin far for å inngå ekteskap med Erlend. Lavrans velsigner ekteskapet, og holder storslått bryllup, men hun bryter samtidig med lojalitet til bondemiljøet og faren, og lever et liv på tvers av skjult skam og offentlig ære. At Lavrans representerer en motsats til Kristins valg om å inngå et livslangt samliv med Erlend gjør at hun inntar et «uholdbart dobbeltliv». Av sin far fikk hun mannen hun ønsket, men hun bryter samtidig med lojaliteten til bondemiljøet og faren, og lever et liv på tvers av skjult skam og offentlig ære. «Og Erlend ville hun følge uansett moralske og sosiale konsekvenser.» (Oftestad 2003, 174).

Kristins handlinger kan også belyses med et autoritetstematikk, ved å «studere hvordan hun handler i forhold til foreldrene og de verdiene de representerer» (Nergård 1996, 31). Blikrud omtaler Lavrans på en autoritetsbasert måte ved å understreke hans rolle som far ovenfor

Kristin, og hvilket ansvar dette innebærer: «I pakt med middelaldersamfunnets normer er Lavrans Bjørgulfsson Kristins autoritet, i det hun ikke kan inngå ekteskap uten sin fars samtykke. Dette vet Kristin.» (Bliksrud 1995, 219). Lavrans har hatt stor betydning for Kristin i barndomsårene, og han fortsetter å være en betydelig instans som påvirker Kristins tanker om livet. Til tross for at Lavrans framstilles som – på mange måter – et ideal, påpeker også tidligere studier mangler ved karakteren. «Han hadde de ytre tegningene på ære og lykke. Men i den *skjulte* verden, i det dypere og krevende erotiske forholdet til hustruen hadde han ikke strukket til.» (Oftestad 2003, 174). Lavrans' manglende erotikk i ekteskapet synliggjøres når Kristin bryter festeavtalen med Simon – som Lavrans hadde ordnet – for å helle ekte en mann hun – i motsetning til sine foreldres ekteskap – var erotisk og lidenskap tiltrukket av. Lavrans hadde blitt giftet bort ung til den noen år eldre Ragnfrid. Utgangspunktet for samlivet ble uten særlig lidenskap, men likevel fylt med fred, omtanke og respekt. Han hadde vært der for Ragnfrid de gangene hun trengte trøst. «Men en slik erotisk lidenskap maktet ikke Lavrans å besvare. (...). Hun hadde tigget Lavrans, men han ble blyg og sky når hun ville gi ham mer enn hans husbondsrett. Det hadde vært ydmykende.» (Oftestad 2003, 172-173).

En gjennomgående tendens i tidligere forskning av Lavrans er nettopp omtalelsens av karakterens rolle som Kristins far. Slik sett er ikke denne analysen av Lavrans farsfortelling et uberørt område. Samtidig er det i hovedsak gjennom Kristins livshistorie at Lavrans farskap blir belyst; hennes religiøse utvikling, kjærlighetsfortellingen med Erlend og hennes trygge barndom i den høviske farens varetekt. «Begge foreldrene var glade i Kristin, og hun var glad i dem. Mellom foreldrene og barnet var det sterke og sunne bånd som begge parter var klar over og bekjente åpent.» (Claussen 1982, 20). Det særegne ved denne masteroppgaven er en analyse av hans farsutøvelse. Han blir nå studert på andre premisser enn tidligere; i lys av gitte parametere om omsorg og oppdragelse – en eksplisitt tilnærming til farsfiguren.

4.2.2 Den fremste mannen i bygda

Lavrans' fysiske tilstedeværelse i romantrilogien varierer fra verk til verk. I *Kransen*, der vi følger Kristin fra oppveksten på Jørundgård og frem til ekteskapsinngåelsen med Erlend, har han en framtrædende rolle i handlingsplottet. Lavrans blir mindre synlig i sammenheng med at Kristin starter et liv som Erlends hustru på gården Husaby i Trøndelag. Fra å være Kristins far hjemme på gården, blir han nå svigerfaren og bestefaren som bor i Gudbrandsdalen.

Kjennskapet til Lavrans som litterær karakter framkommer vekselvis gjennom direkte og indirekte personframstilling. Handlingsgangen er preget av skifter mellom den autorale

fortellerstemmen og karakterens eget indre – mellom Kristins perspektiv og Lavrans egen synsvinkel. Lavrans dør i trilogiens andre verk, *Husfrue*, med sine nærmeste rundt seg.

Lavrans sjelelige tilstand speiles også i beskrivelsene av utseendet og naturen. Hvor hardt han tok datterens valg om å bryte forlovelsen med Simon til fordel for Erlend kommer blant annet til uttrykk i årstidenes skifter: «Hun så hvor denne vinteren hadde herjet faren.» (Undset 1920, 201). Naturskildringene stemmer overens med karakterens indre stridigheter, og Astrid M. Sæther tillegger naturen en form for symbolfunksjon ved at det er i naturen at «følelsene settes fri» (Sæther 1992, 295). Naturen henviser til noe dypere og mer komplekst i rollen som far og ektemann. Det er ikke nødvendigvis den harde vinteren i seg selv som har herjet med faren, men at den kalde årstiden symboliserer et herjet indre. Utviklingstrekkene skildres direkte av datteren Kristin²:

Kinnene var blitt tørre og lengere, så musklene i ansiktet lå som strenger ned mot munnen; den unge hvite og røde let var blitt ensfarvet værbitte. Han var ikke noget bøid i ryggen – allikevel, skulderbladene kuvet på en annen måte under kappen. Han steg lett og fast da han gikk mot henne med utstrakt hånd, men det var dog ikke de gamle myke og raske rørsene. (Undset 1920, 157)

Med utgangspunkt i et ytre som «meget vakkert vokset, høi, herdebred og hoftesimal», og et ansikt som preges av en frisk farge, med «gråe øine og tykt, glatt og silkegult hår» (Undset 1920, 12), er han kjennetegnet som «den vakreste mann vidt omkring». Men Lavrans gjennomgår en betydelig aldringsprosess. Denne prosessen skildres særlig av datteren Kristin gjennom både observasjoner av utseende, ved at hun ser opp i farens «magre, værbitte ansikt», og refleksjoner og synsinger: «I den lyse sommernatt syntes det så herjet av sorger og grublen som hun aldri hadde sett det.» (Undset 1921, 200). Disse beskrivelsene står i kontrast til hans yngre jeg, med «fyldige kinner, vakkert rundet hake og veldannet munn». Lavrans selv erkjenner sin alderdom, og dør sorgløs: «Og slik er det med andre ting som har tynget mig mens jeg levde – de er ikke sorger lenger.» (Undset 1921, 230). Integriteten ved Lavrans' karakter framkommer betydelig i seansen hvor han forlater verden i en sorgløs tilstand. Med grunnlag i alt det såre, ambivalente og skamfulle han som far og samfunnsmedlem har måtte gjennomgå, viser Lavrans en aksept av egen historiske tilhørighet. Å dø med en aksept for det som er og var, er noe psykologen Erik Homburger Erikson peker på i teorien sin om personlig utvikling. Her viser han blant annet til betydningen av sosiale kreftenes. Erikson forenkler og

---

² Avsnittets innhold tar utgangspunkt i et moment fra min bacheloroppgave «Farsroller i *Kransen* av Sigrid Undset» (2018) ved Universitetet i Agder.

deler det menneskelige livsløpet inn i åtte utviklingsperioder. I den åttende og siste periode forklarer han integritetsutviklingen som det «å godta livet som det er, og å godta sine omgivelser». (Imsen 2014, 381). Frustrasjon og fortvilelse er to aspekt ved en mulig integritetsmangel. I trilogien har Lavrans ro og selvutfoldelse dødsleiet. Denne personlighetsutviklingen viser ikke bare til hans kroppslige aldring, men også til hans sjelelige og identitetsmessige vekst. Kristin sitter ved sin fars side på dødsleiet, og i en av de siste skildringene av Lavrans' utseende får leseren kjennskap til hvordan hans fyldige kinn og «herdebrede» kropp har forfalt:

Nu var hans muskelfyldige kropp tørket inn til bare knokler og sener, ansiktet brunt og skarpt som skåret i tre, kinnene flate og magre med en muskelknute ved hver munnvik. Ja, men han var da ingen ung mann mere – enda han var ikke så svært gammel heller. (Undset 1921, 197)

Gjennom den indre konflikten, og hans kroppslige og sjelelige aldring, kan man anse Lavrans som viser til Lavrans som en dynamisk karakter. Ragnfrid Ivarsdatter står ved sin manns side gjennom hans utvikling. Hun er hans viktigste støttespiller i oppdragelsen av barna, og har også en betydelig mulighet for å bidra og påvirke til Lavrans' farsutøvelse. I trilogien får vi flere ganger kjennskap til hvilken særegen betydning Ragnfrid har i Lavrans' liv, på både godt og vondt. Ragnfrids' karakter preges av en enorm sorg etter tapet av deres tre små sønner, og dette er en av flere grunner til hvorfor hun skildres som både folkesky og tidlig gammel i romantrilogiens første verk. I lys av hennes svake karakter framstår Lavrans som sterk. I tillegg omtales han som modig, og som en dyktig jeger og bonde.

Mens barna enda var små levde familien et tilbaketrukkent liv sammen på Jørundgård. Som far, mann og bonde i høymiddelalderen har han en hegemonisk rolle over gårdsdrift og økonomi, og han innehar mange kunnskap om kjøp og forvaltning av jord. Han kjenner til hver flekk av jorden og bærer på all den bondevisdom som medfølger om «åringers luner og de særskilte teigers måte å ta mot væte eller tørke» og om dyrene som han selv hadde «parret, født op, satt på og solgt fra i slektsledd» (Undset 1922, 26). Lavrans legger hjertet sitt ned i videreføringen av slekt og gård, og strever hardt med å skape et godt, framtidig levebrød for døtrene sine. Han har stor respekt blant gårdsarbeiderne og tjenestefolket: «(...) – og ingen mann hadde to ganger budt til å si imot Lavrans i Jørundgård.» (Undset 1992, 360). Hvor gode hennes foreldre var til å ivareta både gård og mennesker er noe Kristin tenker tilbake på når hun selv sitter som husfrue og forvalter. Lavrans har ikke bare god gårds kunnskap og godt rykte, men også evnen til å vite når han burde tie og tale:

Men jeg skjønnte da så meget, nu jeg var inne på Neset, at når Lavrans Bjørgulfsson tar til orde i en sak, så får han fullt følge – for han taler ikke uten han kjenner en sak så godt at hans ord vanskelig kan veltes. (...). Så stillfarende en mann som han er, din værfar, så har han ikke liten makt i de bygdene hvor folk kjenner ham – enda han bruker den ikke ofte.

(Undset 1921, 109-110)

Simon Andressøn uttrykker sin respekt og aktelse for Lavrans når festeavtalen mellom ham og Kristin brytes. I en dialog med Kristin, der hun forteller hvor høyt hun elsker Erlend, svarer Simon at han kan bringe budet om brutt festeavtale til dem det måtte gjelde, men med unntak av én; «Far din får du si sannheten slik den er. (...) – men Lavrans Bjørgulfsson skal vite at jeg har aldri villet gå fra ett ord som jeg har talt til ham.» (Undset 1920, 150). Ved å holde avtaler, stifte nye og bevare gamle vennskap holder Lavrans sin aktede posisjon i bygda. Dette bruddet på festeavtalen mellom Simon og Kristin er starten på en altomfattende prosess Lavrans må gjennomgå som far; en sjelelig konflikt mellom kjærligheten til sin datter og ønsket om å opprettholde og videreføre slekt og ære. Denne seansen preger far-datter forholdet gjennomgående i både *Kransen*, *Husfrue* og *Korset*, både før og etter Lavrans' død.

Med utgangspunkt i Kristins barndom utfører Lavrans rollen som far i en patriarkalsk kultur svært godt. Han har en grunnleggende tilstedeværelse i hennes liv, og de gangene han må ut på reiser skildres av Kristin som «årsmerker». Han gir uttrykk for en omsorgsmaskulinitet som framhever ham som god ektemann og en rolig, medgjørlig og rettferdig person. Valget med å forflytte seg fra sin egen odelsgård i Skog, til Ragnfrids hjemplass, viser handlekraft og stor kjærlighet for familien. Lavrans håper at å være med egen slekt og familie kan distrahere henne fra hjertesorgen. Slik framtrer han som en ansvars- og omsorgsfull far ved at han er en god ektemann mot sine barns mor. Han viser ikke bare til ønsket om å hjelpe, men forholder seg også til Ragnfrid med respekt og aktelse: «ikke holdt Lavrans sig til andre kvinner, han rådførte sig meget med henne i alle saker, og han sa henne ikke et umildt ord» (Undset 1920, 8). Lavrans' omsorg og lojalitet videreføres og blir Kristins forventninger til hennes framtidige ekteskap. I samlivet med Erlend bærer hun på en konstant bitterhet ovenfor ham. Kristin kjenner ikke igjen Lavrans' utøvelse av rollene som far og ektemann i måten Erlend framtrer på. Ifølge Albert Bandura og den sosialkognitive læringsteorien er dette aspektet ved Kristins forventninger til Erlend reelt. Ifølge Bandura lærer man ved å observere og etterligne andre (Renolen 2015, 41).³ Slik skapes det en forståelse for Kristins bitterhet. I motsetning til

---

³ Aspektet ved Albert Banduras teori om observasjon og etterligning er inspirert fra bacheloroppgaven min, men i masteroppgaven trekkes også Erlend inn som et deltakende element.

Erlend er Lavrans også en innflytelsesrik og aktet mann. Selve drottsete⁴ Erling Vidkunssøn bekrefter hans betydningsfulle posisjon: «En underlig mann måtte han være som ikke gjerne vilde kalle Lavrans i Jørundgård sin venn.» (Undset 1921, 110).

4.2.3 En tilstedeværende far

Lavrans er en ressurssterk far. Han har godt rykte, en innflytelsesrik rolle og var tidligere i tjeneste for kongen. Han har også opparbeidet seg et godt økonomisk og materielt grunnlag: «Han samlet på få år meget jord under sine hender» (Undset 1920, 8). Samtidig er det også aspekter ved farsutøvelsen som understreker egenskapen som ressurssterk. Han gir barna en barndom fylt med omsorg. Som husfrue på Husaby er det gjennom Kristins minner og tankestrømninger at Lavrans' omsorgsegenskaper kommer til uttrykk. Også gjennom Ragnfrids perspektiv blir hans betydningsfulle rolle som far framhevet: «glem aldri at du er din fars kjæreste glede» (Undset 1920, 45). På grunn av sin sorg etter flere sønnetap er hun takknemlig for at far og datter fikk en så nær relasjon – særlig når sorgen ofte kom til uttrykk med tårer og gråt. «Jeg syntes selv det var synd for dig, du, vesle livet, at jeg ikke kunde la være med all den gråten.» (Undset 1920, 167). I dialog med sin datter mimrer Ragnfrid tilbake til tiden da Kristin var baby, og understreker det spesielle båndet:

Jeg gav deg die enda, da var det alt slik at når Lavrans kom nær oss to, da slapp du brystet mitt av munnen og rakte mot ham og lo så melken rant over lebene dine. Lavrans syntes dette var moro – og Gud vet jeg unte ham det; jeg unte dig det òg, at din far lekte og lo hvergang han så dig. (Undset 1920, 167)

Et aspekt ved den Lavrans' omsorg for Kristin er tilstedeværelsen. Som tidligere nevnt blir Lavrans fravær karakterisert som «årsmerker» i Kristin liv, men til tross for en del reiseforpliktelser tar han noen ganger datteren sin med på turene. I *Kransen* reiser far og datter med følge opp til blant annet seteren og til Lavrans' odelsgård Skog. Det er av stor betydning for hennes far å gi Kristin kjennskap til sitt opphav og slektsjord; «- hun skulde dog se den gården hvor hun var født og som var hans fedrenehjem, om den skulde gå ut av deres eie.» (Undset 1920, 21). Det er særlig på disse ferdene at Undset framstiller Lavrans' omsorgsutøvelse og nærhet. «Da hun kom til sig igjen, lå hun varmt og mørkt i farens arm – han hadde svøpt sin kappe om dem begge.» (Undset 1920, 16). I dialog mellom mor og datter erkjenner Ragnfrid forhold ved sin egen barndom. Den tiden da de mistet sønnene sine,

---

⁴ «Drottsete var opprinnelig tittel på den hirdmannen som hadde ansvaret for den kongelige husholdningen.» (Norseng 2018).

uttrykker hun sin takknemlighet for de «blidere» og «kjærligere» skikkene som Lavrans hadde vokst opp med, i kontrast til egen erfaring. Det går en parallell mellom Lavrans' egen omsorgsutøvelse og den oppdragelsen han selv har opplevd.

De hadde andre skikker på Skog enn hjemme hos oss. Jeg kan ikke minnes at min far har kysset mig – han kysset min mor da hun lå på likstrå. Mor kysset Gudrun i messen, for hun stod henne næst, så kysset søster mig – ellers brukte vi aldri slikt hos oss. (Undset 1921, 237)

Lavrans' mor, Kristin Sigurdsdatter, døde i barselseng da hun fødte Lavrans, og han har i oppveksten hatt sin far å forholde seg til. Lavrans' tilstedeværelse gir Kristin trygghet, og han er svært beskyttende ovenfor henne. Dette framkommer blant annet under Kristins møte med alvemøen i skogen. En morgen, på vei opp til seteren, våkner Kristin og tar seg til å vandre en liten tur langs fjellbekken og blant fine lyserøde vendelrottdusker. Etter hvert syner hun alvemøen som står og vinker med en krans av gullblomster. Med angstens gråt klemmende i halsen roper hun på Lavrans. Hun forstår at hun er reddet når hun hører stemmen hans og ser hans «lange byks nedigjennom uren». Hun forstår hvor stor fare hun var i når hun observerer farens underlige blekhet rundt munnen. Han er svært redd for at noe skal skje med Kristin, og selv kjenner hun seg trygg og ivaretatt hos faren. Det er fra denne beskyttende barndommen at hun møter en brutal voksentilværelse.

Slik det ble nevnt tidligere har Kristin, med utgangspunkt i egen oppvekst, fått et inntrykk av hvilke oppvekstvilkår og egenskaper som forelder, hun selv ønsker for sine barn.

Tilstedeværelsen og omsorgen fra Lavrans og Ragnfrid har blitt et videreføringsgrunnlag hun tar med seg inn i ekteskapet med Erlend. Foreldrene, særlig Lavrans, er av så stor betydning for både hennes barndom og hennes videre liv, at hun tillegger sin far en gudeskikkelse: «Åja, nu visste hun det. Hun hadde tenkt at Gud var slik som hennes egen far, at Hellig Olav var slik som far hennes.» (Undset 1921, 95). I hverdagen på Husaby referer hun ofte til Lavrans gjennom fraser som «det sa min far alltid» eller «far mente», og hun bruker barndomshjemmet Jørundgård som utgangspunkt for organisering av gård og medmenneskelige relasjoner på Husaby. En gjennomgående tendens i livet som husfrue på Husaby er barndomsminner. I disse minnene blir Lavrans' omsorg belyst ytterligere.

For hun kunde huske at hun var blitt puttet ned i en skinnhit som var lodden inni, og faren hadde tatt henne i armen. Det var en forferdelig kald natt, og de red gjennom en skog – tyribrandene lyste på snetunge graner. Hennes fars ansikt var purpurrødt i skinnet, og pelskanten om hans hette var kridhvit av rim. Innimellem bøide han sig litt ned og bet henne i

nesetippen – spurte om hun kjente det, og så ropte han leende bakover til moren at enda hadde ikke Kristin frosset av sig nesen. (Undset 1921, 31)

4.2.4 Indre stridigheter

Aldri ville han gi sine døtre til en mann de ikke ønsker å ekte, og gir dem slik råderett i valg av ektemann. Likevel viser Lavrans manglende støtte og et redusert engasjement for Kristins ønske om å ekte Erlend. Det er rett og slett vanskelig og skamfullt for ham. Denne ambivalente situasjonen nyanserer Lavrans' beskyttelse av Kristin og utdyper egenskaper ved karakteren. Konflikten lar oss se farskapet i et annet lys enn ved Kristins barndom. Han har nemlig strevd og opparbeidet seg et godt framtidig utgangspunkt for sine døtre – en økonomisk og sosial arv de kan ta med seg videre i livet. I praksis skal Lavrans gi forsørgerrollen videre til en annen mann, og det er avgjørende svigersønnene forvalter slektsnavn og arv godt. at slektsnavn og arv blir forvaltet godt av. «- ikke la Lavrans få den tanken at du har valgt dig en ulykkesmann og en som ikke akter kvinners fred eller heder. For til en slik vil han ikke gi dig →» (Undset 1920, 167). Erlend bærer nemlig på en turbulent fortid, og Lavrans uttrykker tydelig hvor lite han synes om Erlends uforstandige prioriteringer. «For Erlend lå makt og riddersnavn like for hånden, og han snudde sig fra det for horskaps skyld.» (Undset 1920, 173), men mest har Lavrans satt seg imot dette ekteskapet fordi «det syntes mig at Erlend var en utrygg mann å gi min datter i hendene på.» (Undset 1920, 207).

Lavrans står ovenfor et dilemma; sin datters lykke eller god opprettholdelse av arv og ære. Han elsker jo Kristin så høyt, og ønsker ikke annet enn å gjøre henne glad, men Lavrans' grunnholdninger bærer sterkt preg av det å være vellykket og akseptert i samfunnet. Han kommer fra en høyt aktet og ressurssterk slekt, lagmannssønnene, og har nytt godt av en god oppdragelse ved hirden. Han har i egen oppvekst intendert normer og verdier, og gjort dem til det selvfølgelige og naturlige. Ifølge Frode Nyeng presenterer normene oss for en naturlig verden, som kan nyanserer Lavrans' sjelekamp: «Å lykkes sosialt innebærer å bli vel ansett og godt likt. Å lykkes moralsk kan av og til innebære at man blir forhatt og sosialt utstøtt.» (Nyeng 2014, 46). Hvorvidt Lavrans lykkes sosialt eller moralsk er ikke et moment ved farsutøvelsen som er av betydning, men heller hvordan valget kommer til uttrykk. Kristin står fast ved sin avgjørelse, og denne bestemmelsen bidrar til et destruktivt far-datter forhold: «Kristin slo hendene for sitt ansikt og brast i gråt: 'Da vil jeg be til Gud natt og dag, natt og dag, at skifter I ikke sinn, så må han ta mig herifra'.» (Undset 1920, 172). Lavrans forsøker så godt han kan for å få Kristin til å forstå hvorfor han ikke vil gi sin velsignelse til hun og

Erlend. Det er i hovedsak Kristins manglende livserfaring som for Lavrans er grunne til at hun i det hele tatt ønsker å dele livet sitt med en slik mann som Erlend. «Du er for ung til å skjønne at slik en urett avler kiv – og ufred i en slekt – uten ende.» (Undset 1920, 171).

Hvorfor han ikke viser forståelse for Kristins ønske forklares med at han ikke klarer å relatere seg til situasjonen. Dette er et viktig moment i analysen, og konflikten utgjør på mange måter klimakset i farsfortellingen. Dette er en avgjørende faktor i vår forståelse av Lavrans som far. Han velger til slutt å akseptere en ekteskapsinngåelse mellom Kristin og Erlend, og stiller i stand til stor bryllupsfest. Lavrans indre stridigheten blusser opp igjen når han innser under forberedelsene til brudenatten har elsket med hverandre før han aksepterte festeavtalen. Han legger merke til hvor usjenert Kristin opptrer. Han sliter strekt med å akseptere valget han har tatt, og uttrykker sterk anger: «Å aldri, aldri, aldri skulde jeg gitt henne til den mannen. Gud hjelpe mig» (Undset 1920, 238). Også Kristin plager ved denne situasjonen som hun og Erlend har skapt. Hun angret ikke sitt valg om å dele livet sitt med Erlend, men heller måten dette ble gjort på. Både far og datter lever med en indre anger og en sjelelig strid som fungerer destruerende på forholdet dem imellom. Likevel forsøker de begge å holde seg i samme positive og kjærlige spor som da Kristin var yngre.

Hun husket farens åsyn da hun skulde ride bort med Erlend og han løftet henne tilhest. Han hadde tatt på sig en glad mine, for det stod så meget folk omkring dem, men hun så hans øine. Han strøk nedover hennes arm og tok hennes hånd farvel. Da hadde hun nok mest tenkt på det at hun var glad hun skulde få komme sig bort. Nu syntes hun, så lenge hun levde, måtte det svi henne i sjelen når hun husket på farens øine den gangen. (Undset 1921, 12)

Til tross for datterens kontroversielle valg, og Lavrans' sorg over det hele, viser han også en uttrykkelig omsorg for Kristin: «Du har voldt mange sorg og harme med dette påfunn, datter min – men det vet du, at ditt vel ligger mig mest på hjerte -» (Undset 1920, 160). Han ber Kristin om å ikke sørge over det hun har å angre mot ham, men heller rette fokuset mot de valg hennes egne barn kommer til å ta. Ved at han ber Kristin rette blikket bort fra egne foreldre og mot seg selv som mor til sine barn. Som far fortsetter han, på sine eldre dager, å veilede sin datter på livets vei, og lar intimiteten som var mellom dem i Kristins barndom fortsatt være en del av deres relasjon: «Gråten skaket Kristins kropp; så gav faren sig til å ruge henne som et lite barn i sin favn.» (Undset 1921, 214). Videre inn i ekteskapet med Erlend relaterer hun seg gjennomgående til sin egen relasjon med faren når situasjoner oppstår, og uttrykker en iboende tro på at Lavrans er god, og ønsker henne bare godt. Simon forteller henne hvordan hans far, herr Andres, handlet mot datteren Sigrid. Hun fødte et

uektefødt barn i etterkant av forlovedens død. Herr Andres sendte barnet bort til barnefarens slekt, slik at det kunne vokse opp som arving og odelssønn – mot Sigrids vilje.

Og aldri, aldri hadde han kunnet få hjerte til å ta hennes spebarn fra henne – rive en liten pilt ut av morens favn, rive ham fra brystet hennes mens han enda hadde morsmelken på sine uskyldige leber. Nåkkve min, nei, det nennet nok ikke han – om det så var rettvist ti ganger, far min vilde ikke gjort det –. (Undset 1921, 93)

4.2.5 Manglende forståelse

Lavrans mangler forståelse for Kristins ønske om å ekte Erlend av flere grunner. For det første praktiserer ikke Erlend de verdiene som Lavrans anser som nødvendige i en framtidig svigersønn. Han har opparbeidet seg et godt videreføringsgrunnlag for sine døtre, og ønsker ikke at dette skal gå til spille på grunn av en uforstandig «måg»⁵. Slektas ære skal ivaretas. Allerede før kjennskapen til Kristin har Erlend maktet å destruere egen ære og aktelse av samfunnet. At han ikke klarer å ivareta sin egen status gjør Lavrans bekymret for om han vil kunne ta vare på Kristin og den arv som medfølger i giftemålet. For det andre klarer ikke Lavrans å relatere seg til det lidenskapsfylte forholdet. Da Lavrans inngikk ekteskap med Ragnfrid var han bare sytten år, og hun var forelsket i en annen.

Han hadde ikke kunnet, tok han hårdt i for sig selv. I djevelens navn, han var blitt giftet bort som gutt, han hadde ikke valgt selv, hun var eldre enn ham – han hadde ikke attrået henne; han hadde ikke villet lære dette av henne – elskov. Han blev het av blu enda, når han tenkte på det – at hun vilde hatt ham til å elske sig, når han ikke hadde villet en slik kjærlighet av henne. At hun hadde budt ham alt dette som han aldri hadde bedt om. (Undset 1920, 240)

Denne manglende erotiske erfaringen gir en forklaring på hvorfor han forholder seg uforstående til Kristins lengsler. Samtidig har han faktisk båret en form for kjærlighet, til ei Ingunn, og uttrykker at med henne kunne han elsket. Et annen moment ved den manglende forståelsen er den kroppslige erfaringen. «Selv om personens kjønn er uvesentlig for omsorgsevnen, er kroppen fremdeles vesentlig.» (Markussen 2008, 109). Samtidig har Lavrans utøvd farsrollen på en god og omsørgende måte og har hatt en nær relasjon til Kristin i oppveksten. Slik viser Undset til at også far primært kan fylle et barns behov for intimitet og omsorg. Likevel eksisterer det biologiske og kroppslige ulikheter mellom menn og kvinner, som kan skille en mors forståelse fra en fars. «Men det å være far kan by på andre

---

⁵ I betydningen av svigersønn.

utfordringer enn det å være mor, noe som ikke bare er knyttet til samfunnets regler og normer, men også til kroppen som institusjon.» (Hamm 2013, 172).

Sammenlignet med Lavrans kan derimot Ragnfrid relatere seg til Kristins situasjon ved at begge har opplevd erotikkens påvirkningskraft på en kvinnes kropp.⁶ Som mor og kvinne forstår hun Kristins følelser på en annen måte enn det Lavrans gjør. Selv har Ragnfrid elsket en annen mann enn ham hun inngikk ekteskap med, og det blir hun som taler Kristins sak: «Hun eier ikke *en* tanke uten at hun elsker denne mannen – det har jeg sett – hun kunde vise oss en dag at hun har ham kjærere enn æren – eller livet!» (Undset 1920, 174). Det er dermed ikke bare den kroppslige erfaringen som gjør at Ragnfrid kan relatere seg, men også hennes egen fortid. Ovenfor Lavrans understreker hun hvor mye hun har lengtet etter en lidenskap hun aldri har fått: «Ja, hadde du tatt mig i favn en eneste gang, ikke for jeg var din kristne ektehustru som de hadde lagt ved din side, men den hustru som du hadde traktet etter å få, og slåss for å vinne -» (Undset 1921, 219). Kristin er hustruen som Erlend trakter etter å få – og som han kjemper for å vinne. De trosser sosial ydmykelse og familiær for å kunne inngå et høyt ønsket ekteskap.

Selv om ekteskapet mellom Lavrans og Ragnfrid ikke er fylt med lidenskap, så har de likevel levd sammen i fred og ro – i et ekteskap som av offentligheten blir betraktet som «et foredøme på vakkert og verdig ekteskap i enighet, troskap og godvilje.» (Undset 1921, 228). Kristin og søstrene har vokst opp i et fredfullt hjem, og denne realiteten står i kontrast til samlivet hun opplever Erlend – et konfliktfyllt samliv. Slik sett taler også Lavrans erfaringens sak når han advarer henne mot et liv med Erlend. Han kjenner godt til ekteskapets premisser – og antar at et ekteskap med en slik som Erlend vil ende i ufred. Hans veltalenhet, og evnen til å uttale seg i saker hvor hans ord er vanskelig å rokke, kommer til uttrykk i utallige forsøk på å få Kristin til å forstå. Lavrans antar at det vil komme utfordringer i et samliv med en mann som for «horskaps skyld» velger å snu seg bort fra ridderemnets heder og ære. Selv om hun har vokst opp i et rolig og fredfylt hjem reflekterer hun likevel over, i sammenheng med egne ekteskapelige konflikter, at det er noe som har skilt dem.

I sammenheng med kroppslig erfaring og manglende lidenskap, har også Lavrans tro og gudfryktighet betydning for hvorfor han ikke klarer å relatere seg til Kristins ønske. Det religiøse fundamentet for Lavrans' liv kommer blant annet til uttrykk når kirka i bygda står i

---

⁶ Avsnittets innhold tar utgangspunkt i innhold fra min bacheloroppgave «Farsroller i *Kransen* av Sigrid Undset» (2018) ved Universitetet i Agder.

brann. Mens han står og holder rundt korset lener han hodet sitt mot skulderen av Kristusbildet: «det så ut som Frelseren bødte sitt fagre, bedrøvede ansikt trøstende inn til mannen.» (Undset 1920, 223). Det er utfordrende for Lavrans å forstå hvordan de kroppslige lystene klarer å forføre menneskesinnet bort fra Gud, slik Kristin lar det gjøre. Lavrans' selvkontroll samsvarer ikke med at Kristin lar seg forføre av en «kvinnebedårer», som tidligere røvet til seg en ulykkelig gift kvinne. I en av de mange dialogene mellom Kristin og hennes far, om Erlend, søker hun etter forståelse for hvor lett det er å la synden «som elskov volder» beseire rasjonell tankegang. Lavrans forstår seg ikke på kjødets ustyrlige kraft slik Kristin presenterer det. Hun får ikke forståelse.

4.2.6 Svigerfar og bestefar

«Fader vår som er i himmelen. Han bad for Kristin og barnet hennes. Så bad han for hustruen og sig selv. Tilslutt ba han om kraft til å tåle Erlend Nikulaussøn med tålmodig sinn, så lenge som han var nødt til å ha mågen gående her på gården sin.» (Undset 1921, 75). I løpet av trilogien inntar Lavrans også farskapets ytterligere roller, ved å også føre en farsrolle ovenfor sin datters mann og deres mange barn. Som svigerfar står Lavrans i et familiært gjensidighetsforhold med Erlend, og senere også Simon. Til tross for at Lavrans uttrykkelig ønsket at Erlend ikke skulle inngå ekteskap med Kristin, har han akseptert realiteten. Han aksepterer Erlends rolle som fullverdig svigersønn, og ønsker han bare godt. Lavrans aksept og respekt framkommer tydelig i en irettesettelse av Kristin for å tale respektløst:

Da sa Lavrans tilslutt noget umildt: «Ikke kan vel Erlend holde sine tanker ved leken når du står slik og uroer ham. Hvad vil du her, Kristin – brettspill har du aldri hatt vett på!» «Nei, dere synes visst ikke jeg har vett på noget -» «Ett ser jeg at du ikke har vett på,» sa faren hvast, «og det er hvordan det sømmer sig at en kone taler til sin husband. (Undset 1921, 203)

Denne situasjonen viser tydelig hvor sentralt posisjoner og den tilknyttede ære er for Lavrans. Han irettesetter sin elskede datter til fordel for en svigersønn som han i utgangspunktet hadde et svært ambivalent forhold til. Lavrans rettferdig kommer til uttrykk her. Dette gir ikke mening for Kristin. «Det er nytt, far, at I mener Erlend er en mann som folk skal vise ærefrykt.» (Undset 1921, 204). Lavrans svarer godt for seg: «'Han er *din mann*,» sa Lavrans». Samtidig opptrer han annerledes ovenfor svigersønnen Simon, enn med Erlend.

Men så sår og vår var Kristin nu blitt at hun følte, i hennes fars godhet for Erlend var der meget av den overbærende ømhet som Lavrans alltid hadde hatt for hvert liv der tyktes ham mindre dyktig til å greie sig selv. (...). Og enda Erlend stod værfaren meget nærmere i alder

enn Simon gjorde, så sa Simon og Lavrans du til hinannen, men helt siden Erlend var blitt Kristins festermann, hadde Lavrans sagt du til ham og Erlend I til faren.
(Undset 1921, 201-202)

Det er få menn Lavrans har møtt som han heller ville hatt som svigersønn enn Simon selv, men han har også en godhet for Erlend. Erlend var en bedre mann enn Lavrans tok ham for å være. De ulike holdningene mot svigersønnene kan forklares ved Simon og Lavrans' felles verdigrunnlag. Begge to er av samme sosial posisjon; de er begge representanter for bondestand. Erlend, derimot, er ridder og representerer en modernitet blant høymiddelalderens diskurser. Han foretar seg valg og handlinger som Lavrans og Simon ikke støtter, og som Lavrans ikke klarer å riktig gi slipp på: «'Nei, Erlend,' sa Lavrans uvorent, 'dertil trengs mere enn at en mann kan dåre fruene.» (Undset 1921, 113). Selv om han ikke klarer å gi slipp på Erlends fortid, så anerkjenner han Erlends vesen, posisjon og samfunnsmessige betydning: «'- Jeg mener,' sa Lavrans, 'at skal Erlend være med i dette stevnet, da har han en slik stilling og byrd – siden han er kongens og hans mors frende – at han må trede frem i rekken mellom de fremste.'» (Undset 1921, 117). I lag med menn som latterliggjør Erlend viser Lavrans tendenser til å forsvare ham: «'Han er så bannstøtt løskjefte,' slapp det ut av herr Erling. Lavrans svarte med et lite smil: 'Kanhende er det det sprog som mange vil skjønne bedre enn – mere innsiktsfulle folks tale -, ' igjen så de på hinannen, og begge lo.» (Undset 1921, 118). Som svigerfar uttrykker han også hvor synd han synes i Erlend, noe som Kristin legger merke til, og misliker. På dødsleiet får vi en siste situasjon i samhandling mellom svigerfar og svigersønner. I motsetning til Simon, som også kneler ved Lavrans' leie, gråter Erlend: «Erlends ansikt bevet, og tårene løp nedover hans kinner, da han løftet op Lavrans' hånd og kysset den, mens han sakte bad sin hustrufar tilgi alt han hadde brutt imot ham i alle år.» (Undset 1921, 233). Lavrans tilgir Erlend av fullt hjerte, og etter hans død får Erlend forsont seg med fortiden. «Og så underlig det kan høres – jeg vet at han holdt av mig!» (Undset 1921, 303).

I forlengelse av rollen som svigerfar oppstår rollen som bestefar. Det er særlig under besøk hjemme hos bestefar på Jørundgård at vi får kjennskap til hvilke tanker han har om barnebarna. Han er ikke særlig fornøyd med Erlend og Kristins barneoppdragelse. Han omtaler barnas oppførsel som «verre enn juleeien». I samtaler kan Lavrans også vrenge tema til å også omhandle barnebarna og oppdragelse: «'Enn du,' spurte Lavrans, 'akter du å tåle det at sønnene dine vokser op så utuktete? Hvor er de henne, de ternene som skal gjemme og passe børnene' →» (Undset 1921, 203).

4.2.7 Oppsummering

I lys av de fire parametrene beskyttelse, opplæring, konflikthåndtering og oppmerksom kjærlighet, opptrer Lavrans på mange måter som et ideal. Analysen av farsutøvelsen har tatt utgangspunkt i Lavrans' rolle som far ovenfor Kristin. Han er en god ektemann og en god far. Han nedprioriterer seg selv til fordel for familien ved at han blant annet flytter både familie og gårdsdrift til sin kones hjemsted i håp om å dempe sorg. Han gir også til slutt sin velsignelse til Kristin og Erlend. Hans gode rykte og innflytelsesrike rolle – og det at han har opparbeidet seg et godt økonomisk og materielt grunnlag – gjør han til en mannsideal. Han er også et farsideal ved at han har et grunnleggende engasjement og tilstedeværelse i Kristins oppvekst samtidig som han inntar en hegemonisk rolle. Han er rettferdig, medgjørlig og handlekraftig. Lavrans fungerer både som forsørger og omsørger.

Beskyttelsen framkommer for det første ved økonomiske forhold. Han bygger en gårdstilværelse preget av velstand og opparbeider seg en god arv. Med sine mange kunnskaper om dyr og jordbruk har han skaffet seg stor rikdom. Samtidig er han også høyt aktet og har sterke relasjoner til viktige aktører som blant andre drottsete Erling Vidkunssøn. Slik gir han familien også sosial beskyttelse. For det tredje utøver han beskyttelse ved å søke til Gud. Lavrans har en sterk gudstro, og lever et gudfryktig liv på gården. Han ber og møter opp til messer. I samspill med Kristin utøver han beskyttelse både hjemme på gården, på turer og særlig ved Kristins valg av Erlend som ektemann.

Grunnholdningene hans om å være vellykket og akseptert i samfunnet kommer til uttrykk i opplæringsaspektet ved farsutøvelsen. Kristin og søstrene blir oppdratt til aktelse og ansvar gjennom sosiale ferdighet, gårdskunnskap og trosopplæring. Lavrans' verdier kommer også senere til uttrykk i Kristins egen sønneoppdragelse. Som Erlends kone fortsetter Lavrans å korrigere Kristins oppførsel og holdning, og veileder henne videre.

Lavrans møter Kristin med både oppmuntring, engasjement, glede og nærhet. Han anerkjenner Kristins vesen som liten jente, og tar del i lek. Kristin føler seg elsket av faren; hun møter oppmerksom kjærlighet. Gjennom Kristin framstilles Lavrans som en omsørgende og kjærlig pappa. Selv om opptakten til ekteskapet med Erlend ødelegger det far-datter forholdet som en gang var, viser Lavrans likevel at det er Kristins glede som ligger ham mest på hjerte. Omsorgen kommer ikke bare til uttrykk i tilstedeværelsens øyeblikk, men også i minnene fra Kristins tidlige barndom.

Det som i størst grad viser til Lavrans' konflikthåndtering er situasjonen som oppstår når Kristin velger å bryte avtalen med Simon for å heller ekte ridderen Erlend. Lavrans gjennomgår en indre strid der samfunnsnormene han har intendert holder ham tilbake fra å gi en fortløpende velsignelse. Erlend samsvarer ikke med Lavrans' verdier, og av både kjærlighet og manglende forståelse ønsker han at Kristin ikke skal gifte seg med nettopp ham. Hvordan Lavrans håndterer indre og ytre konflikt varierer. Håndteringene veksler mellom stille, kjærlige dialoger med Kristin og svært høylytte diskusjoner der hun truer med liv eller død. Han lar til slutt kjærligheten for Kristin seire og holder stor bryllupsfest. Den ytre konflikten med Kristin avsluttes delvis ved ekteskapsinngåelsen. Sjelekampen, derimot, fortsetter i høy grad også etter bryllupet. Han angreer når han ser hvor lite blyg Kristin er i opptakten til bryllupsnatten. Far-datter forholdet blir aldri det samme i etterkant av festermålet, men Lavrans fører en tilgivende og forsonende linje frem til hans død.

4.3 Broder Edvin

4.3.1 Tidligere forskning: geistlig representasjon

Den religiøse tematikken i trilogien om Kristin Lavransdatter har vært et av de overordnede fokusområdene for tidligere studier. Dette bekrefter også Christine Hamm i sammenheng med sin undersøkelse av moderskapets grammatikk: «Til å begynne med var det først og fremst Undsets beskrivelse av kristendommens betydning i middelalderen som var emne for diskusjon.» (Hamm 2013, 130). I forbindelse med tidligere studier er det broder Edvins religiøse representasjon og Kristins religiøse utvikling som har stått i sentrum. Sammenlignet med de øvrige litterære karakterene, som også har hatt betydning for Kristins gudstro, er det broder Edvin som framstilles som den fremste representanten for det trilogiens religiøse liv, og dermed også den mest betydningsfulle instansen for hovedpersonens religiøse utvikling. «Men det er likevel broder Edvin som for alvor gjør det store inntrykk, som slår dørene i Kristins sinn på vid vegg.» (Claussen 1982, 47). Til tross for en fysisk begrenset tilstedeværelsen, blir den likevel karakterisert som «kirkelig hedersplass» (Nergård 1996, 78).

Det er først og fremst i lys av Kristin, og hennes religiøse utvikling, at aspekter ved broder Edvin har blitt studert (Claussen 1982; Johansen 1982; Steen 1996) – som en avgjørende instans. Sammenlignet med den øvrige geistligheten i romantrilogien, framheves Munkeskikkelsen framheves som noe utover den øvrige geistligheten i romantrilogien: «Hos ham er religionen noe mer absolutt.» (Claussen 1982, 49). Han fungerer som en trygg motpol

for den kraft som Kristin kjenner drar henne bort fra livet med Gud. Denne dragningen er også et aspekt i Steens estetiske studie.

Kristin er ikke bare hovedpersonen i et spennende handlingsdrama. Hun er også, som navnet peker på, et kristent menneske som lever sitt liv i konflikten mellom jordens og himmelens krav – en eksponent for de motstridende krefter i mennesket, de som binder det til jorden og de som streber ut over dette jordlivs begrensning. (Steen 1996, 33)

I anledning Johansen undersøkelse av realisme og symbolikk i *Olav Audunssøn og hans børn*, studerer hun også trilogien om Kristin med fokus på kirken og hovedpersonenes kristenliv. Hun konkluderer med at kirkens symbolbetydning er mer allmenn i *Kristin Lavransdatter* enn i romanen om Olav Audunssøn, og beskriver munkens unike rolle i Kristins trosliv: «I tankene søker hun hen til Sankt Olavs skrin, til broder Edvins hånd for å prøve å søke fred der hun vet den er å finne». (Johansen 1982, 17).

Både det estetiske, religiøse, realistiske og naturlige har bidratt til å utvide forståelseshorizonten av hvem broder Edvin er, hvilken betydning han har hatt for Kristins religiøse utvikling og kristendommens betydning for trilogien. Analysen av broder Edvin som åndelig far bidrar til kontinuitet av denne tendensen; å belyse karakteren ut fra lignende tematisk tilnærming. Det særegne ved denne analysen er at broder Edvin, som Kristins åndelige far, blir analysert med utgangspunkt i gitte parametere om omsorg og oppdragelse.

4.3.2 Munkeskikkelsen

Det er gjennom et svakt ytre som aldrende, «sluttrygget» og barfot mann i askebrune munkeklær at Edvin Rikardssøn medvirker til skildringen av høymiddelalderens kristendom. I tillegg til munkeordenen er også prester, nonner og pilgrim�er geistlige representanter. De representerte et naturlig, nært ledd i kontakten mellom kirken og det enkelte mennesket. I broder Edvins kontakt med enkeltmennesket er det særlig hovedpersonen selv, Kristin, som redegjør munkens utseende. Som liten jente sammenligner hun broder Edvins hode med en gammel trane: «for det var lite, med smal, skinnende blank skalle over en busket, hvit hårkrans, og satt på en lang og tynn strukket hals. Nesen var også stor og spiss som et nebb.» (Undset 1920, 27). Skikkelsen som munk framtones ikke bare gjennom assosiasjoner, men også gjennom direkte skildring av en ytre svakhet. De vannblå øynene omringes av en rød ramme og tynne øyelokk. Kinnene karakteriseres som «visne», med «rødlige årekurs» som fletter seg inn i rynkene. Trass i de svake skildringene er det likevel noe som gjør Kristin lett og glad når hun ser opp i broder Edvins lange, smale ansikt:

men det var som broder Edvin var blitt så rynket bare av å smile til menneskene - Kristin syntes aldri hun hadde sett noen som så så munter og så snill ut; det var som han bar på en lysende og lønnlig glede, og den vilde hun få vite om når han begynte å tale.

(Undset 1920, 27)

Hans nestekjærlighet for andre enn Kristin kommer for første gang til uttrykk etter møtet med henne og Lavrans på deres tur til Hamar. Hun blir med ned til klosterets gjestehus der broder Edvin steller en syk mann. Som munk lever han i fattigdom og lydighet til munkeløftet, og streber etter noe større enn det den kjødelige verden kan gi. Det er særlig i rollen som åndelig veileder at hans tanker og refleksjoner rundt evangeliet framtones. Han ber Kristin vise takknemlighet ovenfor de gavene hun har fått fra Gud, og ikke la materialisme og den konstante søken etter mer bidra til utakknemlighet og misnøye. Hans glede kan representere drivkraften i kampen om fullstendig overgivelse til Gud, og som takknemlighet over det man faktisk har, og ikke det man «kunde høre vel dertil.» Han er ydmyk. Det overordnede budskapet i hans kristne tro er Guds nåde og ubegrenselige kjærlighet.

Det var Guds miskunn mot oss, at han så hvordan våre hjertet er søndret, og han steg ned og bodde blandt oss for å smake i kjødet djevelens fristelse, når han lokker oss med makt og herlighet, og verdens trusel, når den byder oss slag og hån og hvasse naglesår i våre hender og føtter. Slik viste han oss veien og lot oss se sin kjærlighet - (Undset 1920, 32)

I kontakt med Kristin kan broder Edvin på mange måter karakteriseres som verkets fremste representant for de geistlige. Samtidig omtales han som en «usikker gudsmann» av fru Groa, bestyreren av Nonnesæter kloster. Fru Groa trekker frem syndefulle hendelser fra broder Edvins fortid. Under bygging av ny kirke, mot biskopens ord, slår han nesten en mann til døde med hammer. Med et mer kraftfullt slag, og et ukontrollerbart sinne, kunne han blitt omtalt som drapsmann. Mannen hadde blitt sendt av biskopen for å stanse arbeidet. Uten tillatelse har han også skriftet, døpt og begravet lovløse og bannlyste mennesker. Han viser Guds nåde i møte med de utstøtte. Troens utfordrende vilkår har han selv fått kjenne på i både sinn og kropp, og er ikke redd for å fortelle Kristin om sine svake sider. Dermed vil det ikke være lurt å definere ham som en innlysende, ensidig representant for middelalderens geistlighet, men heller understreke karakterens dynamikk og kompleksitet.

4.3.3 Åndelig far

I motsetning til analysens øvrige farsfigurer er ikke broder Edvin biologisk far. Som munk lever han et liv i sølibat, og vi får ikke kjennskaper til barn fra tiden før munketiltredelsen.

Han bærer heller ikke på et økonomisk eller juridisk forsørgeransvar. Hans omsørgende relasjon til Kristin, og som munk og geistlig representant, understreker likevel at han er som hennes åndelige far. Selv anerkjenner hans seg ikke slik, men ser heller at det er noe som kunne blitt: «at hadde det båret til slik at vi hadde møttes oftere, da kunde du blitt som min åndelige datter.» (Undset 1920, 211). Munken vektlegger visse kriterier for tiltredelse av en åndelig farsrolle, men i et relasjonelt perspektiv til Kristin deler hun tanker og hendelser med ham som hun ikke en gang våger å fortelle Lavrans. Han faderlige omsorg kommer til uttrykk allerede under hans første møte med Kristin som syvåring:

I det samme kom en gammel munk i askebrun kutte ut fra stuken. Han stanser et øieblikk, smilte til barnet og drog så ut nogen sekker og vadmelsduker som var stappet inn i et hull i muren. Han bredte dem ut på trappeavsatsen: «Sett dig hit du, så fryser du ikke slik,» sa han og gikk ned av trappen på sine nøkne føtter. (Undset 1920, 26)

Tryggheten og tillitten Kristin opplever hos broder Edvin kan illustreres med situasjonen der hun i all sin fortvilelse og frustrasjon selv oppsøker munken: «Kristin hadde ikke trodd hun skulde kunne bli så glad for å se noget annet menneske enn Erlend.» (Undset 1920, 130). Som nonne på Nonnesæter blir Kristin nemlig vitne til hvordan søster Cecilia Bårdsdatter bryter ut i gråt og fortvilelse over sin egen forfengelighet; «Av hovmod hadde hun tjent søstrene sine» (Undset 1920, 128). Hendelsen fikk Kristin til å skjønne at ikke en gang Cecilia, som hadde gått stille omkring med mild og ydmyk respons, og som alltid stilte til tjeneste for alle, hadde et sannhellig hjerte. Dette fikk Kristin til å lengte sterkt etter en fred og et forlik over omstendighetene rundt Erlend og Simon. Kristin har egentlig blitt tildelt en annen skriftefar i klosteret, men han vil hun ikke gå til. Hun vil heller rådføre seg med broder Edvin. I dette møtet kommer Kristin budskapet om hennes og Erlends forpliktelse til hverandre.

Hånd i hånd hadde de stått under trærne i hagen, og tett inntil hverandre under Erlends kappe, vandret de videre inn. Gjennom fri indirekte stil får vi kjennskap til det erotiske som drar Kristin mot Erlend: «I et blekt glimt mintes hun verden utenom denne natt – at dette var avsinn. Men hun var så velsignet maktsjålet. Hun bare hellet sig tettere inn til mannen og hvisket utydelig →» (Undset 1920, 112). Den forbudte kjærlichkeit er også et tematisk trekk ved de eldre ridderromanene - som beretningen om Tristan og Isolde. Forbudt kjærlichkeit, lidenskap og erotikk knyttes til Erlends ridderskikkelse. Det er ikke bare Kristin som har kjent seg maktsjålet av Erlend. Eline Ormsdatter lot seg rømme av sted med ham mens hun enda var (ulykkelig) gift. Denne kraften fører Kristin og Erlend i konfrontasjon med middelalderens normer. Undset illustrerer erotikken som en «makt», som fører Kristin og

Erlend ut på kanten av det sosialt akseptable. Hun erkjenner til sin åndelige far: «Skjønner du ikke, broder Edvin,» tok hun på, «vi var oss ikke selv mektig.» (Undset 1920, 132).

I ydmykhet og dialog med Kristin evner han å reflektere over det også han opplever som påtrengende; dragningen mot verdens fristelser: «og ikke må du tro annet enn at jeg er redd for djevelen og elsker og attrår som en dåre. Men jeg holder fast ved korset av all min evne» (Undset 1920, 33). Sammenlignet med Lavrans, som ikke riktig forstår hvorfor en kan la kjødets lyster seire, anerkjenner broder Edvin stridighetene mellom det kjødelige og det åndelige. I konfrontasjon med sin far forsøker Kristin å få gjennomslag for hvordan den lidenskapelige kraften overstyrer menneskets rasjonalitet. «Det rår et menneske ikke selv for,» sa Kristin heftig.» (Undset 1920, 159). I kontrast til Lavrans benektende «Å jo, vel», gir broder Edvin tydelig uttrykk for en indre konflikt:

Der er intet menneske, Kristin, som ikke elsker og frykter Gud, men det er fordi våre hjerter er delt mellom kjærligheten til Gud og frykt for djevelen og kjærligheten til verden og kjødet at vi blir elendige i liv og død. (Undset 1920, 32)

Broder Edvins selvvinnsikt samsvarer med Kai Aalbæk-Nielsens redegjørelse for den middelalderske mentalitet som endret seg i det 13. århundre. Det vokste frem en oppfattelse av mennesket som et individualisert vesen med bevissthet rundt egen frihet og ansvar:

Selverkendelse blev et populært ideal i Højmiddelalderen, og selverkjendelse blev vejen til Gud for både Bernhard af Clairvaux og andre gejstlige. For dem bestod selverkendelse i at finde Gud i sit eget indre og i at blive sine indre drifter bevidst. (Aalbæk-Nielsen 1999, 122)

Som åndelig far inntar broder Edvin en rolle som oppdrager med å forberede henne på livets sjelelige utfordringer. På Hamarturen, på vei bort til kirken, får Kristin oppleve glassmaleriets slående estetikk. «Det var som å stå langt borte og se inn i himmerike.» (Undset 1920, 29). Dette blir opptakten til den vei broder Edvin introduserer for Kristin; den nådefulle, himmelske vei. «Stå her, hvasket han, «så lyser det like på dig av Kristi egen kappe.» (Undset 1920, 30). Glassmaleriet kan illustrere evangeliets kjærlighetsbudskap; en nåde som lyser over enhver. Han forsøker å plassere Kristin der hvor glassmaleriets glans skinner på hennes «som Kristi egen kappe».

Det var Guds miskunn mot oss, at han så hvordan våre hjerter er søndret, og han steg ned og bodde blandt oss for å smake i kjødet djevelens fristelse, når han lokker oss med makt og herlighet, og verdens trusel, når den byder oss slag og hån og hvasse naglesår i våre hender og føtter. Slik viste han oss veien og lot oss se sin kjærlighet -. (Undset 1920, 32)

I hovedsak er det de generelle trossamtalene som preger trosopplæringen. Kristin tar tidlig et standpunkt – til tross for det munken har advart henne mot. «Men hun vilde ikke ha den troen, hun elsket ikke Gud og hans moder og de hellige slik, vilde ikke elske dem slik engang – hun elsket verden og lengtet etter verden.» (Undset 1920, 59). Denne lengselen bærer henne inn i store livsutfordringer. Dette resulterer i offentlig og familiær skam, men broder Edvin lar henne komme tilbake og inn i en omsørgende faderfavn.

For broder Edvin ligger problemet ved Kristin og Erlends situasjon i oppfattelsen av ekteskapet som sakrament. For Lavrans og middelalderens jevne mann ligger problemet i slektskapssamfunnets fundament; videreføringen. Kristins relasjon til Erlend kan ødelegge både ære og arv. Det er ikke elskovshandlingen i seg selv som skaper uorden, men at den kan tukle med slekt og arv. Det er i all hovedsak arveaspektet som gjør den lidenskapelige kjærligheten utfordrende i middelaldersamfunnet; fedrenes valg av kommende svigersønn ble ikke begrunnet i hvem døtrene var tiltrukket av, men hvem som kunne videreføre slekt og arv på en ærefull måte. Arv var et grunnleggende aspekt ved tilværelsen, og seksuelle handlinger utenfor ekteskap kunne skape utfordringer for familien. «Ættestolthet og æresbegreper var vesentlige elementer i middelalderen, og det er derfor naturlig at en roman fra denne tiden respekterer dette.» (Aasen 1982, 72). Det er ikke den lidenskapelige kjærligheten i seg selv som broder Edvin advarer henne mot, men hvordan denne type kraft kan distrahere og føre henne ut i utfordringer og konflikter. Hvordan erotikken kan ødelegge arv og ære i middelalderens samfunn er Erlends fortid, og forholdet til Kristin, et eksempel på.

I broder Edvins åndelige farskap er det hans veiledende tilstedeværelse i Kristins religiøse utvikling, og skambelagte feiltrinn, som er av betydning. Det utløses konflikter ved Kristin og Erlends valg om å trosse sosiale normer, og som åndelig far forsøker han å trøste og råde Kristin det han kan. Han gir henne konkret veiledning i form av hva som faktisk er det riktige å gjøre, men reflekterer også over konsekvensene: «For skulde du gjøre det som er rettest, da blev du til sorg for dine foreldre og skam for hele slekten din.» (Undset 1920, 133). Hun er juridisk bundet til Simon Andressøn, men har gjennom kropp og sjel gitt seg til Erlend. Her ber broder Edvin henne om å kjempe for Erlend som sin husband og få hennes far til å løse henne fra Simon, mot at hun bøter med synden – selv om dette vil påføre familien både sorg og skam. Sammenlignet med Lavrans, som lever i en sår, ambivalent tilstand, møter broder Edvin henne med en løsningsorientert og omsørgende ånd – selv om også han blir oppskaket av det hun forteller. Hennes tanker i etterkant av samtalen understreker munkens betydning: «Men hun gikk fra ham med en underlig klar og rolig fred i sinnet.» (Undset 1920, 133). Selv

om broder Edvin forsøker å gjøre det han kan: «'Løse dig av synden kan jeg ikke,' sa broder Edvin, da de skiltes. 'Men bede for dig skal jeg av all min evne'» (Undset 1920, 133). Evangeliet gir Kristin håp. Resultatet av ro og fred i etterkant av samtalen viser broder Edvins betydning for Kristin. Han representerer en trygg favn.

Munken er sine indre drifter og svakheter bevisst, og evner å forstå Kristins strid. I hennes søken etter å finne sammenhengen med tilværelsens ulike aspekt, er det munken selv som gir henne både åndelig veiledning og omsorg. Det er ikke bare ved selve rådføringen og veiledning at hun reduserer sine bekymringer, men også gjennom munkens væremåte. Han stryker hennes hånd i trøstens handling når hun åpner seg opp om å ikke kunne bli Simon Darres kone likevel - slik hennes far har bestemt. Munken oppsøker også Kristin hjemme på Jørundgård i etterkant av samtalen. Dette blir deres siste møte. Han dør kort tid etterpå. Kristin er overrasket over den nestekjærlighet munken har for henne. «'Det tyktes mig sårt at det skulde være vårt siste møte, det ute i kirken hos oss.' (...). 'Ikke skjønner jeg, fader, hvad jeg har gjort og forskyldt, at I viser mig så stor kjærlighet.'» (Undset 1920, 211). Et av munkens siste råd er at Kristin bør holde aspekter ved hennes og Erlends fortid hemmelig for Lavrans. Han ber henne spare faren for ytterligere hjertesorg. Samtidig poengterer han hvilken grenseløs kjærlighet Lavrans har for Kristin. Dette kan også representere Guds egen faderlige kjærlighet: «Ingen ting du kunde gjøre, kunde forandre din fars hjertelag mot dig.» (Undset 1920, 213).

4.3.4 I ettertid

Også i etterkant av broder Edvins død blir hans relasjon til Kristin nyansert. Både tanker, replikk og handling viser hvordan Kristin har blitt formet av forholdet med sin åndelige far. Minnet etter ham er som en konstant trygghet ved tilværelsen: «Kristin var uredd – hun kjente det som munken usynlig gikk ved henne side.» (Undset 1921, 88). At tankene hennes faller tilbake på broder Edvin er en gjennomgående tendens. I drømmene møter hun munken som en god, øm skikkelse, og hun feller tårer når hymnen til drottens mor, eller øvrige latinske tekster som broder Edvin lærte henne, leses opp. Slik vender hun også tilbake til tiden sammen med munken gjennom litteraturen. Med en tung fortid hengende over seg tok han henne omsorgsfullt imot og viste henne Guds nåde. Dette viser seg senere å være en ro og styrke i hennes fortvilelse: «Broder Edvin hadde sagt, Guds moder gledet sig like heftig hvergang hun hørte engelens hilsen, om det så var i den usleste synders munn. (...). Det hjalp henne alltid en stund.» (Undset 1921, 28). Samtidig kjenner hun også på dårlig samvittighet. Hun føler hun syndet mot ham. «Broder Edvins kjærlige formaninger, hans sorg over hennes synd, hans

ømme forbønn hadde hun tatt imot – og kastet seg ut i brennende syndelyst så fort hun var utenfor hans milde, gamle øines lys.» (Undset 1921, 97). Broder Edvin kjent tross alt til momenter i hennes liv som hun ikke engang ønsket å dele med sine foreldre.

Det syntes henne at han alene kjente helt ut hennes liv – han hadde kjent det menløse barn hun hadde været i sin fars varetekt, og han hadde kjent hennes hemmelige liv med Erlend, så han var som et spenne, syntes hun, der bandt alt hun hadde kjært sammen med det som nu fylte hennes sinn. (Undset 1920, 214)

I sammenheng med Kristins aldringsprosess forstår hun mer og mer av det broder Edvin formidlet – for eksempel når hun holder barnebarnet sitt. Kristin opplever at hennes svigerdatter, Jofrid, tar barnebarnet bort fra hennes favn «så fort som hun for skams skyld kunne». Det er tydelig at svigerdatteren iakttar henne og barnet i misunnelse. At hun videre tar barnet bort er sårt for Kristin. Det demrer for henne at «Guds ords tolkere» [deriblant broder Edvin] hadde rett; at det legemlige liv var smittet med ufred:

i den verden hvor menneskene blandet sig, avlet nye ættledd, lot sig drive mot hinannen av kjødelig elskov og elsket sitt eget kjøtt, der kom hjertesorg og brutte voner så visst som rimet faller om høst; både liv og død skilte vennene tilslutt så visst som vinteren skiller treet fra bladene. (Undset 1922, 311)

Som gammel kone begrunner hun de menneskelige syndefulle handlingene i den frie vilje. Dette gir klarhet i munkens budskap om å være takknemlige for det Gud har gitt og ikke jage etter mer. Det livet som Kristin jaget etter, og som hennes åndelige far hadde advart henne mot og veiledet henne gjennom, var ikke slik hun trodde.

Hun hadde vel aldri bedt Gud om annet enn at han skulde la henne få sin vilje. Og alltid hadde hun fått det som hun vilde – mest. Og nu satt hun her med et sønderknust hjerte – ikke for hun hadde syndet mot Gud, men fordi hun var misnøid med at hun hadde fått følge sin egen vilje til veiens ende. (Undset 1922, 324).

På samme tekststed mimrer hun tilbake til da hun og broder Edvin stod i lyset fra glassmaleriet, som farget hånden hennes rød som vin og munkens ansikt så gyllent. Han hadde vist henne den himmelske vei som hun ikke hadde valgt å følge. Han hadde veiledet henne hjem fra «de ville stiene» gjentatte ganger, «både mens han levde på jorden og siden.» (Undset 1922, 325). Det er på Kristins eget dødsleie at alt hennes åndelige far fortalte henne blir forståelig. Hun reflekterer over eget trosliv og om munkens betydning for denne reisen. Det munken informerte og advarte henne mot fikk hun kjenne på både kropp og sinn.

Det tyktes henne være et mysterium som hun ikke fattet, men hun visste sikkert likevel, Gud hadde holdt henne fast i en pakt som var blitt satt for henne, uten hun skjønnte det, av en kjærlighet som var blitt øst over henne – og trass i hennes egenvilje, trass i hennes tunge, muldbundne sinn, var noget av den kjærligheten *blitt* i henne, hadde virket i henne som sol i mulden, hadde drevet frem en grøde som ikke elskovens heteste brand og elskovens stormende vredesmot helt hadde kunnet legge øde. (Undset 1922, 366)

4.3.5 Oppsummering

Helt fra deres første møte har Broder Edvin vist Kristin en omsørgende faderfavn. Med bønn, råd og veiledning forsøker han å beskytte henne mot livets kommende utfordringer og de allerede pågående konflikter. Beskyttelsen og den oppmerksomme kjærligheten inngår i hverandre. I etterkant av bruddet med Simon, og offentliggjøringen av Erlend som ønsket ektemann, lengter Kristin etter fred. Fortvilet og rådløs oppsøker hun munken, og deler tanker og hendelser ved livet som hun ikke engang tørr å dele med Lavrans og Ragnfrid. Broder Edvin møter Kristin med forståelse og en tilstedeværelse under innrømmelsene. Først og fremst sørger han over situasjonen hun har havnet i, men responderer samtidig med både trøst og tilgivelse. Han anerkjenner stridighetene som kan oppstå i et menneske – og kampens mulige konsekvenser. Selv er munken kompleks i sin skikkelse; ydmyk og rettferdig, men har også nesten drept en mann. Kristin opplever både kjærlighet og forståelse i møte med munken, og forlater ham med fred i sinnet. I ettertid uttrykkes det hvor trygg hun kjenner seg bare av tanken på ham gående usynlig ved hennes side. Under deres siste møte forteller hun boder Edvin at hun klarer ikke å forstå hva hun har gjort for å fortjene en slik kjærlighet.

Det er først og fremst de generelle trossamtalene som preger opplæringsaspektet ved broder Edvins farsutøvelse. Han forsøker å forberede Kristin på livets utfordringer og introduserer henne ytterligere for sin kristne tro. Han lærer henne både bønner og bibelhistorier. Han forteller Kristin at hun må vise takknemlighet for det hun har. En søken etter mer kan ende i ufred og misnøye. Sammen deler de tro, tanker og reflekterer over fortidige hendelser. Han gir konkret veiledning om hva som er riktig å gjøre, men reflekterer også sammen med henne over mulige konsekvenser. Desto eldre hun blir, desto mer forstår hun det broder Edvin sa.

Broder Edvin inngår ingen konflikter med Kristin, men sammen reflekterer de over fortidige og pågående konflikter med andre. Han er løsningsorientert og forsonende. Han gir henne konkrete råd som å fortsette kampen for et liv sammen med Erlend. Samtidig ber han henne ikke fortelle Lavrans alt som har skjedd – for å spare ham for mer hjertesorg. Broder Edvin

benytter stort sett dialog og bønn i håndtering og trøst av de situasjoner Kristins erkjenner for ham. Et annet aspekt ved munkens konflikthåndtering er evnen til forebygging. Han har gitt sin lydighet til munkeløftet og lever i ydmykhet og takknemlig over det han har. Han unngår konsekvensene av de mange situasjoner som kan oppstår ved den jordiske tilværelsen som kan føre et menneske ut i ufred med seg selv og andre. Han er sine indre drifter og svakheter bevisst. Løsningsorientert og forsonende som han er, forlater hun ham med fred.

4.4 Simon Andressøn

4.4.1 Tidligere forskning: redningsmann

En overordnet tendens i tidligere forskning og undersøkelser av Simon er hvordan han blir kommentert i lys av en komparativ tilnærming til andre karakterer. Det er i hovedsak fra Kristins perspektiv at vi får kjennskap til Simons framturen i trilogien, men han undersøkes også i lys av Erlend, som en kulturell og erotisk motsats, og ved likhetstrekkene til Lavrans. I tidligere studier er det dermed både som sammenlignende komponent, og ved relasjonell tilnærming, at karakteren Simon har blitt brakt på bane. Studiene begrunnes blant annet i kultur- og miljøtematikk, moderskapstematikk, konflikt- og kamptematikk, kjærlighetstematikk og delvis gjennom religiøs tematikk.

I Astrid M. Sæthers kommentarer av *Kransen* blir Simon først og fremst avbildet som en av bondemiljøets representanter, og hun peker på paralleller mot Lavrans' verdigrunnlag. Simon er en del av et middelaldersk bondemiljø «der menneskene utgjorde ledd i den kollektive sammenheng som slekten og religionen dannet.» (Sæther 1992, 289). I *Kransen* blir han festet til Kristin Lavransdatter, og nettopp i rollen som hennes trolovede blir han en naturlig del av ytterligere studier av Kristin og Erlends forhold. I Steens estetiske studie peker hun på Simon som en motsetning til Erlend. Hun introduserer oss også for en sjelekamp som ikke bare Kristin gjennomgår, men også Simon. Den indre striden tar utgangspunkt i at Erlend fratrer ham Kristin under omstendigheter som «opprører hans hederlighetsfølelse».

Men kan du ikke skjønne – det er to år nu siden giftermålet vårt blev avtalt, og du har ikke mælet ett ord imot før nu, da alt er rede til festensøl og bryllup. Har du tenkt på hvad det vil si om du nu treder frem og vil bryte båndet, Kristin?» (...) «Erlend Nikulaussøn og jeg har lovet hinannen ved vår kristelige tro,» sa hun skjelvende, «at kan vi ikke komme sammen i hjonelag, da skal ingen av oss nogen tid eie husbond eller hustru» - (Undset 1920, 148-149)

I Nergårds informative verk (1996) framstilles også Simon i lys av Kristins streben mellom individuelle drifter og omgivelsenes forventninger. Med utgangspunkt i Kristins ønske om å

bryte festeavtalen med Simon karakteriseres han som en «redningsmann». Aasen omtaler han som en «høvisk» redningsmann ved at han tar ansvar for å reversere avtalen. «'Du vil at jeg skal ta skylden for dette håndsallit? – Er det slik, at du er fast i viljen din – tør og vil du friste å få din sak igjennem – så skal jeg gjøre det,' sa han sakte.» (Undset 1920, 149). Et annet tekststed som understreker Simons karakterisering som «redningsmann» er når han finner Kristin og Erlend sammen på Brynhild Flugas beryktede gård. I dette øyeblikk er Kristin enda festet til Simon. Simon fører henne bort derfra, og sparer henne for ydmykelse og offentlig skam. Han redder den æren hun har igjen ved at hun nå slipper å svare for handlinger hun kunne ha begått.

I *Husfrue* inntar Simon rollen som Kristins svoger. Han gifter seg med Kristins lillesøster Ramborg og blir Lavrans' svigersønn. I rollen som svoger og svigersønn har han tidligere blitt undersøkt i lys av hans likerolle med Erlend som forvaltere av Lavrans' arv. Det er særlig Steen som foretar denne komparative tilnærmingen til Erlend, både personlighetsmessig og kulturelt: «Simon Darre er av en annen støpning.» (Steen 1996, 151), og utdyper karaktertrekkene ved å påstå at Simon trives best når Erlend står i gjeld til ham. Karakteristikken som «redningsmann» framkommer atter en gang når Erlend blir fengslet. Simon får med seg landets ledende menn og får ham benådet. Redningsoppdraget begrunnes for det første i familiebandet til Erlend, men i hovedsak gjør han for det Kristins skyld.

Studier av Simon framkommer både gjennom Kristins egne øyne, men også i det ytre miljøet gjennom relasjonen til Erlend. Ifølge Steen «pines» Simon av å se Erlends tydelige tillitt og åpenhet - som om fortiden mellom dem aldri hadde skjedd. Det er i lys av rollen som svoger at Simons sjelekamp utdypes. Det er her hans rolle blir virksom i Steens tematiske sammenheng. Simon kjemper en indre kamp mellom hans følelser for Kristin og det faktum at hun er hans svigerinne. Her belyses karakteren i stor grad ut fra kjærlighetstematikk. Steen beskriver han også som trilogiens faktiske helt: «den dødstrette manns siste tanke idet han legger våpnene ned, ubeseiret, men uten seiersstolthet.» (Steen 1996, 154). I motsetning til Steens estetiske studie og heltekaraktistikk avskriver Claussen ham fra Kristins verdslige modningsprosess. «De gangene Kristin er sammen med Simon, syntes ikke bringe noe nytt inn i hennes sinn – hverken på den ene eller andre måten.» (Claussen 1982, 27).

Aspektene som blir videreført fra tidligere studier, i denne analysen av Simons farsutøvelse, er blant annet den komparative tilnærmingen til Erlend. Simons rolle som far begrunnes til dels i at hans farsutøvelse står som en motsetning til Erlends utøvelse. Dette belyses i hovedsak fra Kristins perspektiv. Det særegne ved denne analysen er at man fra et nytt

tematisk perspektiv får nyansert bildet av Simon. Simon blir i denne undersøkelsen ikke ansett som en birolle til kjærlighetsfortellingen av Kristin og Erlend, men som en fullverdig farsfigur. Blikket vendes nå ensrettet mot Simon; hans bakgrunn og hans individuelle farshistorie samt andre aspekter ved karakteren som kan utdype Simons farskap.

4.4.2 Sønnen på nabogården Dyfrin

Simon vokste opp hjemme på gården Dyfrin sammen med søsknene. Som en del av middelalderens tradisjonelle oppdragelse tjenestegjorde han i hirden, som kjertesvein ved kongens side. Han fikk videre lærdom av farens husprest. Som familiens patriark råder Simons far, ridderen Andres Gudmundsson, i ett og alt. Det er *hans* meninger som er de rette. Med grunnlag i samfunnets sosiale og kulturelle forventninger oppfostrer han sine barn til å bli ideelle og ansvarlige medborgere, og anser farskapet som en samfunnsmessig nødvendighet. Herr Andres' mange venner, sterke sosiale innflytelse og gode økonomi begrunner hans harmoniske syn på livets gang; han anser sin og sine barns samfunnsmessige posisjon som en problemfri tilværelse. Andres jobber for å trygge sine barn en god framtid, og får festet Simon til Kristin på Jørundgård; datter av selveste Lavrans Bjørgulfsson. Simons videre liv samsvarer likevel ikke med den virkelighetsforståelsen han har fått av sin far. Han møter på mer motstand og problemer enn han trodde var mulig. Han hadde jo et velstående utgangspunkt, og det var tilrettelagt for at han skulle leve en rolig tilværelse som forvalter av Formo; odelsgården på Andres' morsside, sammen med Kristin.

Verken festeavtalen med Kristin Lavransdatter eller det påfølgende ekteskapet med Halfrid på Mandvik samsvarer med Simons forventninger. Selv om han og Kristin er jevnaldrende, og av lik velstand og byrd, blir trolovelsen brutt: «Og han hadde aldri sett annet enn at gifte folk kom godt overens når de var hinannens jevnlike.» (Undset 1992, 561). Også i rollen som den rike, vakre enken Halfrids ektemann blir Simon konfrontert med livets motgang:

De årene han var gift med Halfrid Erlingsdatter og bodde på Mandvik, lærte han hver dag litt grundigere, at livet kunde være mere vrangt og vrient enn herr Andres Gudmundsson nogen tid hadde drømt om. At han ikke skulde kunne trives med en slik kone som han hadde fått – det hadde han aldri kunnet tenke sig. (Undset 1921, 180)

På sine eldre dager innser også Andres hvor utfordrende livet er; «det led mot slutten av ham nu, og han klaget sig meget – livet hadde ikke været så liketil for ham heller i det siste. Det var ikke gått slik for hans vakre og lovende børn som han hadde villet og ventet.» (Undset 1921, 183). Simons evne til trøst framkommer i responsen til sin fars jammer over blant annet

Kristins velstående skjebne; at hver ellefte måned hadde hun og Erlend blitt velsignet med guttebarn. Sveket på den skammeligste måte, etterlatt som enkemann ved at både Halfrid og deres nyfødte sønn døde kort tid etter fødsel, sitter han ved sin fars side og evner å respondere på sytingen med en humoristisk vri; «'Det blir dyrt det, far,' sa Simon leende. 'Arven blir svært oppstykket da.' (Undset 1921, 183-184). Simon er sterk. Han takler motstand bra. «Simon hadde tvunget henne til å skjønne tilslutt, han var den sterkeste – sterkere enn hun selv og sterkere enn den mann hun hadde valgt å gi sig bort til.» (Undset 1922, 40).

At Simon tilhører bondemiljøet, kommer blant annet til uttrykk i den kollektive samhörigheten til slekta. Han vokste opp i en søskenflokk med Gyrd, Gudmund, Astrid og Sigrid. Fellesskapet med søsknene var som et tilfluktsrom når hans eget liv ikke gikk som forventet. Gleden over søsknenes fremgang reduserte sorgen over egen motgang.

Det var som om hans egne livsrøtter skulde være tvunnet inn i søsknenes, etsteds dypt nede i muld og mørke. Hvert hugg som ramte den ene, det vonde som tæret på marginen til en av dem, det fornam de alle -. Gyrd iallfall og han selv hadde hatt det slik – før iallfall. Nu visste han ikke så sikkert om Gyrd kjente det slik mere -. (Undset 1922, 52)

Helt siden oppveksten har Simon blitt karakterisert som handlekraftig, empatisk og omsørgende. I oppveksten var han så glad i søsteren sin at han *måtte* gjøre noe for å vise det. Som kompensasjon for de gangene han hjertelig tok henne med i lekene sine, ble både klyping, erting og lugging anvendt, men av ren kjærlighet. Han opplever selv stor sorg når Sigrids festermann døde. Hun hadde nesten sørget seg i hjel, og igjen stod hun med et ufødt barn som var avlet utenfor ekteskapet med hennes trolovede. I sin nådeløshet valgte Andres å frata Sigrid barnet, for å gi det til barnefarens slekt. Simons kjemper en kamp for å trygge denne uheldige søsteren. Sammen med Gyrd kjemper han for at også hun skal få en rettferdig del av arven som hun tidligere hadde krav på. Han beskytter henne videre ved å ta henne med seg til Formo. Der forvalter hun stelleoppgaven av både gård og dyr, mens han ivaretar og forvalter hennes eiendommer. Senere i trilogien kjemper han også en kamp for Kristin, på bekostning av tilstedeværelse i egen familie. Dette blir utdypet senere i analysen. Simon viser styrke, empati og omsorg ved å være med å kjempe andres kamper.

Simons faderlige egenskaper og omsorgsutøvelse kommer allerede til uttrykk som Kristins festemann i første verk. Han blir godt likt blant småsøstrene: «og Ulvhild fattet med en gang den største kjærlighet til ham – han var også særskilt snill og kjærlig mot den lille syke møen.» (Undset 1920, 53). Kristin blir også fortalt at ikke ville hun mangle på verken omsorg

eller respekt i ekteskap med Simon, og framgang i verden mente folk han også ville få. Likevel har hun en lavmælt og moderat innstilling til ekteskapsinngåelse med Simon. Det første møtet stod ikke akkurat til forventningene: «Kristin blev litt nedslått, det første hun så Simon Andressøn, for hun hadde hørt så store ord om hans fagerhet og høviske vesen, så der var ikke måte på hvad hun hadde ventet sig til brudgom.» (Undset 1920, 53). Simon blir skildret av Kristin som «noget fetladen» med kort hals, rundt åsyn og øyner inneklemt «fordi lokkene var fete». Hun synes også han opptrer «munnkåt». Likevel synes hun ikke at han er stygg; han ser godt ut, har klare øyner og vakkert hår, med evne til forstandig tale. Med lette, smidige bevegelser omtales han også som en god idrettsmann. Som svigersønnsemne framstår han som ansvarlig og i besittelse av god nok kunnskap til å kunne forvalte den jord og arv som Lavrans har strevd med å opparbeide i lang tid. Lavrans uttrykker selv sin store begeistring ovenfor nabogutten når han senere fester ham til Kristins yngre søster: «Få menn har jeg møtt som jeg heller vilde se stod mig i sønns sted enn dig, Simon.» (Undset 1921, 190). Lavrans' anerkjennelse er en stor tillitserklæring, og understreker Simons stabilitet. Likhetsstrekkene mellom ham og Lavrans utgjør et betydelig moment i framstillingen av Simons farskap. De er begge opptatt av sine handlinger i et større perspektiv og fremtrer som rolige og rettferdige menn. Simon har dyp respekt for Lavrans; han omtaler ham som et «høvdingsemne» av «de gjeveste slekter».

Vendepunktet i Simons liv er bruddet med Kristin. Det lå til rette for at Simon og Kristin skulle leve et rolig og hederlig liv sammen på Formo. Disse forestillingene knuses når Kristin trosser sin far for å heller ekte Erlend Nikulaussøn. «Han var kommet op i noget som han ikke hadde trodd hendte i verden – mellem hederlige folk av god slekt i disse tider.» (Undset 1921, 179). Kristins svik skaper store konsekvenser for Simon og slekta hans. Hun som Simon antok som «det skjære gull», bryter slektenes formelle avtale på den skammeligste måte ved å heller erklære sin kjærlighet til en som Erlend. «Har du tenkt hvadslags husbond du får, hvis du blir gift med en mann som tok en annens hustru til sin frille – og nu vil han til hustru ta en fremmed svenns festemø -?» (Undset 1920, 149). Simon ber Kristins reflektere over konsekvensene av valget om å heller ekte Erlend. Han peker på Erlends ukontrollerte livsførsel og egosentrisme. I utgangspunktet anser Kristin ekteskapet med Simon som noe hun må, og ikke som noe hun gleder seg til. Hennes manglende lyst kan blant annet begrunnes i Simons klønete kjærtegn og til dels uønskede, fysiske tilnærming: «Da, mens de stod oppe på svalen foran øverstestuen, tok han henne om livet og kysset henne. Siden gjorde han det ofte når de to var alene. Hun var ikke glad for det, men hun lot det skje, siden hun visste

festemålet var ikke til å unngå.» (Undset 1920, 69). I etterkant av Kristins ønske framkommer Simons selvkontroll og ansvarsbevissthet i stor grad. Med respekt, og av stor integritet, gir han slipp på Kristin og det livet han trodde han skulle få på Formo:

- Er det slik, at du er fast i viljen din – tør og vil du friste å gå din sak igjennom – så skal jeg gjøre det,» sa han sakte. «Hjemme hos folket mitt og for alle dine frender – uten én. Far din får du si sannheten slik den er. Om du vil det, så skal jeg bære ditt ærinde frem for ham, og gjøre det så lempelig for dig som jeg kan - (Undset 1920, 149-150)

Som en konsekvens av bruddet oppstår det en mangel ved Simons sosiale og selvrelaterte behov. Mangelen på kjærlighet, anerkjennelse og sosiale selvoppfatning danner et kompensasjonsbehov. Simon kompenserer ved å beile til enken Halfrid på Mandvik, og om mulig forsøker han også å avansere tilværelsen: «I djevelens navn, han skulde vise dem allesammen han kunde få den fineste hustru; hun var enda gjævere med rigdom og alt enn denne trønderen som Kristin hadde latt sig skjemme ut av.» (Undset 1921, 180). Festeavtalen med Kristin, og det påfølgende bruddet, danner betydningsfulle rammebetingelser for Simons framtidige rolle som far - både med tanke på hans personlighet, men også med tanke på hvilke valg han tar og hvilke følelser han bærer på. Ekteskapsinngåelsen med Halfrid utgjør startskuddet for en ny, avgjørende epoke i Simons liv; nå blir han far for første gang.

4.4.3 Arngjerd Simonsdatter

Ekteskapet mellom Simon og Halfrid får vi kjennskap til gjennom retrospektive tendenser i både *Husfrue* og *Korset*. I tillegg inntar Simon selv en form for personal fortellerinstans, og fra egen synsvinkel utdypes karakterens individualitet og dynamikk. Simons liv på Mandvik blir ikke som han hadde tenkt. En dag han og Halfrid sitter i hverandres selskap bemerker hun at tjenestekvinnen Jorunn er med barn. Uten å se opp fra arbeidet responderer Simon med «Ja. Og det er mitt.». Ved at påtar seg ansvaret for Jorunns graviditet, påtar han også farskap for hennes ufødte barn. Egentlig er ikke Simon sikker på om han faktisk er barnets biologiske far; «Jorunn var lett gods, hun.» (Undset 1921, 181), men dette far-barn forholdet er av stor betydning for analysen. Han blir far til datteren Arngjerd, og som uektefødt får hun ikke like rettigheter eller samme sosial aksept som ektefødte barn. Bestefar Andres har henne kjær, men karakteriserer henne likevel som «horsbarn». Simon har en overordnet kjærlighet for Arngjerd, og han jobber hardt for å sikre henne en god og trygg framtid. Som far med et godt sosialt og økonomisk grunnlag gir han både seg selv og datteren framtidshåp.

I utgangspunktet hadde ikke Simon tenkt å involvere seg i Arngjerd's liv. Han hadde tenkt å sende henne med sin mor Jorunn til Borg, men Halfrid vil heller at barnet skal bli værende igjen på Mandvik - dersom det er greit for Simon. Halfrid synes det virker mest naturlig at datteren blir værende ved sin fars side. Til å begynne med har ikke Simon særlig farsfølelse ovenfor Arngjerd; han synes hun er lite pen, og heller ikke bærer hun på likhetstrekk med hans familie. Med jenta løpende rundt på gården, og gjennom Halfrids moderlige omsorg for henne, våkner det noe i Simon: «Så var vel Arngjerd hans datter, og det som Halfrid hadde fått ham til å gjøre, var det beste og hederligste.» (Undset 1921, 182). Omsorgen og kjærlighet for datteren utvikler seg, og han ser flere og flere likhetstrekk. Han anser seg selv som svært barnekjær. Selv om Arngjerd ikke blir betraktet som særlig vakker, er hun likevel klok, flittig, godhjertet og blid. Arngjerd forbli ved en spesiell posisjon i Simons liv selv om han blir far til flere barn senere i trilogien. Hun er hans førstefødte, og som han tar med seg inn i ekteskapet med Ramborg. Helt siden Mandvik har han strevd med å legge ting til rette for henne. Til og med på dødsleiet tenker han så ømt på henne, og ber Kristin ta henne til seg om Ramborg skulle bli giftet bort på nytt før Arngjerd selv inngår ekteskap. Simon ser ikke for seg en hederlig framtid på en gård med både en stemor og stefar - selv om Ramborg ikke er annet enn snill med henne. Mens samfunnet og kulturen utgjør forskjell på Simons barn, i rollene som ektefødte og uektefødte, lar han det heller forbli motsatt: han råder med Arngjerd i tema som han ikke deler med andre, heller ikke sin kone Ramborg: «Simon sanset med ett at denne unge datteren var visst det eneste menneske her på Formo som han en og annen gang snakket alvorlig med» (Undset 1922, 55). Simon ønsker at Arngjerd blir opplært til nødvendige kunnskaper om stell og gårdsdrift, og sender henne til Jørundgård i lære hos tante Kristin. I motsetning til Ramborg har ikke Kristin noen døtre, og Arngjerd kan slik følge henne i hverdagslige sysler.

Simon blir etter hvert tilbudt å gifte bort datteren til Grunde Åsmundssøn, men saken blir ikke avgjort, «og Simon var noget urolig og ottefull i sinnet mens han red nordover. Kanskje han burde slått til, så hadde barnet nu været velberget og han selv kvitt all engstelse for hennes fremtid.» (Undset 1922, 47). Simon kunne takket ja til beileren på dagen, men valgte heller å reise hjem for å snakke med Arngjerd på tomannshånd. Selv om han kjente på uro over Grundes beiling vil han selvfølgelig takke ja dersom Arngjerd ønsker det. Egentlig vil han gjerne spare henne noen år for det han vet «faller i konenes lodd» når de giftes: «barnebyrd og omsut og ansvar». I tillegg har Grunde en tendens til å komme ut av kontroll som drukken, men Simon har tro på at han kanskje kan la seg lede av en så god, forstand og snill dame som

Arngjerd. Det største problemet, for Simons del, er aldersforskjellen. Grunde er en del år eldre. Dette aspektet blir nærmere beskrevet i neste kapittel. Høflig som Arngjerd er lar hun faren råde alene i denne saken. Som lavættet, frendeløs på morssiden og avlet utenfor ekteskap, er det ikke mange gode, velstående beilere som står i kø. Han lar kjærighet og omsorg seire over trangen etter å trygge hennes kår så fort det lar seg gjøre. Med sin økonomiske velstand, og sosiale hederlighet, kan han nok skaffe henne et gifte senere.

«Da får det blir som jeg har sagt. Åsmund og Grunde kan bie en stund, om de enda har den samme hugen når du blir litt eldre -. Ellers så vet du, datter min, du skal få råde selv med ditt giftermål, såvidt som du har vett til å dømme om ditt eget beste. Og vettet ditt er godt nok, det, Arngjerd.» Han tok omkring henne. Hun rødmet da faren kysset henne -
(Undset 1922, 55)

4.4.4 Ekteskapet med Ramborg Lavransdatter

Det er tre aspekt ved ekteskapet med Ramborg som er av betydning for Simons farsutøvelse. For det første er han onkel for Kristin og Erlends åtte sønner. Som onkel nyanseres hans omsørgende farsfigur. Dette kommer tydelig frem i leken med nevøen Bjørgulf:

Da blev han vår Bjørgulf og red bort til ham, lutet sig ned og løftet gutten op foran sig på sadlen: «Så du gjør strandhugg her i bygdene våre, du – du er nu min fange, og imorgen kan foreldrene dine komme over til mig, så skal vi tinge om løsepenger -» Dermed hilste han leende tilbake og red bort med gutten, som sprellet og lo i hans arm. (Undset 1921, 201)

Bjørgulf opplever glede og egenverdi i Simons engasjement og entusiasme – på at onkelen velger å bruke tid og krefter på nettopp ham. og lek opplever Bjørgulf en glede og egenverdi; onkelen velger å bruke tid og krefter på nettopp ham. Simons kjærlige farsegenskaper blir et sammenligningsgrunnlag for Kristin i foreldreskap med Erlend: «Det gjorde henne så underlig harm at han skulde være så glad i børn og ha slikt lag til å leke med dem, når hennes husbond så lite gad høre på ungesnakk.» (Undset 1921, 201). Motsetningene til Erlend framhever Simons positive og initiativtakende holdning. I rollen som onkel understrekes også Simons evne til rolig grensesetting og kontroll: «Simon Darre var den eneste som hadde hatt nogen makt over disse to villstyringene – de elsket mostermannen og de spaknet alltid når han snakket dem tilrette, godlynt og rolig.» (Undset 1922, 125).

For det andre lar han tidligere erfaringer prege framtidige avgjørelser og holdninger som far. Simon liker ikke aldersforskjellen mellom Grunde og Arngjerd fordi det også skiller en del år mellom han og Ramborg. Det urolige sinnet bunner i egen opplevelse. Han var en uglad mann

da han våknet ved sin kones side morgenen etter bryllupet. Han hadde en sår og brennende skam i brystet, som om han hadde «handlet ille med et barn». Simon takker nei til Grunde; han ønsker ikke at datteren skal havne i samme situasjon som ham selv. Ulikhet i alder ble også understreket av blant andre Ramborgs egen mor: «'Ingen kan vente at Ramborg skal bry sig stort om børn enda,' sa Ragnfrid, 'hun er jo neppe ute av barndommen selv. Det blir nok anderledes når hun blir eldre.' (Undset 1921, 201). Dette har fått konsekvenser for videre samliv, og han lar disse erfaringene veie tungt i frieriavgjørelsen. Farskapet har blitt formet i relasjon til tidligere erfaringer med Ramborg. Hvordan dette har preget det videre samlivet kommer blant annet til uttrykk i Simons holdning når barna knuser Ramborgs blanke leirfat. Han forsøker å skjule hendelser og sender henne komplimenter for å avverge en avsløring. Hun kommenterer ulykkelig på måten han velger å tilnærme seg henne med hverdagslige problemer. Kristin er vitne til dette og ber Simon forandre holdning. «du tenker ikke på at Ramborg er mere voksen nu enn den tiden du fikk henne. Du får dog minnes →» (Undset 1922, 12). Etter hvert forstår han selv, at «Nu måtte han finne sig i å vite, Ramborg var fullvoksen kvinne.» (Undset 1922, 106).

Det tredje aspektet ved Simons farsutøvelse i ekteskapet med Ramborg er farskapet for deres felles sønn, Andres. Til sammen får Ramborg og Simon tre barn; Ulvhild, Andres og en sønn Simon aldri får møtt. Sønnen blir født mens Simon ligger på dødsleiet, 42 år gammel. I forkant av Andres' fødsel er han allerede far til to jenter; Ulvhild og Arngjerd: «Så hjerteglad som de små møene hans kunde gjøre ham, når de søkte inn til far sin med sin lek og latter og snakk, så liflig som det kjentes å ha dem i fanget og føle det myke barnehår under sin hake». (Undset 1921, 320). Til tross for kjærlighet til døtrene får Andres en helt spesiell betydning for Simon. For det første er det de tradisjonelle verdiene i slektskapssamfunnet som utløser den store begeistringen over å ha fått en sønn. En arving som nå kan videreføre gården i slektas navn. For det andre skal han få et barn som han skal følge opp i større grad enn med døtrene. En sønn som skal følge sin far i hverdagens sysler, og Simon begynner å reflektere over egen far i oppveksten. Han ønsker å stå like «selvgivet» ovenfor sønnen sin slik faren hadde stått for ham og søsknene; «en redelig mann, i sine lønnlige tanker likefullt som i sin åpenbare ferd.» (Undset 1921, 320). Videreføringen av slektsnavn begeistrer Simon i stor grad; «Andres Gudmundssøn, Simon Andressøn, Andres Simonssøn». Selv om det var noe annet med en sønn står likevel kjærlighet like sterkt mellom alle barna. «Det var ikke det at han trodde han kunde bli gladere i gutten enn han var i døtrene sine.» (Undset 1921, 320). Som toåring blir Andres alvorlig syk. Dette preger Simon hardt. Han har tidligere vist styrke

til å klare seg gjennom utfordrende situasjon, men nå blir han målløs. Sønnen klarer seg, men under sykdomsforløpet synliggjøres Simons store kjærlighet for sønnen: «Og denne sønnen som han elsket mere enn sine egne øiestener – skulde hun ikke forsøke alt for å frelse guttens liv -. Selv med en synd -.» (Undset 1922, 43).

4.4.5 Prioriteringer

Simons farsutøvelse blir sterkt preget av kjærligheten til Kristin. Han klarte aldri å glemme henne. Ved at Simon engasjerer seg for Kristins liv, blir konsekvensen at hans egen barn opplever en delvis fraværende far. Simon blir dratt mellom familielivet med Ramborg, og hans lengsel og medlidenhet ovenfor Kristin. Simon anser den tidligere festeavtalen som årsaken til følelsene han bærer på: «Det volder ikke jeg, Ramborg, at en manns hjerte er skapt slik, så det som blir skrevet på det mens det er ungt og friskt, står karvet dypere enn alle runer som ristes siden -» (Undset 1922, 105). Han holder følelsene først skjult for andre, men etter hvert begynner Simons eldste bror å skjønne det, og så skjønner Ramborg det – og til Erlend sier han det rett ut. Han anser seg selv likevel som trofast. Aldri har han rørt eller talt med en kvinne på en uanstendig måte. Han har øst ut med gaver og gode ord til Ramborg, og tatt godt vare på barna som han elsker å inderlig høyt. Han svikter følelsesmessig – i relasjonen med Ramborg. Hele Simons tilværelse er preget av kjærligheten som ble plantet i sjelen hans den dagen han fikk se sin vakre trolovede Kristin. Dette frøet har i senere tid spiret og forårsaket stor sorg over at det var Erlend fikk henne.

Erlends hustru var det han elsket – slik som han elsket henne nu. Men så var vel hans kjærlighet syndig da, og så måtte det vel være slik som det var – at han var ulykkelig. For han var så ulykkelig at sommetider kjente han bare en stor forundring – at det var ham selv som hadde det slik, og som ikke øinet nogen vei ut av sin ulykke. (Undset 1922, 94)

Som arvtaker etter Lavrans, ektemann for Ramborg og svigerbror for Kristin og Erlend, har han en plikt til å ivareta slekt og familie – materielt og sosialt. Når Erlend fengsles og anklages for landssvik forsøker Simon å få ham benådet, men han gjør det i hovedsak for Kristins skyld. Han sørger med henne over Erlends situasjon og hennes forholdvis farsløs barn; «det hadde han ikke gjort for brødre eller frender, men *bare* for henne. Bare for hennes skyld hadde han orket å tigge den annen mann som de spedalske tigger for kirkedøren i kjøpstædene og viser frem sine stygge sår -.» (Undset 1922, 95). På reisen for å få Erlend benådet føder Ramborg en sønn – Andres. Kristin ber ham reise hjem til familien, men Simon velger å bli. Han begrunner avgjørelsen i at sønnen har det trygt og godt hjemme hos

Ramborg, og at han antakelig vil angre om situasjonen med Erlend skulle eskalere. Kristin ber han dra hjem, men Simon velger å bli. Han trøster seg med at han snart skal reise hjem uansett. Ramborg er i sorg over at han ikke kom deres nyfødte sønn i møte, og hun klarer ikke forstå hvorfor han ikke kom hjem. Hun føler seg nedprioritert. «Ikke var du hos oss da jeg fødte ham, Simon,» ropte hun, «vi var dig ikke så dyre da -» (Undset 1922, 45). I forkant av reisen utdyper Kristin Simons betydning; en berging.

Da hun kjente Simon Andressøn, brast hun ut i høi hulken og løp mot ham med utstrakte armer, mens hun skrek av smerte, da han tok henne inn til sig. Simon slapp. Hun blev stående med hendene på hans herder og pannen lutet ned mot hans bryst, hulkende rådløst. Han tok lett om hennes hofter: «I Guds navn, Kristin!» Det var som berging allerede i hans tørre, varme røst, i den levende mannslykt av ham -» (Undset 1921, 299)

Kristin var «det vakreste han visste på jorden.» (Undset 1922, 82). Han er en god far til sine barn, men det er i all hovedsak Kristin som har preget og tynget sinnet hans, og til dels Arngjerd. På dødsleiet er det som nevnt Kristin han ber ta vare på Arngjerd. Simon har tendenser til å låse seg inn i et kontrafaktisk tankemønster; om hvilket liv han hadde hatt om han ble gift med Kristin, og hvilket liv hun kunne fått – i motsetning til det konfliktfylte samlivet hun har med Erlend. På dødsleie vil fortelle Kristin at det er hun han har elsket, og hjertet blør der han ligger og ser på Kristin stelle ham.

Å, hun vilde visst aldri synes hun hadde tapt noget, da hun vraket hans kjærlighet – for den saks skyld kunde han godt si henne om den. *Det* kunde umulig gjøre henne mer tungsindig. Han *vilde* si henne det, før han døde – *en* eneste gang: Jeg har elsket dig i alle disse årene -. (Undset 1922, 177)

4.4.6 Oppsummering

I oppveksten har Simon en far som jobber hardt for å gi barna en god framtid. Som far til sønnen Andres reflekterer Simon over sin egen rolle som far, og at han ønsker å være like selvgivet som herr Andres. Han oppfyller parameteret beskyttelse på mange måter. Han er selvstendig og hederlig, ansvarlig og kunnskapsrik. Lavrans sier at han ikke kunne hatt en bedre svigersønn enn Simon. Han opparbeider seg et økonomisk grunnlag og sosiale anerkjennelse – han skaper en trygg tilværelse for barna, og særlig for hans uektefødte datter Arngjerd. Arngjerd har en svakere sosiale stilling, og mindre arv, enn ektefødte barn, og har relativt dårlig odds for framtiden. Samtidig har hun en ressurssterk og velstående far – og har kapasitet til å takke nei til Arngjerd's første frier. Han ønsker å beskytte henne mot det

ansvaret hun vil møte som kone og mor – hvertfall spare henne noen år til – samtidig er han ikke tilfreds med den store forskjellen i alder mellom henne og frieren Grunde. Dette kjenner han til av egen erfaring med Ramborg. Simons økonomiske og sosiale ressurser gir han mulighet til å beskytte datteren hjemme på gården i noen år til. Beskyttelsesaspektet kommer også til uttrykk under sønnen Andres' sykdomsperiode som toåring. Han arbeider helhjertet for barna tross i de mange utfordringene han har møtt på i livet. Hans beskyttende egenskaper strekker seg også utenfor farskapet; i rollene som svoger og bror.

Simon viser empati og omsorg i møte med barna – særlig Arngjerd. Allerede i første verk kommer de faderlige egenskapene til uttrykk i relasjon til Kristins småsøsken. Søstre får en forkjærlighet for Simon, og han er flink til å ta del i lek og tull. Ekteskapet med Halfrid representerer en ny epoke i Simons liv; nå blir han far for første gang. Simon hadde egentlig tenkt å sende Arngjerd bort sammen med moren Jorunn, men Halfrid mener det er bedre om jenta vokser opp sammen med faren. Med Arngjerd løpende rundt på gården blir Simon mer og mer glad i henne, og betrakter seg selv som svært barnekjær. Hun inntar en spesiell posisjon i Simons liv, og blir det eneste mennesket som han taler om større, alvorlige saker med i ny og ne. Simon uttrykker engasjement og entusiasme i møtet med barna. Han er tilstedeværende og omsorgsfull, og gir barna oppmerksomhet når de søker ham. Å ha døtrene sine på fanget og klemme dem er noe av det kjæreste Simon vet. Den oppmerksomme kjærligheten Simons viser barn forsterkes i lys av Erlends svakere farsskikkelse. Kristin sammenligner Erlend med Simon, og fremhever alt Simon er – som ikke Erlend er.

Opplæringen er sterkt preget av Simons sosiale posisjon. Slektskapssamfunnets verdier – og bondemiljøets idealer – blir fundamentet for barnas oppvekst. Under egen oppvekst viser han sterk kollektiv samhørighet til slekta og søsknene. Han lærer barna opp til både gårdsforvaltning og sosiale ferdigheter. Det er særlig i farskapet for Arngjerd og Andres at opplæringsaspektene kommer til uttrykk. Som nesten gifteklar har Arngjerd blitt en klok, høflig, arbeidsom og sindig ung dame. Når Simon blir far til Andres begynner han å reflektere – i større grad enn før – omkring videreføring og opplæring i barneoppdragelsen. Det er ikke det at han elsker sønnen høyere enn døtrene, men det er noe spesielt med å få en sønn – synes Simon. Andres vil følge faren på en helt annen måte enn døtrene gjør. Han skal lære gutten opp til å en dag overta gården, og Simons intenderte verdier blir videreført gjennom ham. Han skal ha en sønn gående ved sin side i hverdagens arbeid – og lære ham opp til mannsarbeid.

Det er særlig to aspekter ved Simons håndtering av konflikter som er av betydning. Det er ikke mange situasjoner i romantrilogien som kan utdype dette parameteret i lys av far-barn

konflikter, men tar utgangspunkt i de små situasjonen som er. For det første oppstår det irritasjon og krangler mellom han og Ramborg rundt barna. Simon håndterer situasjonen ved å forholde seg relativt rolig. Det kommer et punkt hvor Simon ikke lenger klarer å avverge konfliktene i heimen slik han pleier. Ramborg ser seg lei av å ikke bli ansett som en sterk kvinne som han kan råde sammen med og dele både mindre og mer alvorlige saker med. Til og med i situasjonen hvor barna knuser et leirkar forsøker han å skjule hendelsen for Ramborg ved å stå og holde skårbladene skjult bak ryggen. Simons holdning ovenfor Ramborg begrunnes i aldersforskjellen. Han unngår konfrontasjon i frykt for å såre henne. Generelt sett håndterer Simon situasjoner dialogbasert og rolig, men også med høylytt og klar tale. Han er handlekraftig, men har samtidig også selvkontroll. Han forstår hvor avgjørende det er for barna at det er en fredfull relasjon mellom foreldrene. «‘Det er ille for sønnene dine, Kristin, at der er uvennskap mellom far og mor deres,’ tok Simon på igjen.» (Undset 1922, 179).

4.5 Erlend Nikulaussøn

4.5.1 Tidligere forskning: kjærlighetsberetningen

Fortellingen om Kristin og Erlend er blant de mest kjente kjærlighetsberetningene fra den norske 1900-tallslitteraturen. Det er i hovedsak denne relasjon som omtales i tidligere studier om Erlend. Oftestad betrakter dette kjærlighetsforholdet som den sentrale fortellingen i Undsets forfatterskap, men belyser romansens og de påfølgende konsekvensene også ut fra et sosiokulturelt perspektiv. Kjærligheten blir en kamp mellom struktur og individ. Han refererer til virkeligheten som «spaltet». Erlend representerer én side ved Kristins spaltede sinn. Dette aspektet ved karakteren blir også belyst i Claussen studie (1982) om Kristins religiøse utvikling. Kristins kamp begrunnes i dragingen mellom Erlend og samvittigheten ovenfor faren. «fordi den sterkeste av alle kjærlighetserfaringer, den erotiske, griper så omkalfatrende inn i hennes (og andres) liv.» (Oftestad 2003, 200). Oftestad påpeker at det er «selvets» kvalitet som blir avgjørende i denne kjærlighetsfortellingen, og at dette skaper en «skjebnesvanger dramatik». Kristin anser nemlig kjærligheten som en urokkelig kraft, og uttaler til egen far at erotikkens makt har ikke mennesket kontroll på. I sammenheng med Oftestad blir Erlend belyst fra Kristins perspektiv også i Steens studie av romantrilogiens estetikk.

Så blir da hele Kristins liv med Erlend en forvirret kamp hvor menneskets beste vilje ikke strekker til, fordi den ikke kan løse seg fra egenviljen. I hennes personlighet spiller temaet seg ut i den evige strid mellom de krefter som gjennom en sterk, selvvillende natur binder til livet på denne jord, og den urolige higen etter å forankre dette drifts- og viljebestemte liv under det

absolutte, (...). Først da Erlend er borte og den jordiske elskov ikke lenger blinder synet, begynner Kristin langsomt å vinne fram til den dypere erkjennelse av sine livskonflikter. (Steen 1996, 164).

Steen understreker Erlends rolle i tematikken om mennesket i konflikt mellom himmel og jord. Hans karakter hører verden til, som «hun [Kristin] på tvers av all fornuft og trass i alle ulikheter opplevde som sin egentlig og selvfølgelig make i denne verden.» (Steen 1996, 146). For Kristin blir Erlend «den innerste livsdrift»; den hun elsker med både kropp og sjel. Aasen påpeker også den kraft som Erlend representerer: «Det er en kraft så sterk at hun glemmer Lavrans og lydigheten mot ham, glemmer at hun er festet bort, og at hun er en av klostermøene.» (Aasen 1982, 79). Lavrans' sorg ligger i Erlends fortid; han hadde allerede levd i et usømmelig samliv med en kvinne som var gift med en annen mann – og som han fikk to barn sammen med – og som nå forfører datteren Kristin mens festet til Simon. Aasen påpeker også at det å ha frillekone og frillebarn i middelalderen var noe man ofte så mellom fingrene med, men Erlends fortid er «ekstra grov og uopprettelig».

I tillegg til Kristins spaltede virkelighet; en draging mellom to punkter – belyses kjærlighetsfortellingen også gjennom ekteskap. Oftestad peker på Undsets forfatterskap som en beskrivelse av det moderne ekteskapets krise. Undset anså samtidens ekteskapet som farget av individualisme og subjektivismen. Dette problematiserte forholdet mellom institusjonen og personen. Men i trilogien framstilles det moderne ekteskapets krise nærmest motsatt. Kristin og Erlend vil inn i ekteskap med hverandre – «med dens rett og ordning, inn i den institusjonen som moderniteten hadde satt slike store spørsmålstejn ved.» (Undset 1992, 164). På dødsleiet kommer til på at hun hadde lovet Steinunn å messe for henne, men hun eide ikke annet enn farens forgylte kors og giftingen hun hadde fått av Erlend. Ringen hadde hun fått etter en tung og skamfull kamp etter et liv hun så sårt traktet etter; et liv sammen med Erlend – mannen hun så sårt hadde elsket. Men hun blir ved å gi fra seg Erlends ring, og ikke korset av faren. To avgjørende instanser i Steens beskrivelse av konflikten mellom himmel og jord. Erlends ring: «symbolet på hele hennes jordliv, elskoven, morskallet og all verden glitrende herlighet.» (Steen 1996, 167). Kristin visste ikke hvorfor det var ringen hun ville gi bort, «men hun syntes at hun skulde» (Undset 1922, 365).

I et mer individualistisk perspektiv blir Erlend omtalt som den typen som tar barnetroen på ordet: «Her er intet opprør, intet tvilende grubleri, ingen trang til å sette sin egen selvrettferdighet opp mot den godtatte autoritet.» (Steen 1996, 151). Erlend lar seg ikke binde av de geistlige formalitetene – han lar sin egosentriske fremferd seire, og ikke har han av

tradisjon å møte til regelmessige samler i kirken. Men han har en tillitsfull tro på nåden og tilgivelsen, og dette poengterer Steen at skinner gjennom i karakterens egen væremåte, gjennom generøsiteten til å gjøre seg ferdig med andres «forsyndelser» mot ham: «Hans medsamsvorne lar ham stikken, men han blir ikke bitter av den grunn. Han har aldri noen tanke på å hevne seg på den kvinnen som forrådde ham.» (Steen 1996, 151). Dette er en viktig grunn til hvorfor Kristin opplever samlivet som konfliktfyllt; mens Erlend evner å glemme, bærer hun med seg urettferdigheten som blir begått mot henne over lengre tid. Kristins nag over Erlend anser Bliksrud som den bærende kraften i *Husfrue*, en negativ dynamikk.

Som et «vinterkoldt lys» setter synden sin første frukt med det samme Kristin vil gjøre seg til et bedre menneske enn Erlend og benekte at de er hverandres like i synd. (...). Som flere av Undsets romanfigurer blir Kristin besatt av det hun benekter. Derfor vokser hennes nag mot Erlend seg stadig sterkere utover i romanen og når sitt høydepunkt i scenen der Erlend blir drept. (Steen 1996, 237-238).

I denne analysen vil Erlend fortsatt belyses fra Kristins perspektiv – særlig som en sammenlignende komponent til andres farsutøvelse. Samtidig blir Erlend satt i et nytt individualistisk lys: en analyse av Erlend som far til sine mange barn. Individualisten Erlend blir nå nyansert fra også andre vinkler enn tidligere.

4.5.2 Oppveksten på Husaby

Erlends oppvekst på Husaby bidrar til utformingen av hans egen omsorgskompetanse. Familien er som nevnt den viktigste arena for psykologisk og tilknyttende utvikling, men Erlend vokser opp med en relativt sorgfull mor og en til dels fraværende far – både med tanke på fysisk og emosjonell tilstedeværelse. Moren er meget yngre enn faren, som er forholdsvis så gammel at han verken har tålmodighet eller evne til å oppdra barna selv. Sammen med broren Gunnulf tilbringer han derfor en del av barndommen hos herr Bård Peterssøn på Hestnes. Gunnulf er året yngre enn Erlend, og velger å reise for å skaffe seg presteutdanning. Erlend inntar riddertjenesten og den våpenførlige livsstilen. Av kongen blir han blant annet sendt til Vargøy-hus som attenåring. Han opparbeider seg et godt ridderrykte i tjenestetiden hos grev Jacob; som landvernsmann der han vinner stor ære og erfaringer innen krigskunst. Det er tydelig at Erlend er stolt over sitt opphav. Oldefaren var selveste biskop Nikulaus.

Oppveksten på Husaby viser ikke tegn til å være en harmonisk tilværelse. I forkant av Erlends fødsel mister foreldrene flere barn. Erlend minnes også til tiden da moren ofte gikk opp på fjellet ved gården. Hun så aldri ned mot Husaby, men speidet heller til både Dovre i sør og

skarene i nord. Erlend tror hun lengtet bort. Foreldrene behandler Erlend og Gunnulf ulikt. Erlend og moren har en god relasjon, men faren er utagerende og nedlatende. «Erlend kastet sin kniv etter far engang, han var ikke store gutten – han fór i synes på far for mors skyld mere enn en gang mens han var i oppveksten.» (Undset 1921, 59). Erlends kjærlighet til sin mor nyanseres når hun blir syk. På grunn av sår og skorper i huden vil faren fjerne henne fra gården i frykt for smitte. Erlend velger å ta vare på henne, og besøker både legekoner og søstrene på spitalen for å gi henne behandling. På vei til Danmark dør hun, og tilbake på gården etter begravelsen er herr Nikualus svært tilbakeholden ved å ta sin sønn imot grunnet frykt for at Erlend selv har fått sykdommen. Heller ikke for Gunnulfs del var oppveksten i lag med foreldrene et særlig godt utgangspunkt: moren holder ikke like av ham som hun gjør med Erlend, og faren bryr seg så lite at han ikke engang «gadd være uvenner».

I sin tjeneste på Vargøy-hus møter han Eline Ormsdatter. Som lagmannen Sigurd Saksulvssøns hustru innleder hun et seksuelt forhold med Erlend, og han risikerer å bli svimerket for hor. Han begrunner sin handling i hvor gammel og stygg ektemannen hennes var, hvor synd han syntes på henne og hvor glad han var blitt i henne. Da herr Nikulaus og kong Håkon, som Erlend var i tjeneste for, fikk kjennskap til situasjonen, ble han jaget ut av både gård og tjeneste. For å kunne fortsette et liv med Eline selger Erlend alt han har og rømmer med henne til Halland: «Kunde jeg annet gjøre, hun gikk med barnet mitt.» (Undset 1920, 115). Gunnulf forstår Erlends valg; det var ikke alltid like lett for Erlend å vite hva som var rett og galt i oppveksten. På den ene siden stod moren og syntes ting var bra, men på den andre siden stod en far og syntes alt var galt. Når han senere ikke lenger vil å leve med henne oppstykker han det resterende godset og selger enda mer. Dette får konsekvenser.

Bøndene mine nektet å svare landskyld eller tale med mine ombudsmenn fordi jeg lå under bann – jeg fór hårdt frem igjen, og så fikk jeg sak på mig for ran, men jeg hadde ikke penger til å lønne husfolket mitt med; du kan vite jeg var for ung til å råde forstandig i disse ugreiene, og frendene mine vilde ikke hjelpe mig – uten Munan. (Undset 1920, 116)

Som sønn av herr Nikulaus, og med et ærefullt rykte som ridder, vokser Erlend opp med et hederlig utgangspunkt. Samtidig var faren og kong Håkon strengest mot sine egne, og Erlend blir behandlet som om han er «fandens eget horn». Han lider mye av valget om å rømme og leve med Eline. Det legger også sitt preg på det senere ekteskapet med Kristin: «Hun måtte minne sig selv om at alene hadde hun aldri orket ligge derinne i det store huset - hvor en annen hadde sovet hos Erlend før henne.» (Undset 1921, 27). Folkesnakket herjer, og Husaby blir stemplet som en gård hvor husbonden lever med en «horkone» som han også setter til å

styre. Samfunnet er sinte på Erlend for å forspille alt det prektige som faren hadde bygget opp. Erlend blir etter hvert likegyldig til andre meninger, og dette kan ha sin forklare i den sosiale motstanden han har kjent på over lengre tid. «Kristin visste ikke om Erlend kjente til at folk nu tygget opp igjen disse gamle målemner. Men gjorde han det, så var han vel likeglad.» (Undset 1922, 111). Det er tydelig at Nikulaus' krasse håndtering av sønnen Erlend er noe som videreføres og preger Erlends eget farskap. Det er særlig broren Gunnulf som bevitner og konstaterer likhetene: «Når du snakker slik til Orm, Erlend, er du lik vår far – som han brukte å være når han snakket til dig -» (Undset 1921, 142).

4.5.3 Selvrealisering

Erlend er kompleks og motstridende i sin natur. Samtidig som hans vakre ridderskikkelse bidrar til høy aktelse blant både kvinner og menn, er han både uforstandig og lite standhaftig. Han er en del av et sosialt og kulturelt system som definerer hvordan en mann, ridder og far skal oppføre seg. Erlends prioriteringer står i motsetning til diskursene og forventningene fra kultur og samfunn, og kan slik betraktes som risikoatferd. Han framstår som både uklok og lite reflektert, og han er uaktsom med egen velferd og evner ikke å ivareta jord og eiendom slik det er forventet at et familieoverhode som Erlend burde gjøre. Det Erlend og familien i hovedsak lever av det som står igjen etter faren Nikulaus og svigerfaren Lavrans. Ivaretakelse av arv og gård har han lite greie på: «Men jeg vet selv jeg var en dårlig husbond over mitt eget.» (Undset 1922, 193). Ved å oppstykke eiendommene bidrar han ikke til en beskyttende tilværelse for familien og leilendingene. Han er effektiv i både familieførøkelse og ødeleggelse av godset. Med sin uforstand gjør han tilværelsen utrygg.

«Det monner så lite, Kristin – meget har du nådd her på Husaby, men skal Erlend nu ligge ute med to skiber – ikke tror jeg meget på at det blir fred nordpå, og mannen din er så lite lur, han vet ikke å vende det til sin fordel som han har vunnet i disse to årene. (...). Jeg har hjulpet dig alt jeg har kunnet her på gården – men dette annet – Erlends uforstand -» «Ja, det vet Gud,» brøt hun av, (Undset 1921, 148)

Livet på Husaby starter med entusiasme; våronna er effektiv og både gjerder, hus og tak blir renoveret. Likevel tar det ikke lang tid før Erlend mister engasjement for gårdsdrift: «Jeg er snart lei hele stedet på Husaby.» (Undset 1921, 143). Med en lite velfungerende storbonde er det Kristin som i praksis strukturer og har ansvar for tjenestefolket og gårdsforvaltningen. Her kan vi trekke en parallell til Erlends farskap. Det er i hovedsak Kristin som tar ansvar for å lære opp sønnene i å drive gård. Den forberedende livsopplæringen – om gårdsforvaltning –

nedprioriterer Erlend til fordel for annen opplæring som er nødvendige for sønnene å ha om de skal innta ridderemnet.

Hans manglende gårdskunnskaper, og engasjementet over sønnenes jakt- og våpentrening, henger sammen med Erlends sosiale figur; ridderen. I motsetning til bonden kjenner Erlend seg lite stedbunden, og drømmer stadig om ny eventyrlige reiser. Rastløsheten var noe Kristin allerede la merke til under ett av deres første møter: «der var noget som minnet Kristin om en urolig, reddvorren hingst.» (Undset 1920, 105). Erlends interesse for den omreisende riddertjenesten gjenspeiler seg i farsutøvelsen. Han står fast ved å videreføre riddernavnet til noen av sønnene. Kristin ser at guttene til stadighet slenger fra seg gårdsredskaper for å heller følge sin far på jakt eller trene seg på sjømannsknuter.

«Ikke tenkte jeg, den tid vi først kom sammen, at børnene våre skulde trenge å vanke verden omkring og be om føden i fremmedes gårder →» «Nei så djevelen om jeg har tenkt de skal be! Men skal de avle sig maten her på dine gårder, alle syv, så blir det bondekost, Kristin min – og jeg tror mine sønner duger lite til det. Huggebasser ser de ut til å bli, Ivar og Skule, og ute i verden er der både hvetebrød og kake for den mann som vil skjære sin mat med sverdet. (Undset 1922, 139)

Erlends rastløshet og manglende forvaltningskunnskap medfører store konsekvenser for familiekonstellasjonen. Sønnene må møte en bygd og et samfunn som til stadigheter taler om deres foreldre. I stedet for å prioritere familien lar han heller egne behov komme i første rekke. Behovene for individuell utfoldelse er som oftest tilknyttet tilværelsens erotiske aspekt, og han holder sjeldent tilbake. Erlend betaler en pris for livet han velger å leve, men sammensetningen av Erlends prektige og modige ridderskikkelse og hans handlekraftige egenskaper resulterer i en kvinnes begeistring. Selvrealiseringen fører han på kanten av samfunnet – særlig ved at erotikken er en grunnpilar i Erlends eksistens. Dette henger også sammen med Erlends sosiale figur – som ble omtalt i kapittel 4.3 om farskapstematikkens litterære utforming i trilogien. Den høviske litteratur, og beretningen om Tristan, nyanserer Erlends selvutfoldelse; den lidenskapelige kjærligheten som en «grunnleggende og ukontrollerbar kraft i menneskelivet». (Andersen 2012, 65). Konsekvensene av denne «grunnleggende» kraften er det Lavrans bruker som argument for hvorfor ikke Erlend er et godt nok gifte for Kristin: «For Erlend lå makt og riddersnavn like for hånden, og han snudde sig fra det for horskaps skyld.» (Undset 1920, 173). Selvutfoldelsen bærer preg av en liberal holdning, sammenlignet med de historiske rammene som omgir ham. Han er bærer av moderne tendenser. Allerede i første møte med Kristin tennes en lidenskapelig gnist.

Han tok henne under knærne og løftet henne op. Det fór søtt og godt igjennom henne at han holdt henne ut fra sig så varsomt som var han redd for å komme nær henne – de hjemme hadde aldri brydd sig om de klemte henne inntil sig når de hjalp henne tilhest. Hun følte sig så underlige hedret -. (Undset 1920, 98)

I lengsel etter å elske Kristin lar han uforstandigheten tale henne i senk: «‘Dig kunde jeg aldri krenke,’ hvisket Erlend. ‘Du skulde aldri gråte en tår for min skyld. Aldri hadde jeg tenkt en mø kunde være så god som du er, Kristin -’» (Undset 1920, 112). Erlend kjenner fortløpende at det er Kristin han vil ha, og kjemper hardt for å få innfridd dette behovet. Til tross for at ekteskapsinngåelsen med Kristin framtones som en bragd, framstilles derimot samlivet som en regelrett byrde. Et forhold preget av beskyldninger, uvett, uenigheter og sporadiske kjærlighetsøyeblikk som fort blekner av frustrasjon over den andres vesen. I fødsel etter fødsel lever familien i en konfliktfylt sfære, og Erlend lar familieoppløsning løsningen. Han lengter etter å komme seg bort. Han forflytter seg til småbruket Haugen, bort fra familien, og opphever slik sin rolle som beskytter, omsørger og oppdrager for barna. Til tross for hans handlekraftige skikkelse er han ikke en handlekraftig far; han søker heller mot noe annet. Valget om å flytte ut av familiegården for å realisere egne behov og ønsker setter store begrensninger på farsutøvelsen.

En annen konsekvens av Erlends liberale og uaksepterte livsutfoldelse er folkesnakket, og det kommer tydelig til uttrykk hvor maktpreget den relasjonelle praksisen menneskene imellom er. Erlends atferd befinner seg ikke innenfor samfunnets toleranse, og kulturen stempler han derfor som en dårlig far og ektemann. Erlends tendens til å være lett påvirkelig og lite standhaftig må sees i sammenheng med disse forholdene. Han lar seg skremme av menn med sterke meninger og responderer ofte med «kåt og flåset skjemt». Han tar på seg rollen som de rundt gjør ham til, delvis av feighet: «Og folk var tilfreds med at Erlend hadde denne feighet i sinnet – uvøren som han var med sin egen velferd, eventyrlysten, forvovent forelsket i enhver fare som kunde møtes med våbenmakt.» (Undset 1921, 156), og delvis for å føye seg etter den aksepten han nå i ekteskapet med Kristin har oppnådd. Tidligere hadde venner og bekjente tatt Erlends utsagn alvorlig, men i etterkant av Erlends tidligere valg vender de seg bort fra ham i både sinne og fortvilelse over at han så «gudløs og skjendig» kunne la seg forføre av hor. Han søker tilgivelse og forsoning, men likevel møter han kontinuerlig på utfordringer for både seg selv og familien.

Disse folkene var det som hadde hatt Erlends dårskap og ulykke for øynene i alle årene. Nu trodde han selv at han hadde rettet seg opp i deres omdømme, at han nu skulle stå på den plass

mellom sine jevnere som han hadde byrd og formue til. Og så ble han vel til latter overalt her i bygdene når det kom opp at han hadde forsett seg med sin egen lovfestede brud -.
(Undset 1992, 335)

4.5.4 Ansvarsfraskrivelse

Erlend fraskriver seg en del ansvar i foreldreskapet. Dette kommer til uttrykk i måten han forholder seg til svangerskap og fødsler, manglende kontinuitet i grensesetting og manglende initiativtaking, og et farsfravær. Samtidig viser han ansvar under for eksempel brystavvenningen på nattetid: «Erlend våknet, gryntet sint, men tok gutten, gav han melk av en kopp som stod på sengetrinnet, og la ham derpå ned ved sin annen side.» (Undset 1921, 259), og når familien besøker Nidaros. Der bor de i et hus de hadde bruksrett til, som grenset til kirkens hospital: «og han var redd for smitte på barnene sine.» (Undset 1921, 251). Handlekraftig som han er forsøker han å kjøpe sykehuset ut av disse rettene, men kom dessverre ikke til enighet.

Et annet tekststed som viser ansvarstaking er når den utenlandske ridderen herr Allart ber eldstesønnen Nåkkve (Nikolaus) om å følge ham videre på pilegrimsferden til helligdommer rundt i Nordlandene. Herr Allart kunne bruke Erlends sønn som tolk. Nåkkve hadde nemlig gode språkkunnskaper. Erlend inviterer ridderen hjem for samtale. Til tross for Kristins bekymring ber han husfolket stase og pynte opp til besøker. «'Husbond – du kan da vel ikke tenke på å sende den unge sønnen din ut i fremmede lande med en ukjent, utenlandsk mann,' sa Kristin skjelvende.» (Undset 1922, 132). Under samtalen forstår Erlend fort at herr Allart ikke har de samme intensjonene med Nåkkve som han sier han har. Erlend brukte egne erfaringer som ridder til å gjenkjenne løgnen. Det var for eksempel uvanlig av en ridder å tilby dyre gaver og kyss på munn uten å prøve guttens dugelighet. Her beskytter han sønnen.

«Med den karen vil jeg ikke sende Nåkkve av gården så langt som syd på Breidin engang -> Ulv Halvdorssøn kom bort til dem. Han og Erlend snakket noget som Kristin ikke hørte, men Ulv svor stygt og spyttet. Erlend lo og slo mannen på skulderen. (...). Kristin stod med hengende armer, farven kom og gikk i hennes ansikt. Redsel og skam tok henne slik at hun fikk kvalme; benene hennes blev likesom kraftløse. Hun hadde nok visst om slikt – som noget uendelig fjernt – men at dette unevnelige kunde våge sig helt frem til hennes egne dørstokker.
(Undset 1922, 133)

Likevel er fraskrivelse av ansvar en vesentlig side ved Erlends farsutøvelse. En forklaring ligger i ridderen Erlend og bonden Kristins ulike livsverdier og planer for barna. Kristin ønsker å gi dem gårdskunnskaper til å kunne videreføre både arv og slekt på en ærefull måte,

mens Erlend ser på noen av sønnene som potensielle ridderemner vil han heller lære dem opp i våpenbruk. Dette skaper stor splid. Samtidig synliggjøres et paradoks i Erlends ønske om å videreføre riddernavnet til sønnene. Han fjerner dem fra gårdsopplærende arbeid for å heller lære dem sjømannsknuter, men når Kristin poengterer at guttene er alene på gården – og at hun må hjem til dem – tar han for gitt at guttene vet hvordan forvalte gården selv. «Jeg tenker de vilde like godt å få råde selv på Jørundgård,» sa Erlend leende. «De er gamle nok til det.» (Undset 1922, 197). At Erlend ikke bekymrer seg for sønnenes framtid, gjør Kristin frustrert:

Hans sorgløse prat om at han ikke var redd for sønnenes framtid, hadde hisset henne, til hun blev som en vill binne – eller som en tik med hvalper; Erlend kunde gjerne få si at hun var som en tik over barnene sine. Vaktsomt og våken som tiken skulde hun være over dem, så lenge livet hang i henne. (Undset 1922, 146)

Han tar lite ansvar mens han bor på gården, «De var drivende våte fra isse til tå, alle tre. Erlend brølte på barnedeiene – de kom styrtende». (Undset 1921, 166), men det er i hovedsak Erlends tilflytning til Haugen som utgjør det mest sentrale elementet i ansvarsfraskrivelsen. I sinne og frustrasjon forlater han Kristin og barna midt på natta. I fraværet av far må sønnene etter hvert ta mer og mer ansvar for hverandre og moren Kristin. Tilflytningen til Haugen får dødelige konsekvenser for familien. På et tidligere besøk på Haugen blir Kristin gravid med deres niende sønn. I kombinasjonen av Kristins svangerskap, Erlends fravær og at hun i sinne bryter en sterkt normert skikk om å ikke oppkalle sønn etter far før faren selv er død, gjør at hun blir anklaget for hor med familievennen Ulv Halvdørsson. Erlend reiser tilbake til gården for å beskytte Kristin og guttene mot falske, alvorlige anklager. I etterkant av et sverdangrep dør Erlend av blodtap. Sønnene tar videre ansvar for å beskytte sin mors ære, og fører en kriminell framferd og med våpen. Ansvarer kommer også til uttrykk når de i skjul følger og vokter morens ferd til minstebrorens grav.

«Er vi ikke myndige, så er vi dog våbenføre,» (Undset 1922, 222) sier Nåkkve, og ber brødrene gjenopprette deres mors ære i bygda. Guttene beskytter og håndterer konflikt slik faren har lært dem; ved sverd, våpen og dristig fremferd; uten å tenke særlig over konsekvensene. At Erlend ikke tenker konsekvenser av ord og handlinger understrekes av selve drottseten: «'Erlend!' Drottseten tok om bordkanten med begge hender. '- Du har sønner selv -, ' sa han sakte. 'Kan du si slikt -. Å, vakt munnen din, Erlend. Tenk dig om før du taler, dit du nu kommer. Og tenk dig om tyve ganger før du gjør noget -'» (Undset 1921, 208). Han ber mennene passe seg for «slike som Erlend» med uforstandig ordbruk. Denne egenskapen gjenspeiles også i tilnærmingen til sønnene. Mens guttene egger hverandre opp

inntar Erlend samtalen og fortsetter med å eskalere til dårlig stemning. Han smiler lømsk når Kristin kommer for å ta ansvar: «Harm og bedrøvet gikk hun inn igjen i brygghuset.» (Undset 1922, 119). I tillegg til manglende evne for megling mellom sønnene, bidrar til dårlige vaner ved å la sin «uvørne» munn tale og yter lite opplæring:

Men hun var redd for Erlends uvørne munn – han husket aldri på at sønnene ikke var meget mere enn børn. Det var også det at så unge som sønnene var – Nikulaus var nu sytten vintre gammel, Bjørgulf fylte seksten og Gaute femten år til høsten – så hadde disse tre alt et lag i omgang med kvinner, som voldte moren uro. (Undset 1922, 116).

Guttenes likheter med faren, med tanke på sjarm og våpenkunnskap, gjør Kristin bekymret. Konsekvensene av farens manglende ansvar og grensesetting, både som tilstedeværende og fraværende, gjøre henne bekymret over sønnenes framtid. Dette får fram en frykt i Kristin som påvirker måten hun forholder seg til sønnene på. Farskapet og moderskapet formes og utvikles i relasjon med hverandre. Alene sitter hun med ansvaret for åtte fremtidige menn, og med Erlends voldelige fremferd mot egen far i tankene, fører hun en streng hånd: «Så slo hun tvillingene og slo hårdt, for hun blev redd: hvordan skulde det ende med disse børnene hennes, hvis ikke de blev temmet i tide.» (Undset 1922, 124). Til og med når Erlend faktisk involverer seg i oppdragelsen liker ikke Kristin hvordan guttene påvirkes negativt: «- hun syntes de lærte ikke bare godt av å gå mellom farens menn.» (Undset 1921, 253)

I etterkant av Erlends utflytting bestemmer Kristin seg for å besøke Erlend. Hun vil tale guttenes sak om at de trenger en tilstedeværende far på gården. Erlend velger å bli værende på Haugen, og hans fravær fortsetter å tære på familierelasjonen. Når guttene selv besøker sin far, i håp om at han vil komme tilbake, får de heller med seg en beskjed til Kristin. I sønnenes påhør forteller han ser ingen utfordringer ved at Kristin, som høygravid, skal kommer seg opp til Haugen og være med ham der. Han viser mangel på respekt for Kristins kommende fødsel. Han har selv opplevd hvor risikabelt og farlig barnefødsler kan være ved å opptil flere ganger holdt på å miste Kristin i barselseng. Erlend synes ikke at en nær forestående fødsel er en gyldig grunn til ikke å flytte bort fra sønnene og opp til et avsidesliggende småbruk. Her gir han et endelig tegn på å ikke ville komme tilbake til gården og leve sammen som familie igjen – Kristin kan heller komme opp til ham.

4.5.5 Foreldreskapets premisser

Erlend blir far til totalt tolv barn – to barn med Eline Ormsdatter, ni barn med Kristin Lavransdatter og ett barn med Sunniva Olavsdatter. Han viser lite forståelse for det ansvar et

farskap rommer. Han elsker barna, men blir fort lei av både dem og barnesnakk: «Men han blev så trett av å høre om dem sent og tidlig; av å gå og snuble over dem, hvor han kom herhjemme.» (Undset 1921, 163). Erlends manglende innsikt i foreldreskapets vilkår må sees i sammenheng med Kristins moderskap. Utgangspunktet for Erlends ekteskapsinngåelse med Kristin var i hovedsak den sterke, erotiske tiltrekningskraften. Han inngår et forhold til Kristin for elskovs skyld, ikke for foreldreskapets skyld. Gjentatte ganger uttrykker Erlend håpløshet ovenfor Kristin og barna, om hvordan han ikke ser noe særlig til henne uten barn hengende rundt seg. Han synes barna ødelegger forholdet i den grad at Kristin heller bysser og ivaretar ungene istedenfor å tilbringe tiden med ham på nattestid. Da Nåkkve ble født forstod han at ting skulle bli annerledes. «Nu visste han det med ett så sikkert – men han hadde skjønt det helt fra den stunden da han først så det lille røde barneåsyn mot Kristins hvite skulder. Det blev aldri mere slik mellom dem som det hadde været.» (Undset 1921, 77).

Den første kjennskapen vi får til Erlends farskap er «frillebarna» han har sammen med Eline Ormsdatter. I *Kransen* forteller han at han ikke har sett dem på over ett år, og at det ikke er noe særlig han kan gjøre for å trygge dem; han har gjort det han kunne. Frem til ekteskapsinngåelsen med Kristin og bosettingen på Husaby har ikke Erlend hatt et solid hjem å tilby barna, og det er Kristin som ber han hente barna hjem. Erlends relasjon til barnemødrene er motsetningsfylt; han var svært sint på Eline for at hun ikke brydde seg særlig om barna, men han er også sint på Kristin for at hun ikke gjør noe annet enn å være med barna: «– for han harmet sig også over det at han så ikke mere Kristin uten børn hang om henne.» (Undset 1921, 163). Det er tydelig at foreldreskapet ikke foreligger som en naturlig del av Erlends vesen, men omsorgskompetanse kan læres, og det er flere eksempler som viser hvilken god far Erlend kan være; han både lengter etter dem og leker med dem: «Han ønsket han hadde hatt guttene sine her, det hadde været selskap i dem -. Han ønsket han kunde reist hjem til Husaby med det samme.» (Undset 1921, 277). Dette er til stor kontrast til hvordan han stadig lengter seg bort fra gården. Det er særlig etter at Erlend ble benådet for landssvik at han leker med barna – «nu da Erlend ikke hadde annet å ta seg til». Barna blir svært begeistret når faren velger å tilbringe tid med dem:

Hun så det med deres egne børn – de var som fortullet av henrykkelse når faren en og annen stund gav sig av med dem. Nåkkve og Bjørgulf stelte bare med slikt som buer og spydd og økser nu. Så kunne det hende at faren stanset i sin gang over tunet, så på dem og viste dem til rette «ikke slik, sønn min – slik skal du holde» - han flyttet den vesle nevns grep og la fingrene i den rette stilling. De blev da ute av sig av iver. (Undset 1921, 178)

Erlend ser ikke riktig barnas behov. Nåkkve er sønnen som elsker sin far høyest – så høyt at det var «rent underlig» å se. «Han hadde skint som solen over hele sitt lille fagre åsyn når faren tok ham bort mellom knærne sine et øieblikk og talte to ord til ham, eller han fikk holde mannens hånd tversover tunet.» (Undset 1922, 112). Til tross for guttens kjærlighet til sin far forblir han sønnen som Erlend holdt minst av: «Trutt hadde Nåkkve beilet til farens yndest, den tiden da Erlend like alle sine andre børn bedre enn dette.» (Undset 1922, 112). At Erlend ikke er imøtekommende for sønnens kjærlighet kan forklares ved omstendigheten rundt Nåkkves fødsel: han ble unnfanget før de hadde inngått ekteskap, og fødselen kom dermed på ubeleilig tid. Allerede etter fødselen gir Erlend uttrykk for lite farsengasjement:

«Du har ikke hilst sønnen din enda, Erlend, eller tatt ham på armene dine,» sa hun vred. (...).
«Jeg kommer nu visst ikke til like dig, riktig, Nåkkve, før jeg har glemt at du pinte mor din så forferdelig,» sa han og la gutten ned igjen hos Kristin. «Ja, gi ham skylden for det, du,» sa den gamle frue arg. Mester Gunnulf lo, og så lo fru Gunna selv med.» (Undset 1921, 70)

Farskapet til deres andre sønn, Bjørgulf, bidrar også til å nyansere at Erlend ikke møter barnets behov. Det var Bjørgulf som var farens yndling, som han drev og skjemtet og tullet med. Den sterke far-sønn relasjonen blekner når Bjørgulf blir mer og mer svaksynt. Til slutt klarer han ikke lenger å herje utendørs med faren. Erlend blir sky ovenfor den nærmest blinde sønnen, og gutten blir innesluttet og fåmælt mot faren. Forholdet rakner når Erlend ikke lenger kan leke med Bjørgulf utendørs til hest – der Erlend selv er komfortabel og underholdende. Erlend møter ikke Bjørgulf innendørs – på sønnens premisser. Konsekvensen er at Bjørgulf er den eneste blant søsknene som ikke ser opp til faren i kjærlighet og stolthet. «Kristin undret sig på om Bjørgulf i sitt hjerte lastet faren, fordi han hadde spilt deres velferd og revet sine sønners fremtid med sig i sitt nedfall -» (Undset 1922, 113).

Kristin og Erlend tilnærmer seg barna ulikt. Mens Erlend fører en relativt fraværende og selvrelatert linje, blir ungene møtt med en mors oppmerksomme kjærlighet. Lille Bjørgulf lå en periode som liten med mye våg for øynene. Han evnet ikke å åpne dem. Under nettene satt Kristin hos ham, trøstet ham og vøt barneøynene med tungen sin for å redusere ubehaget. Dette synes Erlend var «stygt å se». «Kristin lullet sakte derborte. Den lille tynne tonen plaget ham.» (Undset 1921, 161). Erlend tvinger også Bjørgulf bort fra Kristins bryst og gir det til en fostermor. Selv om det for noen var vanlig praksis å benytte seg av fostermor ved amming, krevde Kristin å få kunne amme barnet selv. I stor sorg opplever Kristin at sønnen hennes gråter de få gangene hun holder ham – Bjørgulf vil heller tilbake til fostermoren.

Erlend tok Bjørgulf bort fra Kristin fordi han synes barna ødelegger henne; tynn, grå og mager var hun når ungene skulle suge og henge etter henne. Delvis av kultur, og delvis av egen mening, uttrykker Erlend med denne handlingen at han legger føringer for foreldreskapet av egne premisser.

4.5.6 Orm Erlendssønn og Margret Erlendsdatter

Foreldreskapet til barna Orm og Margret favner hele spekteret ved Erlends farskap. I motsetning til statisk tilnærming til Kristins sønner, har han andre holdninger til Orm og Margret – barna med Eline Ormsdatter. For Margret setter han ingen grenser; han overøser henne med gaver og føyer henne i alt hun ønsker og vil. Han ser blindt med kjærlighet på dattera, og den manglende sosialiseringen skaper store konsekvenser for samhandling med andre mennesker; hun er svært hovmodig. Ovenfor Orm oppfører han seg svært dårlig. Han er urimelig og heftig i tilnærmingen til sønnen. Til tross for sin behandling har han aldri elsket en sønn så høyt som han elsker Orm. Ikke bare bidrar Orm og Margret til å nyansere Erlends komplekse farskap, men de understreker også middelaldersamfunnets differensierende barnesituasjon. Som uektefødte barn har de et dårlig framtid grunnlag, og attpåtil har står Erlends egen fortid i veien. Der i stor grad frustrasjon og bekymring over Orms situasjon som er årsaken til Erlends ufine holdning. I farskapet til Orm og Margret for vi også utdypet den datidsaktuelle forskjellen mellom kjønnene. Selv om Orm og Margret har samme familiære utgangspunkt, er ikke Erlend lik i tilnærmingen til barna.

Margrets barndom kjennetegnes ved manglende grensesetting og oppdragelse, men også en fars store kjærlighet og beskyttelse. Han er svært stolt av den lille, gullockede, brunøyde jenta, og han blir sint på Kristin om hun skulle på noen som helst måte ikke yte det beste for henne. Han opptrer urimelig når hun ikke gir Margret det som allerede var bredt på: «Synes du det, at denne datteren min kan ligge i halm og vadmél. Margit er min, hun, enda hun ikke er din →» (Undset 1921, 125). Kristin velger å trekke seg tilbake fra oppdragelsen av jenta; «Erlend fikk råde som han vilde med sin egen datter.» (Undset 1921, 153). Ved å heve Margrets vel og være over alt annet fratrar Erlend en viss foreldreautoritet fra Kristin, men det er ikke bare mot henne han reagerer med ufin oppførsel. Erlend er svært beskyttende og har på alle måter holdt henne som sitt ektefødte barn.

Erlend ønsker å sikre henne en god og høvelig ektemann, og helst en svenn av våpen. Han ser på muligheten med stor sannsynlighet for at dette var ville lykkes. Med sin datters vakre utseende, det jordegods og de smykker han har gitt Margret gjennom årenes løp, og det

hjemmefølget han har fått i havn mulig, tror Erlend at han kan få datteren inn i beste kår – uavhengig av at hun er frendeløs på morssiden. Selv om Margret aldri ville få en helt trygg og urokkelig stilling skaper Erlend forventninger hos datteren. Forventninger om et hederligere gifte enn det hun sannsynligvis kan få. «Dette kunde kanskje gått om folk hadde hatt nogen riktig tro på at Erlend vilde evne bevare og øke sin makt og rigdom. Men enda Erlend blev likt og hedret på et vis, så var det som ingen hadde full tillit til at velstanden på Husaby skulde holde.» (Undset 1921, 224). Selv om Kristin ikke involverer seg i oppdragelsen av Margret står hun likevel på sidelinjen med en emosjonell tilknytning til både jenta og Erlend i alt hun er vitne til. Hun bekymrer seg for den dagen der Margrets forventninger, så vel som Erlends, vil knuses.

Folk talte meget om Erlends uforstand da han avslo frieriet fra prestesønnen Kløn Aressøn. Da Sigmund Finnssøn, sønnesønnen av selveste baronen Sigvar i Leirholde, beilet til Margret ble Erlend svært interessert. Han var av høvelig ætt til tross for liten arv. Han hadde nemlig elleve barn som arven skulle fordeles på, og han var omtrent like gammel som Erlend selv – men han mente at Sigmunds våpenførhet og ære er et godt gifte. Margrets forfengelighet avgjør frieriet ved at hun slår seg vrang og ikke vil la seg ekte grunnet «kjøttvorter» i kanten av det ene øynet. Igjen er Erlend overbærende og lar også dette tilbudet passere. Han blir sint når Kristin ber han snakke med Margret om de høye kriteriene for valg av ektemann: Sigmund var tross alt et meget godt gifte for henne. Erlends oppdragelse av Margret fører til at hun også ovenfor sin egen far opptrer uærlig:

Margret tålte ikke at noen vilde lære henne noget, hun var hovmodig og slem mot tjenestefolkene, usannferdig var hun også, og hun gikk sin far under øiene. Hun holdt ikke av ham slik som Orm gjorde – alltid var det for å få noget, når hun smøg sig inn til Erlend med kjærtegn og kjælte. (Undset 1921, 124)

En sterk motsetning til farskjærligheten for Margrets er Erlends desperasjon ovenfor sønnen Orm. Erlend elsker også sønnen høyt, men er urimelig på grunn av det han selv, som Orms far, har stelt i stand; Erlends egen byrd står i veien. Han vet ikke hvordan han skal trygge sønnens framtid. Til Orm gir han både «gård og fe», men dessverre ser det ikke ut til at gutten kommer til å duge noe særlig som bonde. I sorg og av angst over sønnens situasjon beskriver Erlend ham som både svak, kraftløs og rått. Siden Erlend ser at Orm ikke duger som bonde øver han ham opp i våpenbruk flere timer i strekk. Når Orm ikke lenger makter å bære våpnene truer Erlend med å drikke seg syk om kveldene. Den forkastelige oppførselen begrunnes i frykt for sønnens framtidige velferd og aktelse; «Det endte med et utbrudd i

påskan – om natten gråt Erlend i hennes arm: han våget ikke ta sin sønn med ombord, var redd at Orm skulde ikke kunne gjøre fyldest for sig på et krigstog.» (Undset 1921, 129).

At Orm ikke har en fredelig relasjon sin far gjør at han finner ro og styrke andre steder. Han kommer etter hvert godt overens med Kristin, og i hennes nærvær kan han puste ut, skjemte og le. At Kristin tar han vennlig og kjærlig imot gjør Erlend vred. «Og det var skinnsyke fordi han så at sønnen sluttet sig mere til stemoren enn til ham selv, og det at Kristins jevne, milde godhet mot den unge tyktes ham ligne en bebreidelse -» (Undset 1921, 164). Erlend tar heller ikke Orm med til julemesse den første høytiden han befinner seg på Husaby. «Hun syntes ikke dette var vakkert gjort av Erlend.» (Undset 1921, 37), men Erlend var ikke komfortabel med å komme alene med Orm til messen uten Kristin. Han tenkte på de mange øynene som ville stirre og dømme. Erlend bryr seg stort sett ikke om hva andre mener, men som far viser han tendenser til at det er uakseptabelt at folkesnakket skal handle om barna hans. Også hos onkelen, sira Gunnulf, kan Orm drømme og le. Han gir Orm håp og glede. «Gutten strakte sig nytende ut på det glatte, kjølige leie. Hjertet hans banket av spenning ved disse nye eventyr som farbrorens ord hadde vist ham vei til.» (Undset 1921, 137). Det er først når Orm dør at Erlend uttrykker hvor høyt han har elsket sønnen helt siden han fikk holde ham for første gang. Han er i stor sorg over sønnens død – og for den måten han oppførte seg mot ham mens han enda var i live. Erlend går til messen hver dag, legger seg ned og ber ved sønnens grav.

Orm – ingen av barnene sine hadde han elsket slik som denne gutten; han savnet ham slik og han angret så bittert hvert hårdt og hastig ord han hadde sagt til ham. Umulig kunde Orm ha visst hvor hans far elsket ham. Det var forbitrelsen og fortvilelsen, efter hvert som det fullt ut blev ham klart at aldri kunde Orm bli regnet for hans ekte sønn, aldri kunde han ta sin fars skjoldmerke i arv. (Undset 1921, 164)

4.5.7 Som far, så sønn

Erlend oppfyller ikke forventningene til farskapet. I stedet for å opptre som en nikkedukke for de sosiale og kulturelle strukturene lar han heller farsutøvelsene bære preg av selvrelaterte behov. Allerede som små gutter legger Kristin merke til at de tar etter Erlends mindre gode sider. Dette har Kristin fryktet, og forsøker iherdig å gi dem bondevett gjennom grensesettende oppdragelsen. Det er særlig i relasjon til kvinner at hun ser likhetstrekk. De er svært høviske og sedelige – akkurat slik som faren – og kvinnene smiler og byr seg frem. Selv om guttene kjenner til farens fortid er de likevel stolt av å kalle han far: «Stolte vilde vi være alle den dagen vi var vokset efter fars mål – til herdene – vi minnes at han var høvding og

dreng, ypperst fremfor alle menn i alle slike dygder som pryder mest en mann ->. (Undset 1922, 301). Videreføringen kommer sterkest til uttrykk i sønnen Gaute.

Erlends høviskhhet får vi kjennskap til under hans aller første møte med Kristin. Erlend opptrer svært tilbakeholdent i sadelen; han forsøker å ikke røre ved henne. Dette får Kristin til å føle seg hedret. Kvinnene byr seg frem til den vakre ridderskikkelsen med lyse øyne og sort hår. Kristin ble selv betatt av hans høviske utseende og prektighet: «hun hadde ingen mann sett som var halvten så vakker som Erlend. Selv hans myke, stille røst var ulike de andre mette mæle.» (Undset 1921, 17). Kristin kjenner igjen den høviske framferden i sønnene: «både rike husfruer og døtre og fattige tjenestekvinner syntes moren altfor innlatende i sin holdning mot disse vakre unggutter.» (Undset 1922, 117). De opptrer imøtekommende med både glede og selvtillit. De tenker ikke nødvendigvis på folks omdømme før de handler; det er i ettertid at de tar seg nær av det som blir sagt.

I motsetning til Erlend, som velger å ikke oppkalle førstefødte Orm etter sin egen far, velger Gaute å gjøre nettopp dette: Erlend Gautessøn. Erlend ville ikke at faren Nikulaus skulle reises ved et frillebarn, men Gaute ser med stolthet på både (frille)sønnen og faren – uavhengig av sosial lagnad. Gaute omfavner farsrollen med glede og stolthet, og avlegger et faderlig løfte til den lille gutten sin; «'denne evnelige og lovende drengen, Erlend Gautessøn i Jørundgård – du får mæle om til farmor din at *du* er ikke redd din far skal svike dig -' han korset over barnet og la det tilbake i Kristins fang,» (Undset 1922, 301). Gaute har også sterke likhetstrekk med Kristins familie; faren Lavrans' lojalitet, omsorg og høviskhhet. Gaute er den eneste av sønnene som hjelper skikkelig til på gården, og den eneste i Erlends barneflokk som blir venner med folket i Sil – til og med når fortiden blir bragt på bane:

Gaute Erlendssøn var like godt likt mellom småfolk og rike bønder. Enda saken mot Erlends drapsmenn hadde bragt stor ulykke over deres frender, så der nok var gårder og slekter hvorfra folket med flid undgikk å møte nogen av Erlendssønnene, så hadde Gaute selv ikke en uvenn. (Undset 1922, 279)

Folk synes det er godt å se Gaute ta etter Lavrans i Jørundgård. Han holder den gode, gamle bondeskikken ved like i både klesdrakt, levemåte og vesen. Med sitt gyllengule hår og friske vesen kan ikke Kristin annet enn å minnes tilbake: «Så vakker han er, tenkte Kristin – og så lik far! Sånn hadde også hennes far blitt i begynnelsen av en rus – så lysende av livsglede, rank og frisk -» (Undset 1922, 288). Det er særlig gjennom Kristins perspektiv at likhetstrekkene med både Kristin og Erlends slekts tydeliggjøres.

Moren smilte i mørket. Gaute snorket, når han var riktig trett. Det hadde hennes far også gjort. Det var rart med likskap slik – de sønnene som tok etter Erlend i utseende, de slektet også på ham i det at de sov så lydløst som fugler. Og mens hun lå og husket på alle de små drag som en så underlig kan kjenne igjen, ættledd etter ættledd, i avkommet, så måtte hun smile for sig selv der hun lå. (Undset 1922, 151)

Selv om Gaute på mange måter gjenspeiler Lavrans' skikkelse, samsvarer en del av Gantes valg og handlinger med Erlends og fortiden. Gaute har reiselyst, og faller for elskovens fristelser opptil flere ganger. Kristin vet at han er lettsindig i omgang med kvinner, men hun tenkte at dette var på grunn av kvinnenens egen blide og innlatende tilnærming til hennes vakre, unge sønn. Likevel er det, som nevnt, noe med sønnenes høviske holdning og utseende som gjør dem tiltrekkende. «og det hendte ikke at en kvinne sa nei når Nikulaus Erlendsson bød henne sitt selskap. Det blev han ikke bedre likt av.» (Undset 1922, 267). En dag kommer Gaute med beskjed til sin mor om at han nå skal bli far sammen med en jente fra Sundbu. Så fort lille Magnhild blir født og avvent morens bryst vil han ta henne til seg slik at hun vokser opp blant farslekta og være henne trofast. Jenta dør bare to år gammel, og Gaute får ikke muligheten til å lære datteren sin å kjenne.

På lik linje med sin far utøver også Gaute et «bruderov», og blir ansett som uforstandig og dum. «Han hadde nok visst at gutten skulde se til en mø – men han kunde da ikke drømme om at det var noget så vettløst Gaute tenkte på -. 'Ja dette kan han vel få bøte dyrt for, sønnen min,' sa Kristin.» (Undset 1922, 286). Gaute forsetter seg mot en svært storrik ætt ved å røve til seg en av Helge på Hovlands tre døtre; Jofrid Helgesdatter – en ung pike med sort hår og lyse øyne som Erlend. I motsetning til måten Lavrans håndterte situasjonen med henne og Erlend, åpner Kristin både gård og armer for dette «uheldige» paret: «Gud forlate min sønn hvad han har brutt mot dig, fagre barnet mitt – kom inn, du Jofrid – Gud hjelpe dere, så visst som jeg vil hjelpe dig alt jeg kan!» (Undset 1922, 287). Jofrid føder Gaute en sønn; Erlend Gautessøn. I motsetning til egen far klarer Gaute, med sin opparbeidede aktelse og rikdom, å snu bruderovet til den mest hedrede ende.

4.5.8 Oppsummering

Beskyttelsesaspektet ved Erlends farsutøvelse kommer tydeligst til uttrykk i farskapet til Orm. Tynget av sorg over at han har forspilt sønnens sjanser for en trygg framtid forsøket Erlend å lære ham opp til riddertjeneste – noe Orm i utgangspunktet ikke har evner til. Angsten for sønnens framtid bringer fram en ufin holdning mot sønnen – i desperasjon tvinger han gutten til å bære tunge våpen og dra på lange jaktreiser. Ridderfiguren gjenspeiles i farsutøvelsen, og

i praksis er det utfordrende for Erlend å beskytte barna på andre måter enn med sverdet. Likevel kan også kunnskaper og erfaringer fra riddertjenester hjelpe Erlend å beskytte sønnene. I situasjonen med Nåkkve og den omreisende ridder gjennomskuer Erlend de faktiske intensjonene til mannen. Han har et dårlig økonomisk og sosialt beskyttelsesgrunnlag. Som ridder hadde han et hederlig utgangspunkt, men forspiller både eiendom og ære. Ved å flytte bort fra familien, og opp til småbruket på Haugen, har han ikke lenger mulighet for å beskytte barna annet enn bud om det som foregår i bygda.

Det er i hovedsak to aspekter ved farsutøvelsen som faller under parameteret oppmerksom kjærlighet. For det første er det måten han forholder seg til datteren Margret på. Erlend legger ingen uønskede føringer for Margret – han føyer henne i det hun ønsker, og svært lite er godt nok – både med tanke på sengetøy og ektemann. Han tilnærmer seg datteren sin med engasjement og entusiasme. For det andre har Erlend også øyeblikk der han leker med sønnene sine. Barna blir svært begeistret når han velger å tilbringe tid med dem. Erlends utøvelse av oppmerksom kjærlighet er delvis fraværende. Han evner ikke alltid å møte barnas behov. Det er hans egne behov som kommer først i rekken. Et eksempel er når Bjørgulf blir så svaksynt at han ikke lenger klarer å være ute og leke med faren. Erlend blir sky og ukomfortabel rundt sønnen, og relasjonen brister. Foreldreskapet foreligger ikke som en naturlig del av Erlends vesen. I egen oppvekst opplevde han ingen harmonisk tilværelse på Husaby. Broren Gunnulf omtaler likhetene mellom Erlends ufine holdning til sønnen Orm og faren herr Nikulaus' holdning til unge Erlend.

Erlend starter tilværelsen på Husaby med entusiasme, men går fort lei. Han har ikke tilstrekkelig kunnskap og interesse for gårdsdrift. Kristin ønsker at guttene skal lære seg gårdsarbeid og eiendomsforvaltning. Erlend, derimot, fører en opplæring av jakt og sjømannsknuter. Opplæringsaspektet til sønnene blir ikke Erlend og Kristin enige om. Erlend legger ikke nødvendigvis føringer for at alle sønnene skal videreføre ridderskjoldet. Han ser hvem som har anlegg til å duge, og dem han selv ønsker skal være, i tjeneste for kongen. Når det gjelder datteren Margret får den frie oppdragelsen uheldige konsekvenser. Hun læres ikke opp til vanlig folkeskikk, og opptrer uhøflig og hovmodig. Kristin legger også merke til trekk ved sønnene som hun ikke er tilfreds med. Allerede som 15-åringer har de et lag i omgang med kvinner som gjør henne urolig. De framstår med lik holdning og høviskhet som faren. Erlend er engasjert i opplæring av sønnene på de punktene hvor han selv finner interesse, og han har ikke en kontinuitet i grensesetting. Han viser ikke tilstrekkelig forståelse for foreldreskapets premisser; han blir stadig lei av å se barna henge rundt Kristin til alle tider.

Samlivet til Erlend og Kristin er konfliktfylt og preger barna i stor grad. I håndtering av konflikter der Erlend ser seg nødt til å irettesette bruker han ofte krass ordbruk, og fysisk slag om nødvendig. Samtidig kan han opptre tilbakeholdende, og unngå konfrontasjon. Dette kommer til uttrykk i situasjonen med Bjørgulfs svake syn. Bjørgulf er sint på Erlend ved at han har forspilt sønnens sjanser for en trygg framtid. I slike konflikter lar Erlend det bare gå. Han håndterer ikke situasjonen direkte, men lar tiden lege sår. De flyktige handlingene og våpenferdighetene gjenspeiles i konflikthåndteringen. Det er stort sett to måter han utnytter for å avverge større konflikter; man kan enten stikke av og holde seg tilbake, eller håndtere situasjonen fysisk ved å for eksempel trekke sverdet.

4.6 Sammenligning

Lavrans, broder Edvin, Simon og Erlend representerer ulike sosiale posisjoner, med ulike livssituasjoner og ulike måter å nærme seg sosiale og kulturelle forventninger på. De har alle hvert sitt utgangspunkt for farskap. Det finnes både likehetstrekk og motsetninger mellom disse farsutøvelsene. I dette kapitlet sammenlignes farsutøvelsene med utgangspunkt i de fire gjeldende parametrene.

Simon og Lavrans representerer samme sosiale figur; bonden. Som bønder legger de slektsskapssamfunnets verdier til grunn for farsutøvelsen. De arbeider hardt for å beskytte familiens tilværelse, men også for å trygge barnas framtid. Begge opparbeider seg et godt materialistisk og økonomisk grunnlag på gårdene og en aktelse blant folk; sosial anerkjennelse. Andre aspekter ved Simon og Lavrans' beskyttelse er enkeltepisoder fra barnas oppvekst. Blant tidligere eksempler framkommer Lavrans' beskyttelse i Kristins møte med alvemøen og hennes ønske om å ekte «kvinnebedårer» Erlend, og Simon trosser frykt og (overtroiske) konsekvenser ved å la Kristin fare etter torv for å redde sønnen Andres' liv. I motsetning til Lavrans har Simon et uektefødt barn som han har ansvar for, men det gode økonomiske og sosiale grunnlaget kan beskytte henne.

Erlend har også uektefødte barn han må beskytte, men sammenlignet med Simon er han ikke like ressurssterk. Mens Erlend har mistet både eiendom og ære, har Simon heller strevd med å opparbeide seg en god arv, et godt sosialt nettverk og et stabilt hjem. Han klarer å skaffe Margret gode beilere, men ender opp med å avslå en del tilbud. Erlend svikter i utøvelsen av beskyttelse ved at han flytter ut av gården. Som bosatt på småbruket Haugen har han ikke mulighet til å beskytte barna på annen måte enn at det kommer et bud om hjelp.

Sammenlignet med de øvrige tre fedrene har ikke broder Edvin et biologisk eller økonomisk ansvar for barn. Derimot inntar han roller som åndelig far ovenfor Kristin, og evner i stor grad å utøve beskyttelse. Gjennom bønn, fortrolighet og omsorg kjenner Kristins seg trygg både i etterkant av møter og i etterkant av munkens død.

Oppmerksom kjærlighet er en gjennomgående tendens i Kristins oppvekst. Lavrans møter datteren med både omsorg, engasjement og entusiasme. De har et svært godt far-datter forhold. Simons farsutøvelse preges også av oppmerksom kjærlighet – dette aspektet kommer allerede til uttrykk som festet til Kristin. Han er god til å innta leken med både nevøer og egne barn. Med tanke på Simons farskap til Arngjerd kommer ikke parameteret til uttrykk før etter en stund. Mens han ser jenta løpe rundt på gården, og hvor god Halfrid er med henne, vokser farsfølelsen ovenfor datteren. I likhet med Lavrans og Simon er også broder Edvin en omsørgende far, og bryr seg om Kristin. Det er ikke bare hun som oppsøker munken i utfordrende livssituasjoner, men munker oppsøker også henne. Kristin uttrykker selv at hun ikke klarer å skjønne hva det er hun har gjort for å fortjene en slik kjærlighet som hun får fra broder Edvin. Erlend, derimot, er svært kompleks i sin omsorg. På den ene siden har vi Margret, som han overøser med gaver og oppmerksomhet. På den andre siden har vi for eksempel Orm – som ikke opplever en tilknyttende relasjon til faren. Tvert imot opptrer Erlend ufint mot sin eldste sønn. Han evner å møte barna med kjærlighet, engasjement og entusiasme, men på sine egne premisser. Dette kommer blant annet til uttrykk i relasjonen til svaksynte Bjørgulf. Han møter ikke alltid barna sine der de befinner seg emosjonelt, og ved å bosette seg på Haugen blir det total mangel på oppmerksom kjærlighet fra far.

Lavrans og Simon legger slektskapssamfunnet og bondemiljøets verdier og idealer til grunn for opplæringen av barna. Fedrene lærer sønnene og døtrene opp til aktelse og ansvarstaking, sosiale ferdighet og gårdskunnskap. I motsetning til Simons farsutøvelse kommer trosopplæring tydeligere til uttrykk hos Lavrans, men samtidig har de samme fundamentet for opplæringen; videreføringen av slektsnavn, arv og ære. Broder Edvins opplæring er enerådende basert på trosopplæring, men i lys av troen forsøker han å forberede Kristin på livets utfordringer; på kreftene som drar henne i ulike retninger. Mens Lavrans' og Simons ektefeller er av samme sosiale posisjon som dem selv, har Kristin andre opplæringsplaner for sønnene. I motsetning til Erlend ønsker hun at de skal lære å livnære seg av gårdslivet, og være uavhengig av andre. Erlend forsøker hardt å lære sønnene opp i jaktferdigheter og sjømannskunnskap for å forberede guttene til riddertjeneste.

Lavrans er klok og forstandig på mange områder. Han vet hvordan han skal forebygge konflikter, men likevel opplever han både en sjelekamp med seg selv og en intens interessekonflikt med datteren Kristin om valg av ektemann. Lavrans håndterer konflikten både ved høylytt diskusjon og ved stille, rolig dialog. I etterkant av ekteskapsinngåelsen fører han en forsonende og tilgivende linje med Kristin. Simons konflikthåndtering samsvarer med Lavrans' dialoger og diskusjoner. Broder Edvin har ingen pågående konflikter med Kristin, så utøvelsen av dette parameteret har dreid seg rundt munkens håndtering av Kristins konflikter. Gjennom bønn, veiledning, trøst og fortrolig dialog forsøker han å hjelpe henne så godt han kan. Erlends evne til å håndtere konflikter samsvarer med de ferdighetene han har som ridder. I hovedsak løser han utfordrende situasjoner ved å enten trekke sverdet eller trekke seg tilbake. Likevel nyanseres håndteringen i Erlends samhandling med barna. Situasjonen med Bjørgulf ender opp i en avsky – fra Bjørgulfs side – mot farens holdning og fortid. Erlend håndterer denne situasjonen ved å sky sønnen. Samtidig kan han også anvende krass ordbruk og fysiske slag. De fleste gangene er det Kristin som må avverge en konflikt, eller håndtere den, ved at Erlend selv tar del i provokasjoner og opptakter til krangel.

5.0 Aktualisering

I dette kapitlet vil jeg besvare spørsmålet om farsfortellingenes aktualitet i 1920 og i dag. Det finnes en rekke måter å lese og forstå litteratur på. Ved å gjøre seg kjent med disse perspektivene kan møtet med tekstene bli både rikt og meningsskapende. For å belyse farsfortellingenes aktualitet anvendes det både filosofiske, historiske og hermeneutiske perspektiver. For det første trekkes det en linje til dagsaktuelle tema vedrørende fedres rolle i familien. Videre belyser jeg nåtidens blikk på farsfortellingene ut fra aspekter ved filosofen Hans-Georg Gadamer's forståelsesteori. I sammenheng med Gadamer trekker jeg en linje til ettertidens lesning av litteratur – med faglig forankring i historiefaget. For det tredje peker jeg på aspekter ved filosofen Martha C. Nussbaums syn på litteratur og demokratisering.

5.1 Fedrekvote og delt bosted

Undset gjengir perspektivet til far i ulike skjønnlitterære verk. I for eksempel romantrilogien om Kristin Lavransdatter blir vi først og fremst kjent med hovedpersonen og hennes livshistorie. Samtidig dreier fortellingen seg også om både hennes og andre familiesituasjoner der forholdet mellom far og barn løftes frem. Undset brukte litteraturen til å kommentere samtidens lov og rett, og kritiserte troen på lovforslagenes kraft til også kulturell og mental

endring. Fedre og farskap er i dag under sterk offentlig debatt. De løftes frem i familiepolitikken med formålet om å skape nærværende og omsørgende fedre. Jeg vil trekke frem to diskusjoner som omtaler fedrenes rolle i familien: fedrekvoten og delt bosted.

De siste tjue årene har Barne- og likestillingsdepartementet gitt bestemte aktører i oppdrag å undersøke barns- og foreldres opplevelser knyttet til delt bosted (bl.a. Skjørten, Barlindhaug & Lidén 2007; Lidén & Kitterød 2019). I studien «Delt bosted for barn» (Skjørten et al. 2007) var formålet å skaffe kunnskap om foreldre og barns erfaringer med denne organiseringen. Delt bosted er et omdiskutert emne og det er lite forskningsbasert kunnskap om hvordan delt bosted oppleves. Den vanligste ordningen etter samlivsbrudd har vært at barna bor fast hos og mor og har samvær med far (Skjørten et al. 2007). 1. januar 2020 trådte lovendringer i barneloven i kraft der mor og far har felles foreldreansvar for barnet. Tidligere var det mor alene som fikk foreldreansvar dersom foreldrene ikke var gift eller bodde sammen ved fødsel. Selv om det har blitt lovfestet et felles foreldreansvar opplever fedre likevel at en ikke blir likestilt med mor. Det mest grunnleggende i familiepolitikken vedrørende barn er prinsippet om barnets beste. Skjørten, Barlindhaug og Lidén har kartlagt en innsats blant barna i studien der «de ønsker like mye kontakt med far som med mor» (Skjørten et al. 2007, 259). Til tross for likestilling som juridisk og ideelt prinsipp opplever likevel fedre at de ikke stiller likt i forhold til mor. «Til tross for dette er det likevel fedre som i dag ikke opplever seg likestilte med mor etter samlivsbrudd.» (Barne- og likestillingsdepartementet 2016, 8).

Andre aktuelle familiepolitiske føringer er fordelingen av omsorgspermisjonen. 1. juli 2018 trådte en ny fordeling i kraft, der regjeringen under Solberg økte kvoten ytterligere til 15 uker. Fedrekvoten har aldri vært så høy. Som nevnt innledningsvis og i kapittel 2.1 var Norge i 1993 det første landet i verden som innførte en omsorgspermisjon reservert for fedre. Gro Harlem Brundtland og regjeringen nedsatte en kvote på fire uker. Under de kommende regjeringsskiftene økte fedrekvoten seg gradvis, og nådde 14 uker i 2013. Under Erna Solbergs regjering i 2014 ble kvoten redusert til ti uker. Med økt fedrekvote i dag fortsetter diskusjonen om hvorvidt politiske føringer må til for å oppnå likere fordeling mellom mor og far, eller om familiens selvbestemmelsesrett skal veie tyngst.

5.2 Nåtidens blikk på farsfortellingene

«Skal vi forstå nåtida, må vi vite hvordan den er blitt til.» (Kjeldstadli 1999, 21). Ved å søke bakover i tid kan vi finne variasjoner i både måten mennesker har organisert tilværelsen på, tenkemåter og oppfatninger av hva som er rett og galt. Forsøket på å forstå tiden før oss bli

først og fremst formet av vår egen tid og bakgrunn. Når vi skal forstå, eller fortolke, gjør vi det med grunnlag i hva vi allerede vet og tror. I historiedidaktikk opereres det med begrepet «historisk tenkning». «Historisk tenkning handler også om både samtiden og fremtiden.» (Kvande & Naastad 2013, 44). Samtidig som vi er produkter av fortiden, produserer vi også historie for fremtiden. Framstillingen av fedrene i høymiddelalderen tar utgangspunkt i en fortidsfortolkning forbeholdt 1920-årene.

Innenfor leserorientert litteraturvitenskap samles ulike teoretiske posisjoner som blant annet gir forklaringer på hvorfor lesere forstår tekster ulikt og hvorfor tekster kan fortelle oss stadig nye ting. Den tysksentrerte resepsjonestetikken forsøker i hovedsak å forklare hvordan forståelse etableres i møte med et litterært verk. Innenfor resepsjonestetikken møter vi Hans Robert Jauss – som først og fremst er opptatt av å se mottakelse og forståelse av litterære verk i et historisk perspektiv. Han tar blant annet utgangspunkt i aspekter ved Gadammers forståelsesteori. Gadamer bruker begrepet «fordom» som utgangspunkt for enhver forståelse.

Når vi skal fortolke noe, gjør vi det med utgangspunkt i det vi allerede vet, tror eller synes, og slik blir våre fordommer avgjørende for hvordan vi forstår det vi opplever. Summen av våre fordommer utgjør vår *forståelseshorison*t, som utgjør grensene for vår forståelse, rammene som vår forståelse foregår innenfor. (Claudi 2013, 112)

Ifølge Gadammers teori vil vår forståelseshorison da prege vår lesning og forståelse av romantrilogiens farsfortellinger. Samtidig understreker Jauss at forståelsen avhenger av det han kaller for «forventningshorisonten»; «den spesifikke horisonten som et litterært verk forstås innenfor» (Claudi 2013, 113). Vi har forventninger og tanker knyttet til hva vi kan møte i for eksempel middelalderromaner. Lesningen av farsfortellingene er styrt av vår nåtidige posisjon og horison samt våre forventninger knyttet til romantrilogien. Litterære verk kan samtidig bidra til å påvirke den gjeldende horisonten.

5.3 Den narrative forestillingsevne

Blikrud innleder verket om natur og normer i Undsets forfatterskap med menneskers livsopplevelse rundt hundreårsskiftet, og sammenfatter det som en «opplevelse av uvirkelighet». «Hos mange kunstnere oppstår en forestilling om at bare *kunstverket* er virkelig, virkeligere enn virkeligheten selv. Sigrid Undsets diktersinn er dypt engasjert i en slik livsfølelse.» (Blikrud 1995, 9). I romantrilogien forholder hun seg til høymiddelalderen, men synet på «naturen og det naturlige mennesket forblir uendret.» (Blikrud 1995, 11).

Undset skildrer menneskeliv – deriblant fedre. Disse farsfortellingene kan gi oss innblikk i farskap - ulikt de perspektivene vi kanskje allerede har.

I Nussbaums begrep «den narrative forestillingsevne» legger hun betydningen av skjønnlitteraturens mulighet for utvikling av sympati. Ved å betrakte menneskelignende skapninger i forteller får man innblikk i følelser og tanker på en annen måte enn i den virkelige verden. «Et barn som fratras fortellinger, fratras også visse måter å betrakte andre mennesker på.» (Nussbaum 2016, 30), og hun påstår at det kan være lettere å forstå personer i fortellinger enn personer i virkeligheten: «De er et lukket skall som selv en empatisk forestillingsevne ikke kan trenge igjennom.» (Nussbaum 2016, 31). I romantrilogien kan vi leve oss inn i fedrenes situasjoner, og få innblikk i følelseslivet og farsutøvelsens hvorfor. Ved en litterær forestillingsevne kan vi engasjere oss i skjebnen til disse fedrene og samtidig definerer dem ut fra det vi betrakter. «Men selv når vi ikke greier å identifisere oss med en karakter, kan dette være en kilde til større forståelse.» (Nussbaum 2016, 34). Samtidig understrekes det at det er ikke litteraturen alene som utvikler medlidenhet, og videre mot demokratiske holdninger. Litteratur som kunstnerisk form lar oss legge merke til mennesker – både synlige og usynlige posisjoner – og «det er i alle fall en spire til sosiale rettferdighet». (Nussbaum 2016, 36).

Ved å trekke en linje fra Nussbaums begrep og Bliksruds innledning om menneskets livsopplevelse til det norske skolevesenet, havner vi i et av kjerneelementene i den nye læreplanen fra 2020 i norskfaget: «tekst i kontekst». Elevene skal lese for å «få innsikt i andre menneskers tanker og livsbetingelser» (Utdanningsdirektoratet 2020, 2). I kombinasjon med dette skal leseren også kunne engasjere seg, undre seg og rett og slett bare oppleve fortellingen. De skal også kunne stille seg kritiske til tekstens troverdighet og påvirkningskraft. Farsfortellingene kan gi ny forståelse.

5.4 Oppsummering

Farsfortellingene i romantrilogien er en miks mellom 1920-tallsmentalitet og konstruksjon av 1300-tallet: moderne konflikter og livsopplevelse projisert tilbake i tid. Hver far har sin fortelling – og hver fortelling gir oss innsikt i farskapets vilkår og forutsetninger. De ulike fedrene utgjør en samlet konstellasjon av Undsets framstilling av farskapets mangfold. Hun tok utgangspunkt i forestillinger om middelalderen for å rette søkelyset mot problemområder i egen samtid. Undset valgte å gjøre det som ikke mange andre samtidige skribenter gjorde: hun tok også opp fedrene situasjon. I trilogien formidler hun om hverdagslivet hos enkeltindivider.

Farsfortellingenes aktualitet begrunnes for det første i nyanseringen av Undsets forfatterskap. 100 år i etterkant av utgivelsen av *Kransen* har vi en ny forståelseshorison og nye fordommer. Ved å lese Undset i nytt lys vil vi få en ny forståelse for forfatterskapet og fortellingene. For det andre kan en virkning av farsfortellingene være at man belyser farskapets mangfold og motsetninger i møte med dagens aktuelle farskapstema. Det legges politiske føringer for fedrenes rolle i familien, og offentligheten diskuterer familienes selvbestemmelsesrett kontra juridisk likestilling. Farsfortellingene viser – til tross for historisk sprang mellom før og nå – at de kan lære oss å identifisere sammenhenger mellom fortid og nåtid, og at fedre kan være så mangt.

6.0 Konklusjon

6.1 Forskningsspørsmål og funn

6.1.1 Forskningsspørsmål 1

Hvilken plass har farskapstematikken i trilogien?

I tidligere studier har søkelyset blitt rettet mot et mangfold av temaer; blant annet kjærlighet og lidenskap, narratologi og selvbiografi, moderskap, alderdom, historie og religion. Farskapstematikken griper inn i andre sentrale tema, og har en omfattende plass i verket. For eksempel er griper kjærlighetstematikken sterkt inn i farskapet. Kjærligheten slår ned som et lyn i Kristin og beveger henne ut av det trygge verdiuniverset hun har sammen med Lavrans. Som far må han forholde seg til det faktum at datteren ønsker å ekte Erlend om det så må rokkes ved arven og æren. Lavrans forstår ikke Kristins valg, og dette preger hans måte å være far på. Kjærligheten rammer også Simon ved at den forstyrrer de tradisjonelle rollene. Trilogien rommer en tematisk kompleksitet.

6.1.2 Forskningsspørsmål 2

Hvordan utformes farskapstematikken i trilogien?

Fedrene inngår i en patriarkalsk autoritetsstruktur med bildet på far som forsørger og overhode. Foreldrene er ansvarlige for videreføringen av ressurser til neste generasjon. Farskapstematikken formes først og fremst ut fra høymiddelalderens sosiale posisjoner; de som ber, de som kjemper og de som arbeider. De sosiale figurene har ulike funksjoner i samfunnet, ulik livsførsel, kulturmønstre og normer. Undset former farskapstematikken i trilogien ved å flette sammen historier om ulike fedre som praktiserer farskap på ulike måter. Hun setter praksis opp mot farskapsidealene; liv opp mot lære. Hun benytter seg av en idealfar

som de andre måles og vurderes opp mot - av både Kristin og leseren. De ulike framstillingene av farskap representerer én konstellasjon av farskapets mangfold og variasjon.

6.1.3 Forskningsspørsmål 3

Hvordan utøver de ulike fedrene sitt farskap?

I lys av de fire parametrene for omsorg og oppdragelse; beskyttelse, oppmerksom kjærighet, opplæring og konflikthåndtering, utøver fedrene farskapet på ulike måter. Tiden er preget av politisk uro, helsemessige farer og økonomisk ustabilitet. Gård og hushold er et avgjørende grunnlag for vern og beskyttelse. Det er også et sterkt behov for vennskap og sosial omgangskrets. Bekymringene vedrørende disse aspektene framkommer tydeligst ved fedrene som forsørger barn født utenfor ekteskap. Farsutøvelsen henger i stor grad sammen med fedrenes sosiale posisjon.

Lavrans framstilles på mange måter som romantrilogiens farsideal. Han er beskyttende og opparbeider et sosialt og økonomisk godt grunnlag. Han er til stede i Kristins oppvekst, og yter både omsorg og entusiasme i lek og mer alvorlige situasjoner. Han er klok, forstandig og har et nært og kjært forhold til datteren. Likevel opplever han sin livs konflikt ved Kristins valg av ektemann. Håndteringen av konflikten skjer på tvers av to ytterpunkt; på den ene siden viser han omsorg og fører rolige samtaler – men på en annen side føres det høylytte og såre diskusjoner. Kjærligheten mellom Kristin og Erlend kommer inn som et forstyrrende element, og rokker ved hele Lavrans' tradisjonelle overbevisning. Til tross for Kristins valg aksepterer Lavrans realiteten, og fører en forsonende og tilgivende linje frem til sin død.

Broder Edvin viser at biologi ikke er utslagsgivende for faderlig relasjon. Munken ber for henne, forteller henne om evangeliet, veileder henne i utfordrende situasjoner og fører fortrolige dialoger. I sorgen over situasjonen hun har havnet i med Erlend møter han henne likevel med en faderfavn fylt med forståelse, trøst og råd. I etterkant av møtene med broder Edvin kjenner Kristin på en fred. Til og med i etterkant av munkens død kjenner hun seg uredd bare ved tanken på at han går usynlig ved hennes side. Relasjonen til broder Edvin i *Kransen* preger Kristins liv videre.

Simons farsutøvelse samsvarer med Lavrans' på mange punkter. De er begge bønder og bærere av slektssamfunnets verdier. Simon framstår som svært ressurssterk. Han har opparbeidet seg et godt økonomisk grunnlag og høy sosial anerkjennelse. Han er barnekjær; tar del i lek, viser entusiasme og engasjement. Han viser tydelig at han elsker barna sine.

Konflikthåndteringen er i hovedsak dialogbasert, og han fører en oppdragelse preget av sunne, gode verdier. Det er særlig farskapet til Arngjerd som nyanserer Simons farsutøvelse.

I motsetning til Lavrans, broder Edvin og Simon lever farskarakteren Erlend på kanten av samfunnet. Fra tidligere av bar han på stor aktelse og ære i sammenheng med riddertjenesten, men blir videre bærer av kriminell og skambelagt fortid. I ekteskapet med Kristin velger Erlend til slutt å forlate familiesfæren på gården med Kristin og sønnene, og bosetter seg på Haugen. Samlivet med Kristin, og foreldreskapet, er ikke slik han hadde tenkt. Som fraværende far utøver han ingen form for beskyttelse ovenfor familien, og han svikter med tanke på det økonomiske og sosiale grunnlaget. Han er sine barn delvis oppmerksom. De gleder seg over de gangene han er med dem i lek og aktiviteter. Samtidig gir han oppmerksom på egne premisser, og møter ikke alltid barna sine der de befinner seg emosjonelt. Erlends løsninger på utfordrende situasjoner henger sterkt sammen med farsfraværet og ridderskikkelsen; flukt eller sverd. Han ønsker at noen av sønnene skal videreføre ridderskjoldet, og ser stor verdi av ridderembetet sammenlignet med gårdsliv og husmannskost. Erlend fører en selvsentrert linje i farsutøvelsen.

6.1.4 Forskningsspørsmål 4

Hvilken aktualitet har farsfortellingene i 1920 og i dag?

I 1920 var det ikke farskapet i romantrilogien som fikk oppmerksomheten. Det var først og fremst Undsets fremstilling av kristendommen og kjærlighetsberetningen mellom Kristin og Erlend som var interessante tema. Likevel samsvarer noen aspekter ved farsfortellingene med 1920-årenes offentlige diskusjonsemner. I trilogien framstiller Undset situasjonen til flere uektefødte barn. I 1915 ble det vedtatt lover som sikret barn født utenfor ekteskap rett til arv og navn etter far. Det var i hovedsak kvinner, mødre og barn som var gjenstand for diskusjon. Undset brukte litteraturen til å kommentere samtidens problemområder.

I dag er farskap og fedrenes rolle i familien under sterk offentlig debatt. Det er særlig fordeling av omsorgspermisjon og delt bosted som diskuteres. Med utgangspunkt i sin tids diskursive språk skildrer Undset hverdagslivet til enkeltindivider i den norske høymiddelalderen. Fedrene kommer til uttrykk gjennom den historiske romanens grensedragnin mellom historie og fiksjon. Ved å lese farsfortellingene i dag tolker vi dem ut fra nåtidens diskurser. Vi kaster rett og slett nytt lys over fedrene.

Selv om vi i 2020 har andre sosiale konturer enn i høymiddelalderen, vil fortellingene likevel gi oss innsikt i noen aspekt ved farskapets mangfold og variasjon. De viser oss måter å tenke,

reflektere og løse problemer på. De kan gi oss et nytt perspektiv på farskap, de kan bidra til å nyansere dagens syn på Undsets forfatterskap, utvikle toleranse og i det hele vise til at fedre og farskap kan være så mangt.

6.2 Videre arbeid

Denne undersøkelsen av fedre og farskap viser farskapstematikkens omfattende plass i trilogien om *Kristin Lavransdatter*. I verket framkommer det en konstellasjon av fedre i ulike livssituasjoner, med ulike utgangspunkt og som utøver farsrollen forskjellig. I sammenheng med funnene i denne undersøkelsen vil det være interessant å heve blikket fra Lavransdattertrilogien og undersøke også andre skjønnlitterære verk av Sigrid Undset. Fra et lignende teoretisk perspektiv kan man belyse andre farsfortellinger og farsuttrykk i Undsets forfatterskap – fortellinger som både opptrer tydelig i handlingen, men også fortellinger som er holdt i bakgrunnen og er mindre synlige. Et videre arbeid kan gi en mer omfangsrik forståelse av fedre og farskap i Sigrid Undsets forfatterskap.

7.0 Litteraturliste

- Aalbæk-Nielsen, K. (1999). *Kælighed i middelalderen*. Gyldendal.
- Aarseth, A. (2009, Februar 13). *Fredrik Paasche*. Hentet fra Norsk Biografisk Leksikon:
https://nbl.snl.no/Fredrik_Paasche
- Aasen, E. (1982). *Sigrid Undset. Norske forfattere i nærlys*. Aschehough & Co.
- Andersen, P. T. (2012). *Norsk Litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ariès, P. (1980). *Barndommens historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Bagge, S. (2004). *Europa tar form. År 300 til 1350*. Oslo: Cappelens Forlag AS.
- Barne- og likestillingsdepartementet (Prop. L 161 (2015-2016)). (2016, September 23).
Endringer i barnelova mv. (likestilt foreldreskap). Hentet fra
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-161-l-20152016/id2512104/?ch=2>
- Barne- og likestillingsdepartementet (Prop. L 74 (2017-2018)). (2018, April 10). *Endringer i folketrygdloven og kontantstøtteloven (innføring av tredeling av foreldrepenger mv.)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-74-l-20172018/id2596487/?ch=1>.
- Blikrud, L. (1995). *Natur og normer hos Sigrid Undset*. Aschehoug.
- Brandth, B., & Kvande, E. (2003). *Fleksible fedre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brandth, B., & Kvande, E. (2013). *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brunkholdt, V., & Kvaran, I. (2015). *Barnevernsarbeid*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Claudi, M. B. (2013). *Litteraturteori*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Claussen, J. M. (1982). *Sigrid Undsets Kristin Lavransdatter. Kristins religiøse utvikling*. Oslo: Solum Forlag A/S .
- Eide, T., & Eide, H. (2004). *Kommunikasjon i praksis*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Evenshaug, O., & Hallen, D. (2000). *Barne- og ungdomspsykologi*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Hamm, C. (2013). *Foreldre i det moderne*. Trondheim: Akademika Forlag.

- Hamm, C. (2017). Fortellinger om mødre, fedre og barn. *Edda - Nordisk tidsskrift for litteraturforskning*, ss. 261-276.
- Hamm, C. (2019). "Å bli eldre i litteraturen". I N. red. Simonhjell, & B. Jager, *Norsk litterær årbok 2019* (ss. 158-184). Oslo: Det norske samlaget.
- Hamm, C. (2020, April 28). *Sigrid Undset*. Hentet fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/Sigrid_Undset
- Hart, S. (2011). *Den følsomme hjernen*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Helgesen, L. A. (2017). *Menneskets dimensjoner*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Holter, Ø. G., & Aarseth, H. (1993). *Menns livssammenheng*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Imsen, G. (2014). *Elevens verden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Imsen, G. (2016). *Lærerens verden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johansen, K. G. (1982). *Guds lys og mannens mørke*. Oslo: Aschehough & Co.
- Kjeldstadlie, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvande, L., & Naastad, N. (2013). *Hva skal vi med historie?*. Universitetsforlaget.
- Lidén, H., & Kitterød, R. (2019). *Delt bosted: barns perspektiver og utfyllende kunnskap*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lorentzen, J. (1998). *Mannlighetens muligheter*. Oslo: Aschehough.
- Lorentzen, J. (2004). *Maskulinitet*. Spartacus Forlag AS.
- Lorentzen, J. (2012). *Fra farskapets historie i Norge 1850-2012*. Universitetsforlaget.
- Lorentzen, J., & Mühleisen, W. (2006). *Kjønnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Madsen, S., Lind, D., & Munck, H. (2002). *Fædres tilknytning til spædbørn*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Markussen, B. (2005). "Den annen forelder". (Upublisert manus).
- Markussen, B. (2008). *Retts historier. Foreldre og barn i litteratur, film og lovgivning*. Unipub forlag.
- Montgomery, H. (2019). *Barnehageårene*. Pilar.

- Myhre, J. E. (2015). *Norsk historie 1814-1905*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Münster, S. (2018). *Kjærlighet er ikke alt*. Cappelen Damm .
- Nergård, M. E. (1996). *Om Kransen av Sigrid Undset*. Ad Notam Gyldendal.
- Norseng, P. G. (2018, Februar 20). *Drottsete*. Hentet fra Store Norske Leksikon:
<https://snl.no/drottsete>
- Nussbaum, M. C. (2016). *Litteraturens etikk. Følelser og forestillingsevne*. (A. Øye, Overs.) Oslo: Pax Forlag A/S.
- Nyeng, F. (2014). *Noen ganger skal man lyve*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Oftestad, B. T. (2003). *Sigrid Undset. Modernitet og katolisisme* . Universitetsforlaget.
- Renolen, Å. (2015). *Forståelse av mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ruddick, S. (1989). *Maternal thinking*. Boston: Beacon Press.
- Rudjord, S. (2015). "Farsroller i Kransen av Sigrid Undset". (Bacheloroppgave) Universitetet i Agder.
- Rønning, A. B. (1995). *Historiens diskurser: historiske romaner mellom fiksjon og historieskriving*. Doktoravhandling: Universitetet i Oslo.
- Sigurdsson, J., & Riisøy, A. (2011). *Norsk historie 800-1536*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Skirbekk, G., & Gilje, N. (2007). *Filosofihistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjørten, K., Barlindhaug, R., & Lidén, H. (2007). *Delt bosted for barn*. Gyldendal Akademisk.
- Slapgard, S. (2007). *Sigrid Undset dikterdronningen*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Steen, E. (1959). *Kristin Lavransdatter - en estetisk studie*. Aschehough.
- Stortinget. (2019, November 7). *De Castbergske barnelovene*. Hentet fra stortinget.no:
<https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/de-castbergske-barnelover/>
- Sæther, A. M. (1992). Om Sigrid Undset og Kristin Lavransdatter Kransen. I S. Undset, *Kransen* (ss. 274-297). Landslaget for norskundervisning (LNU) & H. Aschehoug & Co.

Undset, S. (1920). *Kransen*. Oslo: Aschehough & Co (W. Nygaard).

Undset, S. (1921). *Husfrue*. Oslo: Aschehough & Co (W. Nygaard).

Undset, S. (1922). *Korset*. Oslo: Aschehough & Co (W. Nygaard).

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i norsk*. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/nor01-06>

Wergeland, N. (1808). *Hendricopoedie: Kortfattede love for oppdragelsen fra den spædeste alder. En lommebog for forældre*. Hentet fra NTNU Universitetsbiblioteket:

<https://ntnu.tind.io/record/107894?ln=no#?c=0&m=0&s=0&cv=17&r=0&xywh=-164%2C-325%2C3255%2C2343>

Ørjasæter, T. (1993). *Menneskenes hjerter. Sigrid Undset - en livshistorie*. Aschehoug.